

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการปัญหาคนกับช้างป่า
กรณีศึกษา: การท่องเที่ยวสัตว์ป่า อุทยานแห่งชาติกุยบุรี

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม (สหสาขาวิชา) สหสาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2565
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

COMMUNITY PARTICIPATION IN SOLVING
HUMAM – ELEPHANT CONFLICT: CASE STUDY OF
WILDLIFE TOURISM IN KUIBURI NATIONAL PARK

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts in Human and Social Development (Interdisciplinary
Program)

Inter-Department of Human and Social Development

GRADUATE SCHOOL

Chulalongkorn University

Academic Year 2022

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการปัญหาคนกับช้างป่า
โดย	กรณีศึกษา: การท่องเที่ยวสัตว์ป่า อุทยานแห่งชาติกุยบุรี
สาขาวิชา	น.ส.วรัญญา ยิ้มแย้ม
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	พัฒนามนุษย์และสังคม (สหสาขาวิชา)
	รองศาสตราจารย์ ดร.นฤมล อรุโณทัย

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

.....	คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.ยุทธนา ฉัพพรรณรัตน์)	
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์	
.....	ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุ๋นเรื่อน เล็กน้อย)	
.....	อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.นฤมล อรุโณทัย)	
.....	กรรมการ
(รองศาสตราจารย์สุวัฒนา ธาดานิติ)	
.....	กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สร้อยมาศ รุ่งมณี)	

6380079020 : MAJOR HUMAN AND SOCIAL DEVELOPMENT (INTERDISCIPLINARY PROGRAM)

KEYWORD: COMMUNITY PARTICIPATION; HUMAN – ELEPHANT CONFLICT; WILDLIFE TOURISM;

Warunya Yimyaem : COMMUNITY PARTICIPATION IN SOLVING HUMAN – ELEPHANT CONFLICT: CASE STUDY OF WILDLIFE TOURISM IN KUI BURI NATIONAL PARK. Advisor: Assoc. Prof. Dr. Narumon Arunotai, Ph.D.

Human–elephant conflict comes from the transformation of forest areas into arable and residential areas for people. Therefore, resources are shared between humans and wild animals, and in most cases results in decreasing food supply for wild elephants especially where villagers use the area for farming for their livelihoods. Communities then attempt to solve the problems through different means. The objective of this research was to study the problem of human–elephant conflict and the impact of wild elephants on the livelihood of Ban Ruam Thai community and the participatory process of Ban Ruam Thai Community, Hat Kham Sub-district, Kui Buri District, Prachuap Khiri Khan Province, together with relevant agencies and organizations in solving the human–elephant conflict in Kui Buri National Park. This research is qualitative research that used semi–structured and in-depth interview methods. Altogether 33 local farmers and staff of relevant agencies/organizations were interviewed. The data was analyzed by content analysis method. The research found that Human–elephant conflict in the Ban Ruam Thai Community comes from the transformation of forest areas into residential areas for people and plantations. This is the factor encouraging wild elephants to come out of the forest and change their behavior from migrating to find food sources in the forest to living and foraging near plantation areas. The impact on natural capital is the destruction of agricultural products, affecting the financial capital because the destroyed agricultural products are the income of the local farmers. Human capital is also affected both in physical and mental health because local farmers had to protect agricultural products so they have to stay up all night to watch over the plantation. This results in fatigue, exhaustion, paranoia, and anxiety, which in turn, affects community daily life. Collaborative effort in solving the problem started with participatory processes carried out by the staff of relevant agencies/organizations and the villagers. This enabled steps of engagement as follows: 1) Problem search and data analysis of the impact together with available resources and operational issues, 2) Planning by identifying additional livelihoods like participation in wildlife tourism activities, training and setting rules for local guides and drivers, 3) Operation by jointly setting up and managing Kui Buri wildlife conservation tourism club and tourist services, including assisting the Park in the conservation of natural resources and wildlife, 4) Receiving and sharing benefits, including compensation when working with the agencies, and assistance in the event of a serious incident, and 5) Assessment by sharing information with agencies and listening to comments and feedback for future improvement. The research reveals that the level of community participation is at the “real” participation level, resulting in social impact of creating various working groups within the community. Information and knowledge gained from this study may be applied to other cases with similar problems of humans and wild elephants to reduce violence and losses.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

Field of Study:	Human and Social Development (Interdisciplinary Program)	Student's Signature
Academic Year:	2022	Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม สหสาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สอนให้ข้าพเจ้าเข้าใจถึงบริบททางสังคม คุณค่าของความเป็นมนุษย์และความเท่าเทียม และพลวัตของสังคมที่มีการแปรเปลี่ยนไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ ด้วยการนำแนวคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยา มาวิเคราะห์ถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ทำให้ข้าพเจ้าเข้าใจถึงสภาพปัญหาในบริบททางสังคมที่เป็นอยู่ แต่โลกไม่ได้มีเพียงแค่มนุษย์ที่เป็นองค์ประกอบแต่มีสิ่งอื่นๆ อาทิ ทรัพยากรธรรมชาติ และสัตว์ป่า ฯลฯ เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ที่มี ข้าพเจ้าจึงนำมาต่อยอดในการมองบริบททางสังคมที่อยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า จนเกิดเป็นวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เนื่องจากผู้วิจัยได้รับความกรุณาอย่างสูงจาก รองศาสตราจารย์ ดร.นฤมล อรุโณทัย มาเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ข้าพเจ้าจึง

ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์เป็นอย่างสูง ที่คอยให้คำปรึกษา แนวคิดและมุมมองต่าง ๆ ทั้งในการดำเนินการวิจัยและการวิเคราะห์เนื้อหา และตรวจสอบข้อมูล จนสำเร็จลุล่วงอย่างสมบูรณ์

ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สร้อยมาศ รุ่งมณี และ รองศาสตราจารย์ ดร.สุวัฒนา ธาดานิติ ให้ความกรุณามาเป็นกรรมการในการสอบวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ให้คำปรึกษาและความเห็นในการปรับเนื้อหาวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุ๋นเรื่อน เล็กน้อย ที่ให้ความกรุณาเป็นประธานในการสอบวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ที่ให้คำปรึกษาและความเห็นในการปรับเนื้อหาวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และให้กำลังใจและให้คำปรึกษาด้านการเรียนตลอดการศึกษา

สุดท้ายนี้ ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณชาวบ้านชุมชนบ้านรวมไทย ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ หน่วยงานอุทยานแห่งชาติกุยบุรี องค์การบริหารส่วนตำบลหาดขาม องค์การกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (WWF ประเทศไทย) และหน่วยงานและองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ที่ให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูล สถานที่ ฯลฯ จนทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงและข้าพเจ้าขอขอบพระคุณผู้มีส่วนเกี่ยวข้องคนอื่น ๆ ที่ช่วยเหลือการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้ จนทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

วรัญญา ยิ้มแย้ม

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....ค	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....ง	ง
กิตติกรรมประกาศ.....จ	จ
สารบัญ.....ฉ	ฉ
สารบัญตาราง.....ณ	ณ
สารบัญรูปภาพ.....ญ	ญ
บทที่ 1..... 1	1
บทนำ..... 1	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา..... 1	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย..... 7	7
1.3 ขอบเขตการวิจัย..... 8	8
1.3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่..... 8	8
1.3.2 ขอบเขตด้านประชากร..... 8	8
1.4 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย..... 8	8
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย..... 9	9
1.6 กรอบแนวคิดการวิจัย..... 10	10
บทที่ 2..... 11	11
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง..... 11	11
2.1 สถานการณ์และสภาพปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าภายในประเทศไทย..... 11	11
2.1.1 แนวทางการแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่า..... 18	18
2.1.2 แนวทางการบริหารจัดการปัญหาคนกับช้างป่าอย่างยั่งยืน..... 24	24

2.2 แนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods)	26
2.3 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน (Participation)	28
2.4 แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสัตว์ป่า (Wildlife Tourism).....	32
2.5 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	33
บทที่ 3	39
วิธีการดำเนินการวิจัย	39
3.1 การเลือกผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลัก	39
3.1.1 ผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์เจาะลึก	43
3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	44
3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล	50
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล	50
บทที่ 4	53
ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	53
4.1 ข้อมูลพื้นฐานชุมชนบ้านรวมไทย ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และ อุทยานแห่งชาติกุยบุรี.....	53
4.2 ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อต้นทุนในการ ดำรงชีวิตของชุมชนหมู่บ้านรวมไทย ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์...60	
4.2.1. ความคิดและความเชื่อเกี่ยวกับช้างป่าของชุมชนบ้านรวมไทย	77
4.2.2 ผลกระทบจากช้างป่าที่เกิดขึ้นต่อการดำรงชีวิตของชุมชนบ้านรวมไทย.....	80
4.3 ข้อมูลการมีส่วนร่วมของชุมชนหมู่บ้านรวมไทยร่วมกับหน่วยงาน องค์กรในการแก้ไขปัญหา ระหว่างคนกับช้างป่า ในบริเวณอุทยานแห่งชาติกุยบุรี	83
4.3.1 ข้อมูลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าในพื้นที่ชุมชน บ้านรวม ไทย ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์.....	83
4.3.2 วิธีการแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างในพื้นที่ชุมชนหมู่บ้านรวมไทย ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์	84

4.3.3 ข้อมูลการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านรวมไทย ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ร่วมกับหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาระหว่างคน กับช้างป่า ในบริเวณอุทยานแห่งชาติกุยบุรี	91
บทที่ 5	107
สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	107
5.1 สรุปและอภิปรายผลการวิจัย	107
5.2 ข้อเสนอแนะงานวิจัย	112
5.2.1 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป	112
บรรณานุกรม	113
ภาคผนวก	118
ภาคผนวก ก เครื่องมือการวิจัย แบบสัมภาษณ์	119
ภาคผนวก ข	127
ตัวอย่างภาพการดำเนินงานวิจัย	127
ภาคผนวก ค	129
ข้อมูลภาวะเปียบกิจกรรมการท่องเที่ยวชมมสัตว์ป่า อุทยานแห่งชาติกุยบุรี	129
ประวัติผู้เขียน	136

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 ข้อมูลการกระทำผิดเกี่ยวกับป่าไม้ ของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช (พื้นที่อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และพื้นที่อนุรักษ์).....	1
ตารางที่ 2 ผู้ให้สัมภาษณ์หลักในการศึกษาวิจัย.....	8
ตารางที่ 3 จำนวนประชากรช้างป่าในกลุ่มป่าต่าง ๆ ในประเทศไทย.....	14
ตารางที่ 4 ข้อมูลผู้ให้ข้อมูล/สัมภาษณ์.....	39
ตารางที่ 5 เกณฑ์การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล.....	43
ตารางที่ 6 แนวคำถามสภาพปัญหาคนกับช้างป่า.....	44
ตารางที่ 7 แนวคำถามผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อการดำรงชีวิตของชุมชน.....	46
ตารางที่ 8 แนวคำถามการมีส่วนร่วมของหลายภาคส่วน.....	47
ตารางที่ 9 แนวคำถามการบริหารจัดการกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า.....	47
ตารางที่ 10 ขั้นตอนการวิจัย.....	51
ตารางที่ 11 ข้อมูลจำนวนประชากร ตำบลหาดขาม ปี พ.ศ. 2550.....	54
ตารางที่ 12 ข้อมูลจำนวนครัวเรือนของแต่ละหมู่บ้านที่ประกอบเกษตรกรรม.....	55
ตารางที่ 13 ข้อมูลปฏิทินชุมชนหมู่บ้านรวมไทย.....	64
ตารางที่ 14 ข้อมูลปฏิทินประเพณีของชุมชนบ้านรวมไทย.....	70
ตารางที่ 15 สภาพปัญหาหาระหว่างคนกับช้างป่าและการแก้ไขปัญหาช้างป่าตามช่วงเวลา.....	78
ตารางที่ 16 ข้อมูลบทบาท/หน้าที่ กระบวนการและผลที่ได้รับ.....	105

สารบัญรูปภาพ

หน้า

ภาพที่ 1 สาเหตุการเสียชีวิตและได้รับบาดเจ็บของคนกับช้างป่า (บุตดา โชติมานวิจิต, 2564).....	4
ภาพที่ 2 พื้นที่อนุรักษ์ที่เกิดเหตุการณ์คนกับช้างป่า (บุตดา โชติมานวิจิต, 2564).....	4
ภาพที่ 3 พื้นที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี และหมู่บ้านรวมไทย ต.หาดขาม อ.กุยบุรี จ.ประจวบคีรีขันธ์ ...	7
ภาพที่ 4 กรอบแนวคิดการวิจัย	10
ภาพที่ 5 พื้นที่อนุรักษ์ที่พบช้างป่า.....	15
ภาพที่ 6 แสดงผลกราฟการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรช้างป่า ตามแนวคิด Thomas Robert Malthus (1978).....	17
ภาพที่ 7 สถิติและแนวโน้มของจำนวนประชากรช้างป่าในพื้นที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี.....	17
ภาพที่ 8 กรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihood Framework)	28
ภาพที่ 9 ระดับการมีส่วนร่วม	30
ภาพที่ 10 แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสัตว์ป่า	32
ภาพที่ 11 พื้นที่ชุมชนบ้านรวมไทย ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์	56
ภาพที่ 12 พื้นที่เกษตรของชาวบ้านชุมชนบ้านรวมไทย	61
ภาพที่ 13 พัฒนาการของปัญหาคนกับช้างป่าในพื้นที่ชุมชนบ้านรวมไทย (วรัญญา, 2566).....	62
ภาพที่ 14 ตัวอย่างพืชผลทางการเกษตรของชุมชนบ้านรวมไทย	66
ภาพที่ 15 บริเวณส่วนใหญ่ที่ช้างป่าใช้เข้ามาในพื้นที่ชุมชนบ้านรวมไทย	68
ภาพที่ 16 ตัวอย่างภาพกิจกรรมประเพณีนั่งฟ้อนของชุมชนบ้านรวมไทย	71
ภาพที่ 17 ตัวอย่างบ้านพัก Homestay ของชุมชนบ้านรวมไทย.....	72
ภาพที่ 18 กิจกรรมการทำกระดาษจากขี้ช้าง (ใบสับประรด) ของชุมชนบ้านรวมไทย.....	73
ภาพที่ 19 แปลงทดลองการปลูกพืชที่ช้างป่าไม่กินของมูลนิธิพาช้างกลับบ้านในชุมชนบ้านรวมไทย.	74
ภาพที่ 20 กิจกรรมอาหารท้องถิ่น (ข้าวทำยไร้) ของชุมชนบ้านรวมไทย.....	75

ภาพที่ 21 กิจกรรมย้อมผ้าจากดินธรรมชาติของชุมชนบ้านรวมไทย.....	75
ภาพที่ 22 กิจกรรมของกลุ่มเลี้ยงผึ้งของชุมชนบ้านรวมไทย.....	76
ภาพที่ 23 กิจกรรมชาใบหม่อนของชุมชนบ้านรวมไทย.....	76
ภาพที่ 24 ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อผลผลิตทางการเกษตรของชุมชนบ้านรวมไทย	81
ภาพที่ 25 ผลการวิเคราะห์สภาพปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อการดำรงชีวิต ของชุมชนหมู่บ้านรวมไทย ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ (วรัญญา, 2566) ดัดแปลงจากกรอบแนวคิดการดำรงชีพออย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihood Framework)	82
ภาพที่ 26 รั้วกันไฟฟ้าของพื้นที่ชุมชนบ้านรวมไทย.....	85
ภาพที่ 27 คูกันช้างป่าของพื้นที่ชุมชนบ้านรวมไทย.....	86
ภาพที่ 28 หอเฝ้าช้างป่าของพื้นที่ชุมชนบ้านรวมไทย	88
ภาพที่ 29 กิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า อุทยานแห่งชาติกุยบุรี	91

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าเกิดขึ้นในหลายพื้นที่ทั่วแถบทวีปเอเชียและแอฟริกา สาเหตุหลักมาจากการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่ามาเป็นพื้นที่การเกษตรหรือที่อยู่อาศัยของคน เมื่อที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของคนเข้าใกล้ชิดกับพื้นที่ป่ามากขึ้น คือ การทำการเกษตร การเก็บของป่า ปศุสัตว์ การสร้างที่อยู่อาศัย การสร้างนิคมหรือโครงการขนาดใหญ่ ส่งผลให้พื้นที่ป่าที่เป็นที่อยู่อาศัยและแหล่งอาหารของช้างป่าเกิดความเสื่อมโทรมและลดน้อยลง (สำนักจัดการที่ดินป่าไม้ กรมป่าไม้, 2562)

ปัจจุบันพื้นที่ป่าไม้ในประเทศไทย เกิดความเสื่อมโทรมและลดลงอย่างต่อเนื่อง และทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นจากข้อมูลพื้นที่ป่าไม้ในประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. 2516 มีจำนวน 43.21% แต่จากข้อมูลล่าสุดปี พ.ศ. 2562 ลดลงเหลือ 31.68% (สำนักจัดการที่ดินป่าไม้ กรมป่าไม้, 2562) เนื่องจากการพัฒนาที่เกิดขึ้น ได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ พื้นดิน ป่าไม้ และแหล่งน้ำเพื่อทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น ทำการเกษตร ปศุสัตว์ การสร้างที่อยู่อาศัย การลักลอบตัดไม้ทำลายป่า การลักลอบล่าสัตว์ และการสร้างนิคมหรือโครงการขนาดใหญ่

ในประเทศไทย มีข้อมูลการกระทำผิดเกี่ยวกับป่าไม้ ของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช (พื้นที่อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และพื้นที่อนุรักษ์) ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ข้อมูลการกระทำผิดเกี่ยวกับป่าไม้ ของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช (พื้นที่อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และพื้นที่อนุรักษ์)

ข้อมูลการกระทำผิดเกี่ยวกับป่าไม้ ของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช										
วัน/เดือน/ปี	จำนวนคดี				จำนวนคดี (คดี)	พื้นที่ป่าบุกรุก (ไร่)	ไม้ของกลาง		สัตว์ป่า	
	บุกรุก	ไฟป่า	ทำไม้/ของป่า	สัตว์ป่า			ไม้สัก (ท่อน/แผ่น)	ไม้พะยุง (ท่อน/แผ่น)	สัตว์ป่า (ตัว)	ซากสัตว์ป่า (ซาก)
1 ตุลาคม 2559 – 30 กันยายน 2560	2,068		1,603	550	4,221	35,189	6,562	12,878	4,851	1,031
1 ตุลาคม 2560 – 30	1,539		1,229	569	3,337	21,896	3,873	9,427	7,318	1,509

กันยายน 2561										
1 ตุลาคม 2561 – 30 กันยายน 2562	1,074	837	723	2,634	18,352	1,164	3,439	11,053	2,424	
1 ตุลาคม 2562 – 30 กันยายน 2563	787	485	587	763	2,622	6,105	1,241	8,708	1,958	1,172
1 ตุลาคม 2563 – 30 กันยายน 2564	457	141	608	551	1,757	1,952	928	535	2,231	1,037

(ที่มา: กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2564)

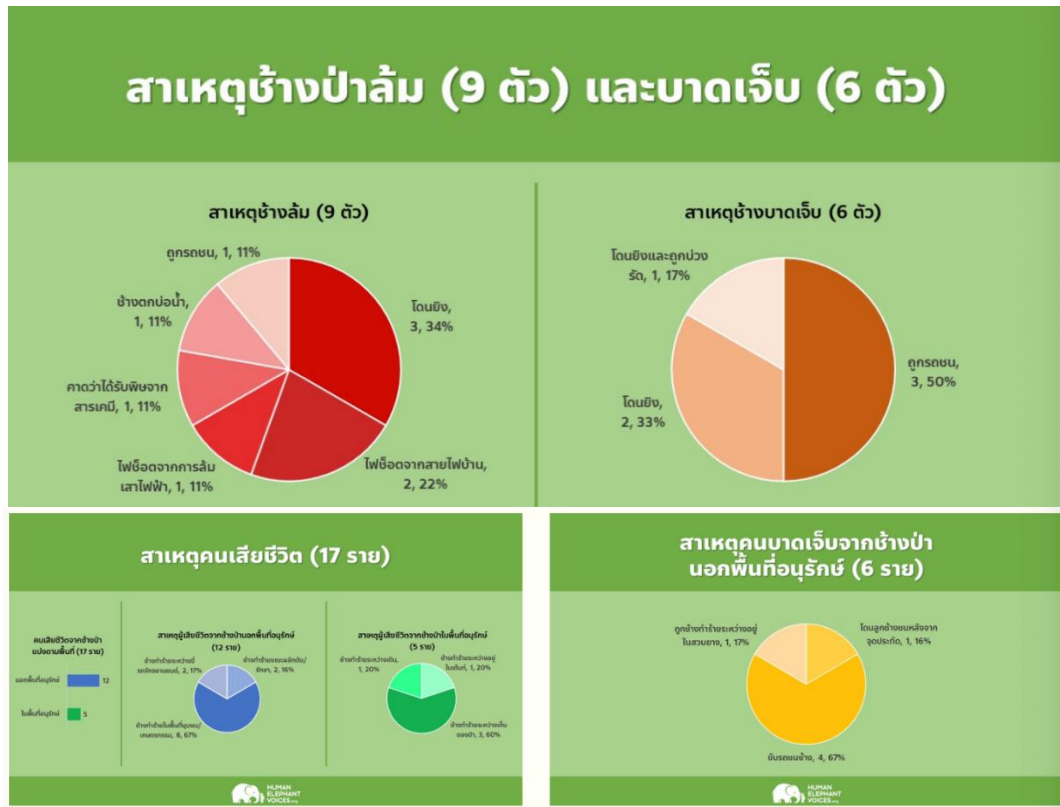
จะเห็นได้ว่าจำนวนการบุกรุกพื้นที่ป่าภายใน 5 ปี ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2560 – 2564 รวมแล้วมีมากถึง 83,494 ไร่ ถึงแม้ในปีพ.ศ. 2563 – 2564 จะมีจำนวนลดลงไม่ถึงหลักหมื่นไร่เหมือนปีก่อนหน้า และจำนวนคดีที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ป่าทั้งการล่าสัตว์ป่าที่มีชีวิตและซากสัตว์ป่าก็ตาม เห็นได้ว่ามีปริมาณที่สูงในระยะเวลาต่อปีอยู่ในหลักพัน อีกทั้งบางปี ตัวอย่างในปีพ.ศ. 2562 จำนวนสัตว์ป่าที่มีชีวิตที่ถูกล่า มีจำนวนมากถึง 11,053 ตัว เฉลี่ยแล้วตกวันละ 30 – 31 ตัวต่อวันที่พบสัตว์ป่าถูกล่าโดยมนุษย์ ถึงแม้ในปีต่อ ๆ มาจะมีจำนวนสัตว์ป่าที่ถูกล่าลดลงก็ตาม กล่าวได้ว่า คนเป็นสาเหตุที่ทำให้สัตว์ป่าและทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมสภาพหรือลดจำนวนลง ตัวอย่างเช่นในกรณีความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ซึ่งการที่ช้างป่าออกมากินผลผลิตทางการเกษตรบ่อยขึ้นนั้นก็สืบเนื่องมาจากการที่พื้นที่ป่าลดลงและทำให้เกิดเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างคนและช้าง

ในประเทศไทย มีจำนวนประชากรช้างป่าประมาณ 3,127 – 3,342 ตัว กระจายอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ 69 แห่ง เป็นอุทยานแห่งชาติ 38 แห่งและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า 31 แห่ง ช้างป่ามีการขยายตัวของจำนวนประชากรอย่างมาก และมีแนวโน้มที่จะเพิ่มจำนวนขึ้น ทำให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ชิดเขตพื้นที่ป่าในหลายพื้นที่ ทั้งอุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ได้รับผลกระทบจากการช้างป่าออกมาหาอาหารในบริเวณท้องถนน บ้านเรือน และพื้นที่ทำการเกษตร ก่อให้เกิดความหวาดกลัว บ้านเรือนเกิดความเสียหาย ผลผลิตทางการเกษตรถูกทำลาย (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2562)

เมื่อที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของคนรุกเข้าไปในพื้นที่ป่า และในขณะเดียวกันผลผลิตทางการเกษตรก็ดึงดูดให้ช้างป่าออกจากป่ามากินอาหารเหล่านี้ นำมาสู่ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า โดยความรุนแรงนั้นขึ้นอยู่กับความสูญเสียและความเสียหายที่เกิดขึ้น เพราะผลผลิตคือรายได้และความหวังของเกษตรกร (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2562)

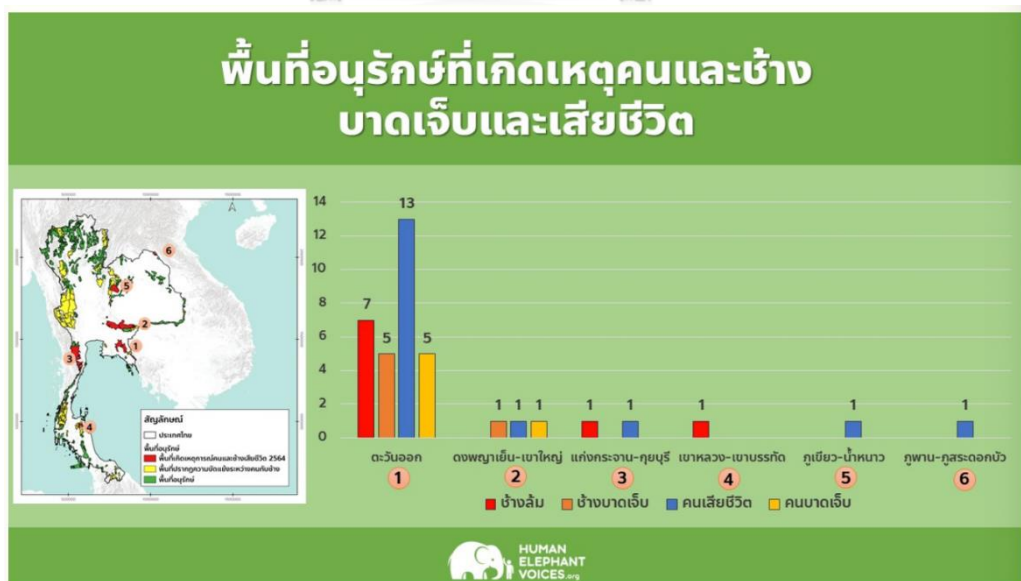
จากการรายงานปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าเมื่อปี พ.ศ. 2555 – 2561 คนและช้างป่าบาดเจ็บและเสียชีวิตรวมทั้งสิ้น 107 เหตุการณ์ จำนวนคนบาดเจ็บรวม 30 คน เสียชีวิตจำนวน 7 คน ในขณะที่ป้องกันผลผลิตทางการเกษตรจากช้าง ส่วนช้างป่าบาดเจ็บ 7 ตัว และเสียชีวิตจำนวน 25 ตัว โดยสาเหตุของการบาดเจ็บและเสียชีวิตของช้างป่ามาจากการถูกแควกั้นรั้วไฟฟ้า การถูกรถยนต์ชนในเขตชุมชน และการถูกทำร้ายในขณะที่กำลังผลักดันช้างป่าออกจากพื้นที่เกษตรกรรม (พิเชฐ นุ่นโต, ชุตติอร ซาวินี, มันทนา ศรีกระจ่าง, และชัชฌวัฒน์ มณีศรีขำ, 2561)

ในปีพ.ศ. 2564 เกิดเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าที่ทำให้ช้างป่าและคนได้รับบาดเจ็บและเสียชีวิตจำนวน 32 เหตุการณ์ ส่วนใหญ่เกิดขึ้นในช่วงเดือนที่เกี่ยวผลผลิต สาเหตุการตายของช้างป่า คือ การถูกยิง รองลงมาคือ การถูกไฟฟ้าช็อต (จากกระแสไฟฟ้าบ้านและไฟฟ้าจากเสาไฟฟ้า) การถูกรถชน การได้รับสารพิษจากพืชอาหาร และการพลัดตกบ่อน้ำลึกที่ลื่นไถลลงไปด้วยด้านล่าง โดยสาเหตุของคนได้รับบาดเจ็บและเสียชีวิตจากช้างป่ามาจากการถูกช้างป่าทำร้ายในระยะประชิดในเขตชุมชนและบริเวณพื้นที่เกษตรกรรม รองลงมาคือ การถูกทำร้ายระหว่างขี่รถจักรยานยนต์ ขณะการผลักดันช้างป่า ระหว่างการกรีดยางพาราในสวน ระหว่างการเก็บของป่า ระหว่างการเดิน และระหว่างการอยู่ในเส้นทางตอนกลางคืน (บุตดา โชติมานวิจิต, 2564)

ภาพที่ 1 สาเหตุการเสียชีวิตและได้รับบาดเจ็บของคนกับช้างป่า (บุตดา โชติมานวิจิต, 2564)

ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่ที่เกิดเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในปี พ.ศ. 2564 คือพื้นที่กลุ่มป่าตะวันออก และมีพื้นที่กลุ่มป่าแก่งกระจาน - กุยบุรี (บุตดา โชติมานวิจิต, 2564)

ภาพที่ 2 พื้นที่อนุรักษ์ที่เกิดเหตุการณ์คนกับช้างป่า (บุตดา โชติมานวิจิต, 2564)

ตัวอย่าง ในพื้นที่ผืนป่าตะวันออก หรือ “เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน” เป็นป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ที่ครอบคลุมพื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรา จันทบุรี ระยอง ชลบุรี และสระแก้ว มีการรายงาน ปัญหาคนกับสัตว์ป่า ว่าช้างป่าออกมาทำลายพืชผลในเขตพื้นที่ทางการเกษตรของชาวบ้าน การตอบโต้ของชาวบ้านมีผลต่อพฤติกรรมของช้างป่า ส่งผลให้เกิดการสูญเสียทรัพย์สิน ชีวิตของคนและช้างป่า จากการรายงานข่าวไทยรัฐออนไลน์ เมื่อวันที่ 8 ตุลาคม พ.ศ. 2562 เรื่อง “ยิงดับช้างป่าในอ่างฤๅไน เจ้าของสวนอ้างว่ามีช้างป่าร่วม 20 ตัว บุกกินสวนปาล์ม” จากเหตุการณ์นี้มีช้างป่าตาย 1 ตัว จากการถูกยิง นอกจากนี้ยังมีอีกหลายเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงปัญหาคนกับช้างป่า นำมาสู่มาตรการ ในการผลักดันช้างป่ากลับเข้าสู่ผืนป่าเพื่อสร้างความปลอดภัยให้กับทั้งคนและช้างป่า และการป้องกัน ช้างป่าออกนอกพื้นที่ เช่น การจัดทำสิ่งกีดขวาง หรือแนวกันช้าง การขุดคูกันช้าง การสร้างแหล่ง อาหาร และเสริมสร้างชุดเฝ้าระวังช้างป่า ที่มีการประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ และการมีส่วนร่วม ของชุมชนในการดำเนินงาน รวมไปถึงการสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน และ ชุมชน (มูลนิธิสืบนาคะเสถียร, 2563)

อุทยานแห่งชาติกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ประสบปัญหาคนกับช้างป่าเช่นกัน อีกทั้งเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำที่สำคัญที่หล่อเลี้ยงสัตว์ป่าและมนุษย์ ครอบคลุมถึง 5 อำเภอในจังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ คือ อำเภอหัวหิน อำเภอปราณบุรี อำเภอสามร้อยยอด อำเภอกุยบุรี และอำเภอ เมือง นอกจากนี้ยังเป็นหนึ่งในพื้นที่กลุ่มป่าแก่งกระจานที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทาง ธรรมชาติแห่งที่ 3 ของประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. 2564

จากการสำรวจของอุทยานแห่งชาติกุยบุรี และองค์การกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (WWF ประเทศไทย) พบจำนวนช้างป่ามากกว่า 237 ตัวกระจายอยู่รอบพื้นที่ที่ทำการอุทยานแห่งชาติกุยบุรี และเมื่อปีพ.ศ. 2559 พบช้างป่ารวมฝูงกันทั้งฝูงขนาดเล็กและฝูงขนาดใหญ่ ในพื้นที่โครงการอนุรักษ์ และฟื้นฟูสภาพป่าบริเวณป่าสงวนแห่งชาติกุยบุรี อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เลยกคาดว่าในพื้นที่ อุทยานแห่งชาติกุยบุรีมีช้างป่าไม่น้อยกว่า 300 ตัว และมีแนวโน้มประชากรเพิ่มขึ้น (ศูนย์เฝ้าระวังช้าง ป่า อุทยานแห่งชาติกุยบุรี, 2565) จึงมีการสร้างแปลงหญ้า โป่งเทียม และแหล่งน้ำ เพื่อตรึงประชากร ช้างป่าไว้ในพื้นที่ให้มากที่สุด แต่วิธีการดังกล่าวไม่สามารถยับยั้งช้างป่าไม่ให้ออกนอกพื้นที่ป่าได้อย่าง ถาวร จึงเกิดความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าที่พบเห็นได้ในพื้นที่ชุมชนที่อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ กุยบุรี (สำนักอุทยานแห่งชาติ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2565)

ชุมชนหมู่บ้านรวมไทย ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี เป็นหนึ่ง พื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นพื้นที่การเกษตรและที่อยู่อาศัย รวมทั้งประสบปัญหา คนกับช้างป่า มีการพยายามแก้ไขปัญหาลักษณะเดียวกันกับพื้นที่อื่น ๆ ทั้งสร้างรั้วกันไฟฟ้า ขุดคู เพื่อป้องกันช้างป่า การใช้ประทัด แสงไฟ กำลังคนเพื่อผลักดันช้างป่า การสร้างแปลงหญ้า โป่งเทียม

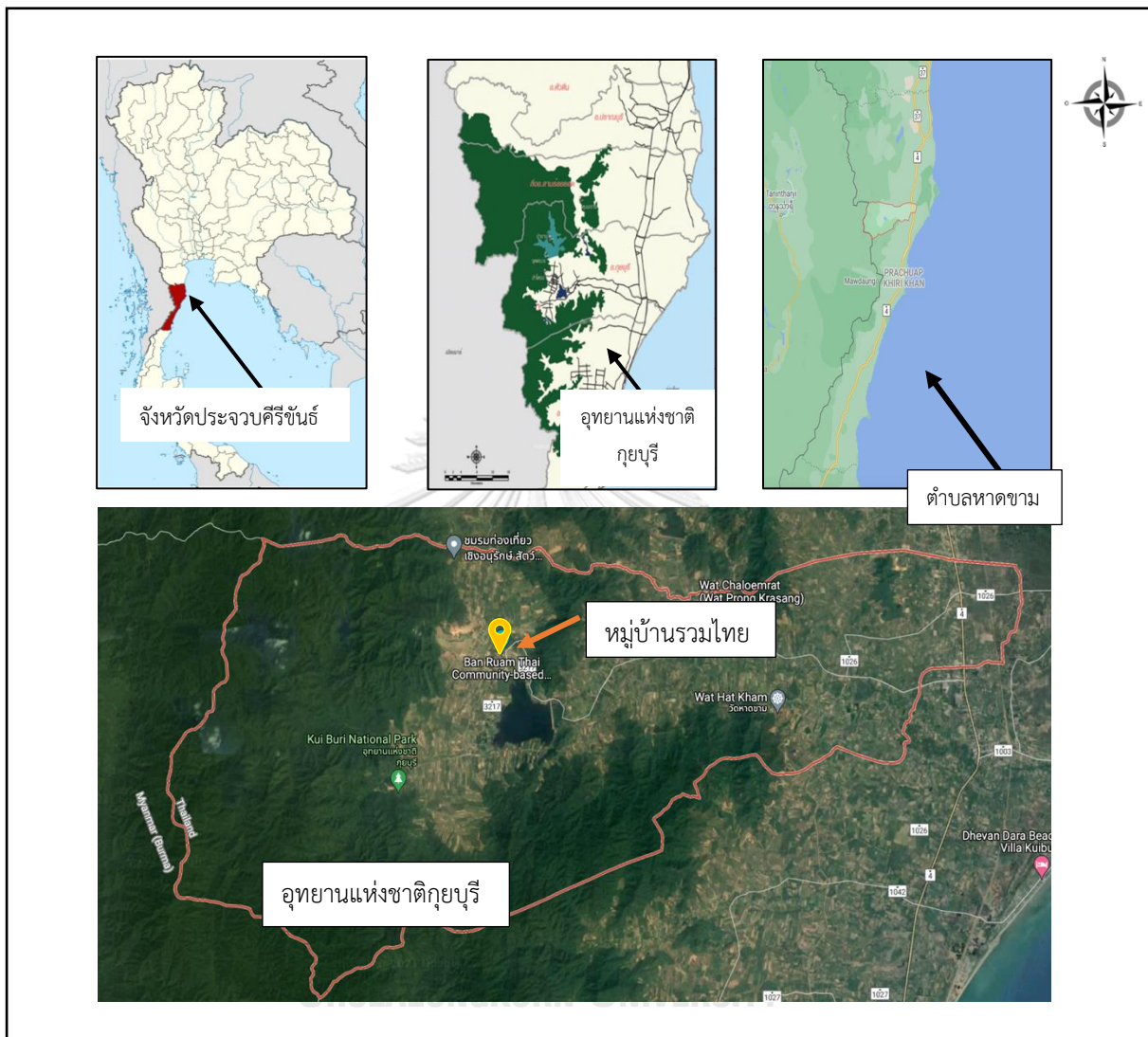
และแหล่งน้ำ เพื่อตรึงประชากรช้างป่าให้อยู่เฉพาะในพื้นที่ป่า แต่ไม่สามารถยับยั้งช้างป่าไม่ให้ออกนอกพื้นที่ป่าได้ จึงนำมาสู่เหตุการณ์ที่ทำให้เกิดการสูญเสียทั้งคนและช้างป่า

ในช่วงปีพ.ศ. 2540 – 2542 พบช้างป่าตายจำนวนมาก โดยสาเหตุมากจากการถูกวางยาพิษ ในพื้นที่ไร่สับปะรด การถูกยิงตาย การถูกเผาทั้งย่าง และการถูกวางตะปูเรือใบ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จึงได้พระราชทานพระราชดำริให้แก้ไขปัญหาช้างป่าอย่างมีส่วนร่วม (อุทยานแห่งชาติกุยบุรี, 2560) หัวหน้าอุทยานแห่งชาติกุยบุรีในขณะนั้น นำแนวความคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนมาจัดการภายใต้กิจกรรมการท่องเที่ยวสัตว์ป่า ซึ่งเป็นพื้นที่แรกในประเทศไทยที่ชาวบ้านส่วนใหญ่พร้อมที่จะแก้ไขปัญหาร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรที่เกี่ยวข้อง จึงเกิดการก่อตั้งกลุ่ม “ชมรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรี” เข้ามาช่วยลดปัญหาความรุนแรงและช่วยพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ โดยการดำเนินงานที่เน้นถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนมากที่สุด เพราะบริบทความสัมพันธ์ของชุมชนเป็นชุมชนที่เกิดจากการรวมตัวกันของคนจากหลายภูมิลำเนา ไม่มีรากฐานประวัติความเป็นมาและวัฒนธรรมเดียวกัน จึงไม่มีสิ่งไหนเหนียวแน่นให้เข้าทำงานร่วมกันได้ อีกทั้งผู้ที่ได้รับผลกระทบมีหลากหลายระดับ และบางครั้งเราก็ไม่ได้รับผลกระทบเลย ซึ่งพื้นที่อยู่ในความดูแลของอุทยานแห่งชาติกุยบุรีทั้งพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน พื้นที่ป่าและที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า จึงมีข้อจำกัดในเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินและลักษณะของการทำมาหากิน

อย่างไรก็ดี นโยบายการแก้ไขปัญหาช้างป่าและการมีส่วนร่วมของชุมชนช่วยลดความรุนแรงของเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าลงได้ จากข้อมูลทางสถิติจากผลการรายงานโครงการจัดประชุมที่มีบุคคลภายนอกเข้าร่วม เรื่องการประชุมคณะกรรมการที่ปรึกษาอุทยานแห่งชาติกุยบุรี (Protected Area Committee: PAC) ประจำปี 2560 - 2565 พบว่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2560 – 2565 พบช้างป่าตายเพียง 2 ตัวที่เกิดจากการกระทำของคน โดย 1 ตัวพบในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านรวมไทย เมื่อวันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2563 สาเหตุมาจากการถูกยิงตาย ไม่พบผู้กระทำผิด จนถึงปีพ.ศ. 2565 ไม่พบการตายของช้างป่าอีกเลย

งานวิจัยครั้งนี้จึงเลือกศึกษาในพื้นที่ชุมชนบ้านรวมไทย เนื่องจากเป็นต้นแบบของการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าที่สามารถลดความรุนแรงลงได้อย่างชัดเจน ถึงแม้บริบททางสังคมของพื้นที่ยากต่อการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมก็ตาม และสาเหตุความเป็นมาของปัญหาที่นำมาสู่ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่านั้นมีความคล้ายคลึงกับหลายพื้นที่ภายในประเทศไทยที่ประสบปัญหาคนกับช้างป่าเช่นกัน และเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการนำไปเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าได้อีกหลายพื้นที่ จึงเลือกศึกษาสภาพปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าและผลกระทบจากช้างป่าของชุมชนหมู่บ้านรวมไทย และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านรวมไทย ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี

จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ร่วมกับหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าในบริเวณอุทยานแห่งชาติกุยบุรี

ภาพที่ 3 พื้นที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี และหมู่บ้านรวมไทย ต.หาดขาม อ.กุยบุรี จ.ประจวบคีรีขันธ์
ที่มา: กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช (2562)

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) ศึกษาสภาพปัญหาคนกับช้างป่าและผลกระทบจากช้างป่าต่อการดำรงชีพของชุมชนหมู่บ้านรวมไทย ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
- 2) ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านรวมไทย ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ร่วมกับหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าในบริเวณอุทยานแห่งชาติกุยบุรี

1.3 ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการปัญหาคนกับช้างป่า กรณีศึกษา: การท่องเที่ยวสัตว์ป่า อุทยานแห่งชาติกุยบุรี” มีขอบเขตในการวิจัยดังต่อไปนี้

1.3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ในการศึกษาครั้งนี้ คือ พื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินของชุมชนหมู่บ้านรวมไทย ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และอุทยานแห่งชาติกุยบุรี

1.3.2 ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรหรือกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ คือ ชาวบ้านชุมชนหมู่บ้านรวมไทย ที่ทำการเกษตรและได้รับผลกระทบจากช้างป่าในพื้นที่ ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ รวมทั้งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่มาจากอุทยานแห่งชาติกุยบุรี องค์กรเอกชนและหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่า โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 2 ผู้ให้สัมภาษณ์หลักในการศึกษาวิจัย

ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง	รายชื่อหน่วยงาน
หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสัตว์ป่า	- อุทยานแห่งชาติกุยบุรี - องค์การบริหารส่วนตำบลหาดขาม
ชุมชนในพื้นที่	- บ้านรวมไทย
องค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้อง	- องค์กรกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (WWF ประเทศไทย) - มูลนิธิพาช้างกลับบ้าน
นักวิชาการ	- นักวิทยาศาสตร์ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม - นักวิจัยอิสระ (อดีตนักวิชาการป่าไม้ชำนาญการพิเศษ, ผู้อำนวยการส่วนความหลากหลายทางชีวภาพ สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืชกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช, ผู้อำนวยการอุทยานแห่งชาติกุยบุรี)

1.4 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

สภาพปัญหาชุมชนที่ได้รับผลกระทบในประเด็นคนกับช้างป่า หมายถึง ปัญหาที่ก่อให้เกิดการสูญเสียทรัพยากร ทรัพย์สินหรือชีวิตจากการเผชิญหน้ากันระหว่างคนกับช้างป่าในพื้นที่ชุมชนหมู่บ้านรวมไทย ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

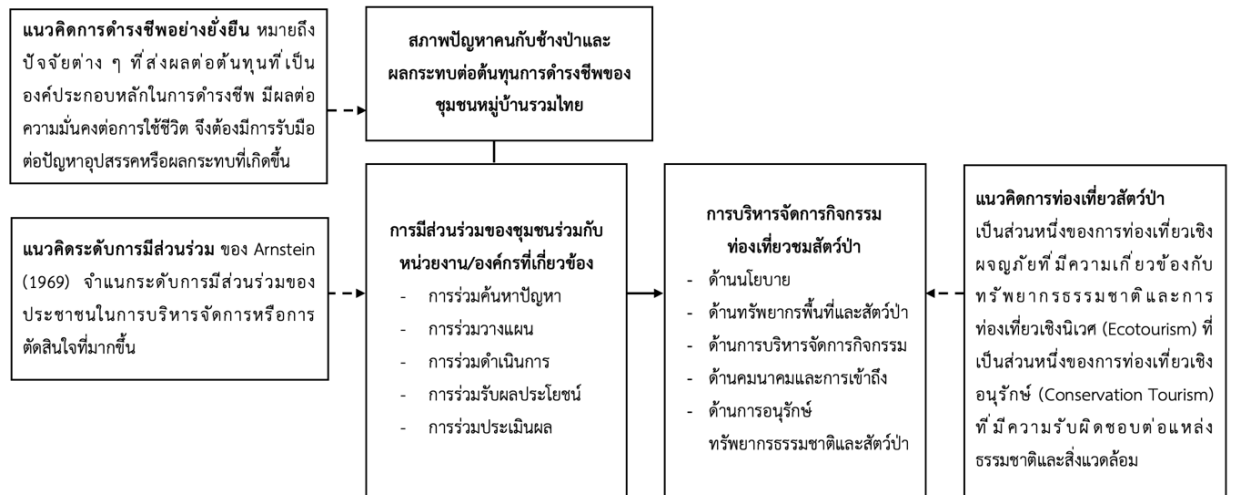
กระบวนการมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่ทำให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการเพื่อแก้ไขปัญหาข้างป่าร่วมกับหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมค้นหาปัญหา การมีส่วนร่วมวางแผนดำเนินการแก้ไขปัญหาคนกับข้างป่า การมีส่วนร่วมดำเนินการแก้ไขปัญหา การมีส่วนร่วมในการได้รับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมติดตามประเมินผล

การท่องเที่ยวสัตว์ป่า หมายถึง กิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีความเกี่ยวเนื่องกับทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า โดยลักษณะการอยู่อาศัยของสัตว์ป่าเป็นการอยู่แบบอิสระในพื้นที่ป่า หรือพื้นที่อุทยานแห่งชาติ ที่ไม่สามารถควบคุมสัตว์ป่าได้ และถูกนำมาปรับใช้เพื่อแก้ไขปัญหาคนกับข้างป่าในพื้นที่บริเวณอุทยานแห่งชาติกุยบุรี

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

- 1) ทราบสภาพปัญหาในประเด็นคนกับข้างป่าของชุมชนหมู่บ้านรวมไทย ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และทราบวิธีการแก้ไขปัญหาคคนกับข้างป่า
- 2) ทราบกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และบทบาทของชุมชนร่วมกับหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ในการแก้ไขปัญหาคนกับข้างป่า
- 3) ได้ทราบวิธีการแก้ไขปัญหาคคนกับข้างป่า ในการใช้แนวคิดการมีส่วนร่วมเข้ามาปรับใช้ ที่ให้สิทธิและอำนาจแก่ชาวบ้านได้เข้ามาร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ และร่วมบริหารจัดการร่วมกับหน่วยงานอุทยานแห่งชาติกุยบุรี และองค์กรหรือหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นประโยชน์ต่อบริบทชุมชนในพื้นที่อื่น ๆ ในการนำไปปรับใช้
- 4) ได้ทราบแนวทางการแก้ไขปัญหาคคนกับข้างป่า ที่ช่วยบรรเทาหรือลดความรุนแรงลงได้ และนำไปปรับใช้หรือเป็นต้นแบบในการแก้ไขปัญหาที่บริบทพื้นที่ชุมชนอื่นที่ประสบปัญหาเช่นเดียวกัน

1.6 กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพที่ 4 กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการปัญหาคนกับช้างป่า กรณีศึกษา: การท่องเที่ยวสัตว์ป่า อุทยานแห่งชาติกุยบุรี ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี หลักการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยนำเสนอเป็นหัวข้อดังต่อไปนี้

1. สถานการณ์และสภาพปัญหาคนกับช้างป่าช้างป่าภายในประเทศไทย
2. แนวคิดการดำรงชีพอ่างยั่งยืน
3. แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน
4. แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสัตว์ป่า
5. เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 สถานการณ์และสภาพปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าภายในประเทศไทย

ช้างมีความสำคัญต่อประเทศชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ทั้งเรื่องประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ที่มองว่าช้างป่าเป็นสัตว์คู่บ้านคู่เมือง มีการบันทึกในพงศาวดารและคำให้การชาวกรุงเก่า ที่กล่าวถึงช้าง ชื่อ “พลายภูเขาทอง” เป็นช้างอยู่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งในขณะนั้นเป็นเมืองหลวงของสยาม หลังจากนั้นได้บรรดาศักดิ์เป็น “เจ้าพระยาไชยานุภาพ” เป็นช้างคู่พระบารมีของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นช้างที่พระองค์ท่านใช้ทำศึกสงครามจนได้รับชัยชนะ ในปีพ.ศ. 2135 จนได้รับพระราชทานนามว่า “เจ้าพระยาปราบหงสาวดี” และเชื่อว่าเป็นช้างที่มีความจงรักภักดี และมีความกล้าหาญเสียสละช่วยกอบกู้ชาติแผ่นดิน หลังจากนั้น จึงให้ความเคารพต่อช้าง เป็นสัญลักษณ์ที่มีความสำคัญต่อประเทศ และเป็นเครื่องของกำนัล เพื่อสร้างไมตรีระหว่างประเทศ ตัวอย่างเช่น จากการรายงานข่าว เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2566 ของสำนักข่าว BBC NEWS ประเทศไทย ในการรับช้าง “พลายศักดิ์สุรินทร์” จากประเทศศรีลังกา ให้กลับมารักษาอาการบาดเจ็บที่ประเทศไทย โดยย้อนเรื่องราวได้ว่า ประเทศศรีลังกาขอลูกช้างจากประเทศไทยเพื่อนำใช้ในพิธีที่สำคัญทางศาสนาของประเทศศรีลังกาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523 โดยช้างที่ถูกส่งไปเชือกแรกคือ พลายประตุม้า และในปีพ.ศ. 2544 คือ พลายศรีณรงค์และพลายศักดิ์สุรินทร์ (BBC NEWS ประเทศไทย, 2566) เห็นได้ว่าช้างมีความสำคัญต่อประเทศไทยมาอย่างยาวนาน

ในสมัยก่อน มีการจับช้างป่ามาฝึกฝนเพื่อใช้งานในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การเลี้ยงเพื่อใช้ประโยชน์ การใช้แรงงานลากจูงท่อนซุง การใช้เป็นพาหนะ โดยการจับช้างป่านี้พบได้จากประเพณี “การคล้องช้าง” ซึ่งเป็นประเพณีที่มีมาตั้งแต่โบราณสืบทอดต่อกันมาอย่างยาวนาน เป็นการจับช้างป่ามาใช้ประโยชน์ ฝึกฝนจนกลายมาเป็นช้างเลี้ยง แต่ประเพณีนี้ก็ค่อย ๆ เลือนหายไปตามกาลเวลา

ปัจจุบันช้างกลายเป็นสัตว์ที่อยู่ภายใต้กรรมสิทธิ์ของคน โดยมีการออกพระราชบัญญัติสัตว์พาหนะ พ.ศ. 2482 อยู่ภายใต้การควบคุมของกรมการปกครองกระทรวงมหาดไทย กำหนดให้เจ้าของช้างต้องจดทะเบียนตัวรูปพรรณช้าง เพื่อแสดงกรรมสิทธิ์และป้องกันการลักสัตว์พาหนะ มีการใช้ช้างมาเป็นพาหนะเพื่อการท่องเที่ยว ทั้งการขี่ช้าง ชมการแสดงช้าง การให้อาหารช้าง ที่พบได้ที่สวนสัตว์และปางช้างทั่วประเทศไทย นอกจากนี้ยังมีปัญหาซ้ำเรื้อรัง คือ การนำช้างออกมาหากินตามท้องถนนที่เกิดขึ้นจากความทุกข์ขังนั้นมียายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ จึงต้องนำช้างที่เลี้ยงออกมาเร่รอนเพื่อหารายได้เสริม โดยการจำหน่ายอาหารหรือสินค้า และกิจกรรมอื่น ๆ เช่น ผลไม้ให้ช้าง แหวนหางช้าง หรือลอดท้องช้าง (บุญิกา จุลละโพธิ และคณะ, 2565) ในขณะที่เดียวกันเมื่อผู้คนให้ความสนใจช้างมากขึ้น การพาช้างออกมาเร่รอนจึงการเป็นธุรกิจอย่างหนึ่ง เพราะรายได้ดี ตัวอย่างเช่น จังหวัดสุรินทร์ พบว่า ความทุกข์ขังส่วนใหญ่พาช้างออกมาเร่รอน เพื่อหารายได้เสริมหลักพักจากหมดฤดูทำการเกษตร แต่คนที่มีช้างส่วนใหญ่เป็นคนมีฐานะและจะมีกลุ่มคนอีกกลุ่มหนึ่งที่มีรายได้ไม่เพียงพอส่วนใหญ่เป็นวัยรุ่นที่ยังไม่มีงานทำ จะถูกนายทุนจ้างให้มาเป็นความทุกข์ขังหรือคนขายอาหารให้ช้าง ทั้งการพาช้างออกมาตามสถานที่ต่าง ๆ เพื่อเรียกความสงสารจากผู้ซื้ออาหารช้าง บางกรณีลูกช้างถูกพรากออกจากอ้อมอกแม่ก่อนวัยอันควร บ้างก็มีการเข้าช้างออกมาเดินเร่รอน ส่งผลกระทบต่อตัวช้างและผู้คนที่เกี่ยวข้องความปลอดภัยต่อตัวช้างและประชาชน สุขภาพของช้าง การเกิดอุบัติเหตุ ปัญหาการจราจรติดขัด ฯลฯ (ไชยวัฒน์ ปัญญานิติกุล, 2552)

จนถึงปี พ.ศ. 2566 ไม่พบการนำช้างออกมาเร่รอน เพราะว่าตั้งแต่ปีพ.ศ. 2557 มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติป้องกันการทารุณกรรมและจัดสวัสดิภาพสัตว์ เพื่อป้องกันช้างถูกทำร้ายเนื่องมาจากการใช้แรงงานช้าง และการทำทารุณเพื่อใช้ประโยชน์ รายงานขององค์กรพิทักษ์สัตว์แห่งโลก (World Animal Protection) ระบุว่า เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2563 พบว่า ร้อยละ 73 ของช้างที่ถูกใช้ในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวทั่วเอเชีย และในประเทศไทยที่มีประชากรช้างในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวมากกว่า 2,800 เชือก เพิ่มขึ้นประมาณร้อยละ 70 จากเมื่อ 10 ปีก่อนหน้า และพบว่าประมาณ 3 ใน 4 มีสภาพความเป็นอยู่ที่เลวร้ายมาก และถูกละเมิดสิทธิ ถูกใช้แรงงานอย่างหนัก (องค์กรพิทักษ์สัตว์แห่งโลก, 2563)

ช้างป่าในเอเชียจัดเป็นกลุ่มใกล้สูญพันธุ์ ตามประกาศขององค์กรระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ สถานะช้างป่าในประเทศไทย มีพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562 โดยช้างป่าจัดเป็น “สัตว์ป่าคุ้มครอง” ในบัญชีแนบท้ายกฎกระทรวง ภายใต้การควบคุมของกรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีข้อห้ามหลัก ๆ คือ ห้ามล่าทั้งในและนอกพื้นที่เขตอนุรักษ์ ห้ามครอบครองช้างป่า ห้ามเพาะพันธุ์ หรือขยายพันธุ์ช้างป่า และห้ามทำการค้าขายช้างป่า รวมถึง งา และซากของช้างป่า เว้นแต่ได้รับอนุญาต

หากฝ่าฝืนจะได้รับโทษปรับไม่เกิน 40,000 บาท จำคุกไม่เกิน 4 ปี หรือทั้งจำและปรับ (AsESG Thailand Forum, 2017)

Berger, J. (2009) ได้อธิบายถึง แนวคิดเรื่องปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนและสัตว์ที่จะทำให้เข้าใจ เรื่องการควบคุมดูแลและทำร้ายที่เกิดขึ้นนั้น ว่าความสัมพันธ์ระหว่างคนและสัตว์ในยุคสมัยใหม่ คนพยายามสร้างความรู้เกี่ยวกับสัตว์และควบคุมสัตว์ โดยวางสถานะตนเองให้มีอำนาจเหนือกว่าสัตว์ และผลักดันให้เป็นวัตถุประสงค์ของการควบคุมดูแลโดยคน เช่น สวนสัตว์ ที่สัตว์ถูกคนจับมาขังไว้ในกรงหรือ บริเวณที่คนสร้างขึ้น สัตว์ถูกตัดขาดกับโลกธรรมชาติดั้งเดิม เพื่อมาอยู่ในโลกจำลองที่คนสร้างขึ้นและ กินอาหารที่คนเตรียมไว้ให้ สัตว์ถูกอธิบายความหมายด้วยข้อความแปะหน้ากรงเพียงไม่กี่บรรทัด โดยการที่สัตว์หลายชนิดถูกนำมาฝึกฝนเพื่อแสดงและให้ความบันเทิงแก่คน เป็นการลดทอนคุณค่า ของสัตว์ให้เป็นเพียงวัตถุ เพราะสัตว์ปราศจากการใช้เหตุผลและภาษา

จึงเรียกว่าสภาวะคู่ขนานระหว่างคนกับสัตว์ สภาวะคู่ขนาน หมายถึง คนและสัตว์ แม้จะเป็น สิ่งแปลกหน้ากัน แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องดำรงอยู่ร่วมกัน พึ่งพากัน โดยความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน ไม่มีใครมีอำนาจมากกว่ากัน และยังมีในหลายพื้นที่ที่คนกับสัตว์ยังต้องเผชิญหน้ากัน โดยที่ไม่มีอะไร มากีดกัน แต่มีสภาวะที่ไม่มีใครที่มีอำนาจเหนือกว่ากัน สัตว์และคนมีความเท่าเทียมกันในการดำรงอยู่ แต่การต้องเผชิญหน้ากันนั้น ความอันตรายหรือความรุนแรงของผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อสัตว์และคน ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และศักยภาพของความเข้าใจในเงื่อนไขร่างกายและพฤติกรรมของกันและกัน (พนา กันธา, 2560)

ปัญหาระหว่างคนกับช้างป่า ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี ที่คนและช้างป่าต้องดำรงชีวิตอยู่ ร่วมกัน ใช้ทรัพยากรร่วมกัน มีการกีดกันด้วยการกำหนดเขตพื้นที่ระหว่างเขตพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ ทำกินของคนกับพื้นที่อนุรักษ์เขตป่าที่เป็นพื้นที่แหล่งอาหารและพื้นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ด้วยการใช้ พื้นที่ร่วมกันนั้น การเผชิญหน้าระหว่างชาวบ้านกับช้างป่าย่อมเกิดขึ้นได้ง่ายและบ่อยครั้ง ในช่วงที่ช้าง ป่าเข้ามากินพืชผลในพื้นที่การเกษตรของชาวบ้าน เกิดความเสียหาย และชาวบ้านต่อสู้ด้วยวิธีการต่าง ๆ ในการขับไล่ช้างป่า นำมาสู่ผลกระทบด้านร่างกายและทรัพย์สิน

ในปีพ.ศ. 2560 ประเทศไทยมีประชากรช้างป่าประมาณ 3,127 – 3,342 ตัว กระจายอยู่ใน พื้นที่อนุรักษ์ 69 แห่ง เป็นอุทยานแห่งชาติ 38 แห่งและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า 31 แห่ง กลุ่มป่าที่มี ประชากรช้างป่าอาศัยอยู่เกิน 100 ตัว ได้แก่ กลุ่มป่าตะวันตก กลุ่มป่าแก่งกระจาน กลุ่มป่าดงพญา เย็น - เขาใหญ่ กลุ่มป่าภูเขียว - น้ำหนาว กลุ่มป่าตะวันออก กลุ่มป่าฮาลา - บาลา กลุ่มป่าเขาหลวง - เขาบรรทัด กลุ่มป่าภูเมี่ยง - ภูทอง และกลุ่มป่าคลองแสง - เขาสก ช้างป่ามีการขยายตัวของจำนวน ประชากร และมีแนวโน้มที่จะเพิ่มจำนวนขึ้นไปอีก (สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2563) โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 3 จำนวนประชากรช้างป่าในกลุ่มป่าต่าง ๆ ในประเทศไทย

ลำดับ	กลุ่มป่า	จำนวนพื้นที่อนุรักษ์ที่พบช้างป่า (แห่ง)	ขนาดพื้นที่ (ตร.กม.)	จำนวนช้างป่า (ตัว)
1	ตะวันตก	14	16,397	624 – 734
2	แก่งกระจาน	2	3,884	487 – 500
3	ดงพญาเย็น - เขาใหญ่	5	6,181	501
4	ภูเขียว - น้ำหนาว	8	4,900	489
5	ตะวันออก	7	2,453	424
6	ฮาลา - บาลา	4	1,486	100 – 140
7	เขาหลวง - เขาบรรทัด	5	1,511	70 – 100
8	ภูเมียง - ภูทอง	2	1,959	60 – 100
9	คลองแสง - เขาสก	8	4,388	100
10	ลุ่มน้ำปาย - สาละวิน	3	1,912	50
11	แม่ปิง	3	1,393	50
12	ภูพาน	2	852	48
13	ศรีลานนา - ขุนตาล	1	586	36
14	พนมดงรัก - ผาแต้ม	1	376	30
15	ดอยภูคา - เมยม	2	1,724	20
16	ชุมพร	2	1,318	20
รวม		69	51,320	3,127 – 3,342

ที่มา: (สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2563)

ปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าในประเทศไทย เป็นปัญหาที่ก่อให้เกิดการสูญเสียทรัพยากร ทรัพย์สินหรือชีวิตจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับช้างป่า (พิเชฐ นุ่นโต, ชุตินอร์ ชาวินี, มัทนา ศรีกระจำง และชัชฌวัฒน์ มณีศรีขำ, 2561) สาเหตุของปัญหามาจากการขยายตัวของพื้นที่อยู่อาศัย หรือพื้นที่ทำกินของคนที่รุกล้ำเข้าไปในพื้นที่ป่า คือ การทำการเกษตร การเก็บของป่า ปศุสัตว์ การสร้างที่อยู่อาศัย การสร้างนิคมหรือโครงการขนาดใหญ่รัฐบาล ส่งผลให้พื้นที่ป่าที่เป็นที่อยู่อาศัยและแหล่งอาหารของช้างป่าเกิดความเสื่อมโทรมและลดน้อยลง ในปีพ.ศ. 2562 พื้นที่ป่าลดลงเหลือ 31.68% (สำนักจัดการที่ดินป่าไม้ กรมป่าไม้, 2562)

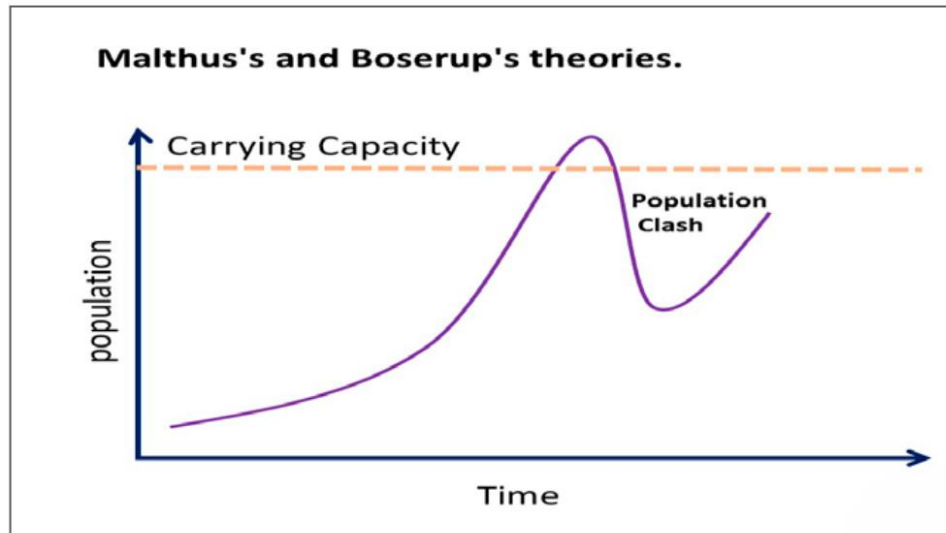
เมื่อที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของคนเข้าไปใกล้ชิดกับพื้นที่ป่ามากขึ้นและใช้ทรัพยากรร่วมกันกับสัตว์ป่าและทำให้พื้นที่ป่าลดลง ขณะเดียวกันจำนวนประชากรของสัตว์ป่าเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะช้างป่า จากทฤษฎีประชากรของ Thomas Robert Malthus (1978) เป็นทฤษฎีที่ใช้สำหรับคน แต่สามารถนำมาอธิบายการเพิ่มจำนวนของประชากรสัตว์ป่าได้ดี อธิบายว่า จำนวนประชากรและแหล่งอาหารของคน โดยประชากรมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นในลักษณะ Geometric ratio หรือการเพิ่มเป็นอันดับที่มีตัวคูณร่วมเช่น เพิ่มขึ้นจาก 1,2,4,8,16..... แต่ในขณะเดียวกันอัตราการเพิ่มขึ้นของอาหารที่คนสร้างได้ เป็นในลักษณะ Arithmetic ratio หรือเพิ่มขึ้นเป็นอันดับที่มีตัวบวกร่วม เช่น 1,2,3,4,5..... ซึ่งอัตราการเพิ่มขึ้นมีความแตกต่างกันระหว่างจำนวนประชากรกับความสามารถในการผลิตได้ของอาหาร ทำให้เกิดความวิตกกังวลถึงอนาคต ว่าอาหารจะไม่เพียงพอต่อความต้องการบริโภค (สำนักอุทยานแห่งชาติ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2565)

ผลกระทบที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่คือ ช้างเข้ามาหาอาหารในพื้นที่การเกษตรของชาวบ้าน ตัวอย่างในประเทศไทย พบมากในเขตพื้นที่อนุรักษ์ที่มีช้างป่าอาศัยอยู่ 31 แห่ง โดยปัญหาที่มีความรุนแรงที่สุด คือ มีคนและช้างป่าได้รับบาดเจ็บและเสียชีวิต ตัวอย่างในช่วงปี พ.ศ. 2555 – 2561 มีเหตุการณ์ขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าทั้งหมด 107 เหตุการณ์ คนได้รับบาดเจ็บจำนวน 30 คน เสียชีวิตจำนวน 45 คน ช้างป่าบาดเจ็บจำนวน 7 ตัว และเสียชีวิตจำนวน 25 ตัว โดยสาเหตุที่ช้างป่าเสียชีวิต มาจากรั่วไฟฟ้า ถูกรถยนต์พุ่งชนในเขตชุมชน และบาดเจ็บขณะถูกผลักดันให้ออกนอกพื้นที่เกษตรของชาวบ้าน (พิเชฐ นุ่นโต, ชุตินอร์ ชาวินี, มัทนา ศรีกระจำง และชัชฌวัฒน์ มณีศรีขำ, 2561)

อุทยานแห่งชาติกุยบุรี คาดคะเนการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรช้างป่าว่ามีอัตราเร่งเป็นกราฟรูปเอกโพเนนเชียล (exponential) ที่เป็นไปตามทฤษฎีของ Thomas Robert Malthus (1978) จึงต้องมีการควบคุมการขยายตัวของช้างป่า ควบคู่ไปกับการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ และเชื่อว่าศักยภาพของพื้นที่แหล่งอาหารถึงขีดจำกัดแล้ว เห็นได้ว่าการพยายามเข้าไปสร้างแปลงหญ้า โป่งเทียม และแหล่งน้ำ เพิ่มลงไปในพื้นที่ เพื่อยับยั้งช้างป่าไม่ให้ออกนอกพื้นที่ อย่างไรก็ตามจำนวน

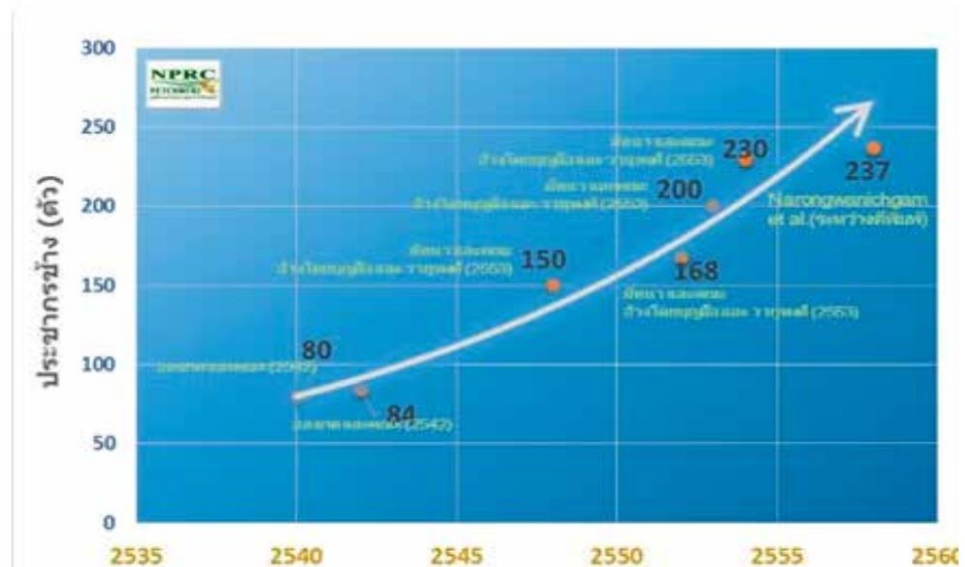
ประชากรช้างป่ายังล้นออกนอกพื้นที่ป่า ไปยังพื้นที่การเกษตรของชาวบ้านเพื่อหาอาหาร (สำนักอุทยานแห่งชาติ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2565)

ภาพที่ 6 แสดงผลกราฟการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรช้างป่า

ตามแนวคิด Thomas Robert Malthus (1978)

ที่มา: ธรรมนุญ และทรงธรรม (2559) อ้างอิงใน สำนักอุทยานแห่งชาติ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช (2565)

ภาพที่ 7 สถิติและแนวโน้มของจำนวนประชากรช้างป่าในพื้นที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี

ที่มา: ธรรมนุญ และทรงธรรม (2559) อ้างอิงใน สำนักอุทยานแห่งชาติ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช (2565)

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า มีผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อความปลอดภัย สุขภาพและสวัสดิภาพของทั้งคนและสัตว์ป่ารวมถึงระบบนิเวศ เช่น การขับรณชนสัตว์ป่า การแพร่กระจายของโรคจากสัตว์สู่คน การเกิดความเสียหายทางวัตถุ เศรษฐกิจ พืชพันธุ์ทางการเกษตร และความเป็นอยู่ของสัตว์ป่า ความมั่นคงในชีวิตและแหล่งอาหาร เป็นต้น (Shaffer LJ, Khadka KK, Van Den Hoek J, and Naithani KJ., 2019) หลายประเทศทั้งในแถบทวีปเอเชียและแอฟริกา มีเทคนิคและวิธีในการลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ดังนี้

2.1.1 แนวทางการแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่า

แนวทางการแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าได้กลายเป็นประเด็นปัญหาที่ในหลายพื้นที่ต้องพบเจอทั้งประเทศในทวีปเอเชียและแอฟริกา โดยแนวทางการจัดการแก้ไขปัญหาล้วนมุ่งเน้นไปที่การป้องกัน การยับยั้ง และการบรรเทาผ่านการโยกย้ายช้างป่าหรือการชดเชยทางการเงินสำหรับการสูญเสีย และอีกหลายวิธีที่เป็นเพียงการแก้ไขปัญหาละยะสั้น ๆ ด้วยสภาพพื้นที่และสภาพอากาศที่แตกต่างกันเป็นอุปสรรคในการพัฒนาแก้ไขปัญหาละยะยาว โดยแนวทางการแก้ไขปัญหามีดังนี้

1. การบริหารจัดการ

- การบริหารจัดการพื้นที่ โดยแยกสัดส่วนพื้นที่ของคนและช้างป่าอย่างชัดเจน หากพื้นที่อยู่อาศัยหรือพื้นที่ทำกินของคนเข้ามาขัดขวางเส้นทางเดินของช้างป่าที่ใช้สำหรับการย้ายถิ่นตามฤดูกาลหรือเป็นพื้นที่ที่ต้องใช้ร่วมกันกับช้างป่า เช่น แหล่งน้ำ แหล่งอาหาร ก็ให้มีการจัดหาเส้นทางเพิ่มเติมสำหรับการย้ายถิ่นของช้างป่า หรือออกมาตรการในการห้ามคน องค์กร และหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาใช้พื้นที่ป่าเพื่อสร้างสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงที่ดินโดยคนและระมัดระวังให้มากขึ้นเกี่ยวกับผลกระทบต่อระบบนิเวศและที่อยู่อาศัยของช้างป่า (Shaffer LJ, Khadka KK, Van Den Hoek J, and Naithani KJ., 2019)

- การคัดแยกช้างป่า (Culling) คือ การคัดแยกช้างป่าตัวที่มีปัญหาอย่างต่อเนื่อง เช่น การเข้ามาทำลายพืชผลทางการเกษตรและการฆ่าคน ออกมาจากพื้นที่นั้นเพื่อลดความรุนแรงและปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า โดยแถบแอฟริกาใต้และตะวันออก เลือกใช้วิธีการฆ่าช้างป่าเพื่อเอาทำให้ประชากรช้างป่าลดลงอย่างมากและมีความเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ แต่การคัดช้างป่าเป็นวิธีการที่ได้รับการยอมรับอย่างมากและยังคงมีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง (Shaffer LJ, Khadka KK, Van Den Hoek J, and Naithani KJ., 2019) ซึ่งต่างกับ อุทยานแห่งชาติ Tsavo ในประเทศเคนยา (Kenya) ที่มีการควบคุมจำนวนประชากรช้างป่าให้เหมาะสมกับพื้นที่ ช่วยให้ป่าฟื้นฟูไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคมพืช เพราะหากปล่อยไปตามธรรมชาติ ระบบนิเวศจะเกิดการเสียสมดุล เช่น พืชบางชนิดอาจลดจำนวนลง แต่พืชบางชนิดจำนวนอาจเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และหากเข้าฤดูแล้ง ถ้าไม่มีการควบคุมจำนวนประชากรช้างป่า ช้างป่าอาจล้มตายลงจำนวนมาก เพราะเมื่อถึงฤดูแล้ง ช้างป่าจะล้มตายลงมากกว่าช่วงฤดูอื่น ๆ (สมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า ประเทศไทย, 2550)

และมีอีกวิธีหนึ่ง คือ การใช้วิธีการทางการแพทย์เพื่อควบคุมจำนวนการเกิดและการตายของสัตว์ป่า เพราะการที่จะฆ่าสัตว์ป่า ส่งผลกระทบต่อประชากรสัตว์ป่าอื่น ๆ ในฝูงหรือครอบครัวและส่งผลให้เกิดการโต้ตอบที่ร้ายแรงมากขึ้น

- การเคลื่อนย้ายช้างป่า เป็นการขนย้ายช้างป่าที่มีปัญหาออกจากพื้นที่ด้วยวิธีการไล่ต้อน การจัดทำเส้นทางช้างผ่าน เพื่อให้ช้างป่าเคลื่อนย้ายไปในพื้นที่ใกล้เคียง หรือพื้นที่จัดสรรใหม่ เป็นการเฉพาะ เช่น ปางช้าง หรือพื้นที่ป่าอื่น ๆ ที่ไม่มีปัญหาช้างป่า โดยการย้ายช้างป่ามีการดำเนินการแล้วในหลายพื้นที่ เช่น ประเทศอินเดีย มาเลเซีย เคนยา แอฟริกาใต้ อินโดนีเซีย เวียดนาม และ อุกันดา โดยการย้ายช้างป่า เจ้าหน้าที่ต้องทำการศึกษาโครงสร้างทางสังคมของช้างป่าอย่างชัดเจน เพราะต้องเคลื่อนย้ายเป็นครอบครัวหรือฝูงเดียวกัน และควรเคลื่อนย้ายไปในพื้นที่ที่มีช้างป่าอาศัยอยู่ ผลการเคลื่อนย้ายช้างป่าในหลายพื้นที่ พบว่าการเตรียมความพร้อมในการเคลื่อนย้ายนั้นเป็นสิ่งสำคัญมาก ต้องมีอุปกรณ์ บุคลากร ผู้เชี่ยวชาญ งบประมาณ และการวางแผนที่เป็นระบบอย่างดี เนื่องจากพบปัญหาการเคลื่อนย้ายที่ผิดพลาดมากที่สุด คือ การจับช้างป่าผิดตัว หรือการเคลื่อนย้ายช้างป่าแล้ว ช้างป่ายังไปก่อปัญหาให้กับพื้นที่นั้นอีก และการเคลื่อนย้ายช้างป่าบ่อยครั้ง มีผลกระทบต่อความอยู่รอดของช้างป่า เช่น ในประเทศเคนยา (Kenya) พบว่า ช้างป่า 5 ตัว จาก 26 ตัว เสียชีวิต เนื่องจากทนพิษบาดแผลที่ได้รับจากการขัดขึ้นในระหว่างการจับไม่ไหว จึงต้องคำนึงถึงสวัสดิภาพและความปลอดภัยของช้างป่ามากที่สุด (สมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า ประเทศไทย, 2550)

2. การลดปัจจัยดึงดูดให้ช้างป่าออกมาหากินในพื้นที่การเกษตร

- การปรับเปลี่ยนการปลูกพืชทางการเกษตร โดยเลือกพืชที่ช้างป่าไม่กิน เช่น พริก ขา ขิง ข่า หรือไม้เศรษฐกิจ เช่น ยูคาลิปตัส อย่างในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ที่มีการสร้างสวนป่าด้วยไม้ต่างถิ่นหลายชนิด และพบว่าได้รับความเสียหายจากช้างป่าน้อยกว่าไม้ธรรมชาติท้องถิ่น ได้แก่ ยูคาลิปตัส กระถินเทพา และต้นสีเสียดแก่น นอกจากนี้การปลูกพืชที่ให้ผลผลิตในช่วงที่ช้างป่าไม่ออกนอกพื้นที่ หรือปลูกพืชหลากหลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน และสลับพืชพันธุ์ในการปลูกไปทุกปี เพื่อหลีกเลี่ยงการเข้ามาหาอาหารกินของช้างป่า เพราะไม่เป็นการส่งเสริมประสพการณ์หรือสร้างพฤติกรรมให้กับช้างป่าและสามารถช่วยลดปัญหาช้างป่าเข้ามากินพืชผลทางการเกษตรได้ (ไสว วังหงษา, 2547)

- การปรับเปลี่ยนรูปแบบแหล่งน้ำในพื้นที่การเกษตร โดยการนำกิ่งไม้หรือสิ่งกีดขวางมาวางไว้อย่างถาวรรอบ ๆ พื้นที่แหล่งน้ำที่เปิดโล่ง เพื่อขัดขวางไม่ให้ช้างป่าเข้ามาใช้แหล่งน้ำในพื้นที่การเกษตร หากปล่อยให้ช้างป่าเข้ามากินน้ำในพื้นที่การเกษตร จะทำให้ช้างป่าเกิดความเคยชิน และเสี่ยงต่อการบุกเข้ามากินอาหารในพื้นที่เกษตรอีกด้วย หากมีการสร้างแหล่งน้ำใหม่ ควรสร้างเป็นลักษณะของระบบน้ำบ่อบาดลามากกว่าบ่อน้ำบนผิวดินที่เปิดโล่ง

- การปรับปรุงพื้นที่ป่า โดยการสร้างแหล่งอาหารให้ช้างป่า เช่น แปลงหญ้า โป่งเทียม หรือการปลูกพืชชนิดที่เป็นธัญอาหารที่จำเป็นต่อสัตว์ป่า เพื่อยับยั้งการออกมาหาอาหารของช้างป่า นอกเขตพื้นที่ป่า (ไสว วังหงษา, 2547)

3. การบรรเทาความขัดแย้ง

- การจ่ายค่าชดเชยความเสียหายหรือเงินเยียวยาที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่า เป็นหนึ่งในกลยุทธ์ในด้านการอนุรักษ์ เพราะเป็นสิ่งที่แรกๆ ที่ผู้ได้รับผลกระทบจากช้างป่าเรียกร้อง ซึ่งมาพร้อมกับข้อเรียกร้องในการจัดการหรือกำจัดช้างป่าจากหน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ แต่การจ่ายค่าชดเชยความเสียหายต้องมีการพิจารณาก่อนการดำเนินการ เพราะวิธีการนี้อาจเป็นบทบาทสำคัญในการสร้างทัศนคติเชิงบวกต่อสัตว์ป่าและส่งเสริมให้ชาวบ้านมีความอดทนต่อช้างป่า ช่วยลดความรู้สึกที่ไม่ดีของผู้ได้รับผลกระทบที่มีต่อช้างป่า และสามารถลดปัญหาการฆ่าช้างป่าเพื่อการแก้แค้นได้ เพราะผู้ได้รับผลกระทบจะรู้สึกว่าได้รับการช่วยเหลือทันที แต่การจ่ายเงินชดเชยความเสียหายเป็นการประเมินความเสียหายด้วยสายตาของเจ้าหน้าที่หน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง เป็นวิธีที่ขาดการประเมินที่ได้มาตรฐานก่อให้เกิดความขัดแย้ง การทุจริตของการเรียกร้องค่าเสียหายที่เกินจริง การแจ้งข้อมูลเท็จ การลำเอียงในการจ่ายค่าชดเชย รวมไปถึงการคอร์ปชั่นเงินชดเชย อีกทั้งวิธีการนี้เป็นวิธีการที่ต้องใช้งบประมาณสูงเกินกำลังการรับได้ของหน่วยงานที่รับผิดชอบ และในระยะยาวการจ่ายเงินค่าชดเชยจะทำให้ผู้ได้รับผลกระทบไม่มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่า และไม่พยายามหาทางแก้ไขด้วยวิธีอื่น ทำให้ปัญหาระหว่างคนกับช้างป่า เป็นปัญหาเรื้อรังและอาจมีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งยังป้องกันการทุจริตของการเรียกร้องค่าเสียหายที่เกินจริง การแจ้งข้อมูลเท็จ การลำเอียงในการจ่ายค่าชดเชย รวมไปถึงการคอร์ปชั่นเงินชดเชย อีกทั้งวิธีการนี้เป็นวิธีการที่ต้องใช้งบประมาณสูงเกินกำลังการรับได้ของหน่วยงานที่รับผิดชอบ (สมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า ประเทศไทย, 2550 และ Shaffer LJ, Khadka KK, Van Den Hoek J, and Naithani KJ., 2019)

4. การป้องกันช้างป่าเข้ามาในเขตพื้นที่ชุมชน พื้นที่ในเขตชุมชนที่ช้างป่าเข้ามาส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทางการเกษตร ที่มีการปลูกพืชที่ให้ผลผลิตราคาสูง และมีความต่อเนื่องซ้ำ ๆ ทุกปี เช่น ฝรั่ง พารา สับปะรด ปาล์ม ไม้ผลยืนต้นต่าง ๆ ดังนั้นจึงควรมีสิ่งกีดขวาง เพื่อป้องกันการเข้ามาของช้างป่า โดยมีแนวทางการป้องกันดังนี้

- แนวกันกำแพงหิน เป็นการสร้างกำแพงหินหรือกำแพงปูน เพื่อกั้นระหว่างพื้นที่การเกษตรกับพื้นที่ป่า ตัวอย่าง ประเทศเคนยา (Kenya) มีการจัดทำกำแพงหินเพื่อกั้นช้างป่า แต่ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากไม่สามารถต้านแรงของช้างป่าได้ และวิธีนี้ ต้องใช้งบประมาณสูง (สมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า ประเทศไทย, 2550)

- แนวกันรั้วลวดหนาม เป็นการนำลวดหนามมาซึ่งรอบเขตพื้นที่การเกษตร แต่ไม่ได้ผลอย่างที่ควร แต่แนวกันรั้วนี้สามารถใช้เป็นแนวกันเขตแดนให้กับข้างป่าได้ สร้างให้ข้างป่าจดจำว่าการรุกรานเข้ามาแนวเขตกันรั้วนี้อาจได้รับอันตราย โดยวิธีนี้ใช้ค่าใช้จ่ายไม่สูงมากนัก ถึงแม้ไม่มีประสิทธิภาพในการกันข้างป่า แต่หากมีการบูรณาการร่วมกับวิธีป้องกันอื่น ๆ พบว่า สามารถช่วยป้องกันและจัดการกับปัญหาข้างป่าได้ดี (สมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า ประเทศไทย, 2550)

- แนวกันรั้วไฟฟ้า หลายพื้นที่นิยมใช้ เป็นการนำไฟฟ้าแรงดันสูงกระแสต่ำมาทำเป็นรั้วกันรอบเขตพื้นที่การเกษตร โดยรั้วไฟฟ้างดงกล่าวนั้นถูกพัฒนาขึ้นมาโดยเฉพาะ เพื่อใช้ในการกันข้างป่าเข้าพื้นที่การเกษตร ผลที่ได้รับนั้นสามารถกันข้างป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเหมาะสมกับพื้นที่เกษตรที่ให้ผลผลิตสูง เพราะต้นทุนในการติดตั้ง วัสดุอุปกรณ์ ค่อนข้างมีราคาสูง อย่างไรก็ตามข้างป่ามีพฤติกรรมเรียนรู้ที่จะหลบหลีกหรือทำลายรั้วนี้ ด้วยการใช้งวงหรือฝ่าเท้า ที่เป็นอวัยวะในส่วนที่ไม่นำไฟฟ้ามาทำลายเส้นลวดไฟฟ้าโดยตรงหรือหักเสารั้วไฟฟ้า (สมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า ประเทศไทย, 2550)

ตัวอย่างในประเทศไทยนำวิธีนี้มาใช้ เช่น อุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน อุทยานแห่งชาติกุยบุรี เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระ นำลวดไฟฟ้ามาซึ่งกับเสาทำแนวกันรอบเขตพื้นที่การเกษตร แล้วต่อรั้วกับเครื่องแปลงไฟไฟฟ้า ซึ่งเป็นไฟฟ้ากระแสต่ำที่ไม่เป็นอันตรายถึงชีวิตทั้งคนและสัตว์ป่า แต่ทำให้รู้สึกเจ็บเมื่อสัมผัส แต่ในบางพื้นที่กระแสไฟฟ้าที่ใช้นั้นสามารถฆ่าชีวิตข้างป่าได้จำนวนมาก และพบว่ามีประสิทธิภาพในการไล่ข้างป่าได้เพียงระยะแรก อีกทั้งยังต้องเสียค่าซ่อมบำรุง จึงมีการปรับเปลี่ยนเป็นวิธีอื่น เช่น การติดตั้งสัญญาณไฟ การลาดตระเวน การใช้เชือกผูกขวดแก้วหลายขวดรวมกัน เพื่อส่งสัญญาณเมื่อข้างป่าเดินผ่านลวด แต่ในพื้นที่แอฟริกา ไม่สามารถใช้ได้ เนื่องจากข้างป่า มีการเรียนรู้ที่จะใช้งาและงวงทำลายรั้วกันไฟฟ้า ส่งผลให้เกิดความเสียหาย

- แนวกันรั้วพริก เป็นวิธีที่ถูกใช้มากในทวีปแอฟริกา โดยนำพริกมาบดผสมกับเครื่องเทศและน้ำมันเครื่อง นำมาทาลงบนเศษผ้า แล้วนำมาล้อมพื้นที่การเกษตร เพื่อป้องกันข้างป่า พบว่า เป็นวิธีที่ได้ผลดี เพราะเมื่อข้างป่าโดนหรือสัมผัสจะรู้สึกแสบร้อน ทำให้หลีกเลี่ยงการเข้าใกล้พื้นที่ (สมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า ประเทศไทย, 2550) ในประเทศไทยมีการนำมาทดลองใช้ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระ โดยเพิ่มเติม คือ การเผาขี้วัวและขี้ข้างผสมกับพริกตากแห้ง แล้วตอนเย็นนำมาจุดตามเส้นทางที่ข้างออก เป็นวิธีการสร้างบรรยากาศที่ข้างไม่ชอบ เพราะข้างกลัวควันที่มีกลิ่นฉุนและแสบร้อน แต่วิธีนี้จะไม่ได้ผลในช่วงฤดูฝน

- แนวกันรั้วหัวน้ำส้มสายชูหรือกรดอะซิติก เป็นการนำหัวน้ำส้มสายชูมาใช้ไล่ข้างป่า เป็นแนวคิดของ บุญธรรม แก้วโต ชาวบ้านห้วยสัตว์ใหญ่ ตำบลป่าเต็ง อำเภอกำแพงกระจาน จังหวัดเพชรบุรี คิดค้นจากประสบการณ์ในการทำเกษตร และทดลองใช้มาหลากหลายวิธี พบว่า

การใช้หัวน้ำส้มสายชู สามารถไล่ช้างป่าได้ดี เนื่องจากมีกลิ่นฉุน และเมื่อช้างป่าโดนหรือสัมผัส จะรู้สึกแสบ แต่ช่วงหน้าฝนไม่สามารถใช้ได้ จึงได้ประยุกต์ใช้ด้วยการนำน้ำส้มสายชูมาใส่ขวดแล้ว แขนวนไว้ให้รอบพื้นที่การเกษตร แต่ไม่สามารถยั้งไม่ให้ช้างป่าเข้ามาในพื้นที่ได้ เนื่องจากช้างป่า มีการเรียนรู้และปรับตัวในการหาเส้นทางเลี้ยวได้ดี อีกทั้งกลิ่นน้ำส้มสายชูไม่สามารถอยู่ได้นานหาก เปิดขวดแล้ว

- แนวกันรั้วรังผึ้ง ในหลายพื้นที่ทั้งทวีปเอเชียและแอฟริกา ได้รับการส่งเสริมองค์ความรู้ในแนวทางนี้จาก Elephants and bees Project โดยมีการศึกษาวิจัยประเด็นปัญหาคนกับ ช้างป่าและศึกษาแนวทางการป้องกันเพื่อลดปัญหา พบว่า การใช้รังผึ้งนำมาแขวนหรือสร้างเป็นรั้ว รังผึ้ง สามารถป้องกันพื้นที่ทางการเกษตรจากช้างป่าได้ รวมไปถึงหมีและสัตว์ป่าอื่น ๆ อีกทั้ง เจ้าของไร่ยังได้รับผลผลิตจากผึ้ง คือ น้ำผึ้ง เป็นวิธีการที่มีต้นทุนต่ำแต่ได้รับประโยชน์สูง ปลอดภัยต่อ ระบบนิเวศ (Shaffer LJ, Khadka KK, Van Den Hoek J, and Naithani KJ., 2019).

- การขุดคูหรือร่องลึก เป็นการขุดร่องรอบพื้นที่การเกษตร ส่วนใหญ่พบเห็นได้ ในทวีปเอเชีย เช่น อุทยานแห่งชาติ Way Kambas Nation Park บนเกาะสุมาตรา ประเทศ อินโดนีเซีย ที่มีการขุดร่องกว้าง 2 เมตร ลึก 3 เมตร พบว่า สามารถยับยั้งช้างป่าไม่ให้ออกนอกพื้นที่ ป่าได้ แต่ช้างป่ามีการเรียนรู้ที่จะหลบหลีกไปใช้พื้นที่ร่องน้ำหรือร่องห้วยแทน เพื่อข้ามเข้ามาในพื้นที่ เกษตร และวิธีนี้ใช้เงินลงทุนสูง เนื่องจากต้องจ้างหรือต้องใช้เครื่องจักรในการขุด และพบว่า ในหลายพื้นที่นั้นไม่สามารถกันช้างป่าได้เท่าที่ควร เพราะพบปัญหาการกัดเซาะของดินและช้างป่า เรียนรู้ที่จะเซาะดิน เพื่อทำให้คูนั้นตื้นขึ้น และสามารถขึ้น-ลงได้ อีกทั้งหากในช่วงฤดูฝน หรือมีพายุ อาจทำให้คูหรือร่องลึกพังทลายลง (สมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า ประเทศไทย, 2550) ในประเทศไทยได้นำ วิธีการขุดคูมาใช้ ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระ พบว่า สามารถยับยั้งการเข้ามาของช้างป่าได้ แต่ต้องมีการซ่อมบำรุงดูแล โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝน ที่มีการพังทลายของหน้าดิน ในขณะที่ผิวพื้นที่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ประสบปัญหาเช่นเดียวกัน แต่ทำได้แค่ปีเดียวก็เกิดการพังทลาย ของดินบริเวณคันคู ทำให้ไม่สามารถป้องกันช้างป่าได้ (ไสว วังหงษา, 2547)

- การสร้างหอเฝ้าระวัง วิธีนี้ไม่ได้ใช้ในการป้องกันช้างป่า แต่ใช้ในการเฝ้าสังเกตการณ์ ช้างป่าที่เข้ามาบุกรุกในพื้นที่การเกษตร จึงเป็นเครื่องมือที่เพิ่มความสามารถในการป้องกันช้างป่าให้มี ประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ลักษณะการสร้างสามารถปรับได้ตามสะดวก ตามทรัพยากรในพื้นที่ที่มีความ แข็งแรงขึ้นอยู่กับงบประมาณและวัสดุที่ใช้ในการสร้าง และต้องพิจารณาดำเนินการที่ตั้งอย่างรอบคอบ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยวิธีการนี้นำไปปรับใช้ได้ในทุกพื้นที่ทั้งในทวีปเอเชีย และในทวีป แอฟริการวมไปถึงประเทศไทย เช่น อุทยานแห่งชาติกุยบุรี อุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง เขตรักษา

พันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง (สมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า ประเทศไทย, 2550)

- การติดตั้งสัญญาณเตือนภัย วิธีนี้เป็นวิธีเตือนภัยเมื่อช้างป่าเข้ามาในเขตพื้นที่ และมีประสิทธิภาพในการทำงานมากในการแจ้งเตือนให้เกษตรกรทราบได้อย่างทันที ซึ่งการใช้สัญญาณเตือนภัยเริ่มมาจากเขตคาปรีเววันออก (East Caprivi) ประเทศนามิเบีย (Namibia) โดยติดตั้งสัญญาณเตือนภัยรอบพื้นที่การเกษตร พบว่า มีประสิทธิภาพในช่วงแรกเท่านั้น เพราะเมื่อช้างเรียนรู้ว่าสัญญาณเตือนนี้ไม่ก่อให้เกิดอันตรายใด ๆ จึงไม่มีความกลัว แต่อย่างไรก็ดีเครื่องมือนี้สามารถช่วยเตือนภัยให้เกษตรกรได้รับรู้ถึงการเข้ามาของช้างป่า ทำให้สามารถออกมาขับไล่ช้างป่าได้ทัน และผลกระทบที่เกิดขึ้นลดน้อยลง ในประเทศไทยก็มีการนำมาใช้เช่นกัน เช่น พื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน อุทยานแห่งชาติกุยบุรี และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระ (สมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า ประเทศไทย, 2550)

- การใช้คนขับไล่ช้างป่า วิธีการที่ใช้คนเป็นปัจจัยสำคัญในการขับไล่ช้างป่า โดยการทดสอบประสิทธิภาพการไล่ช้างป่า ในประเทศซิมบับเว Zimbabwe เสนอว่า การขับไล่ช้างป่าด้วยคนกลุ่มใหญ่ที่มากกว่า 4 คน ขึ้นไป มีประสิทธิภาพในการขับไล่ช้างป่ามากกว่า และสามารถขับไล่ช้างป่าได้เร็วกว่าการใช้คนจำนวนน้อย และทำให้เกิดความเสียหายจากช้างป่าลดลง (สมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า ประเทศไทย, 2550) ซึ่งวิธีนี้ถูกนำมาใช้ในทุกพื้นที่ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ในบางพื้นที่ใช้วิธีการเลี้ยงสุนัข เพื่อใช้ในการขับไล่สัตว์ป่า แต่มีผลกระทบต่อความปลอดภัยของสัตว์เลี้ยง เช่น การถูกงูกัด การเสียชีวิตจากสัตว์ป่าอื่นทำร้าย เป็นต้น จึงมีหลายวิธีที่นำเทคโนโลยีมาใช้แทนในการขับไล่ เช่น การดักจับ การใช้บ่วง การใช้กับดัก เป็นต้น หากการใช้วิธีนี้ไม่ได้รับการยอมรับจากหลายประเทศ เนื่องด้วยมีข้อกำหนดทางกฎหมายที่ใช้ในการคุ้มครองสัตว์ป่า

- การทำให้เกิดเสียงดัง วิธีนี้นำมาปรับใช้ในหลายพื้นที่ โดยการทำให้เกิดเสียงดังเพื่อให้ช้างเกิดความตกใจกลัวและหลบหนีออกนอกพื้นที่การเกษตรไป เช่น การจุดประทัด การส่งเสียงร้องโห่ขับไล่ การตีกลอง กระทบ ฉาน หม้อ หรือสังกะสี การใช้เสียงปืน เป็นต้น แต่ในระยะเวลาต่อมาเมื่อช้างคุ้นกับเสียงและเรียนรู้ที่จะทนต่อเสียงเหล่านี้ได้ ก็จะกลับเข้ามากินพืชผลในพื้นที่ทางการเกษตรเช่นเดิม (สมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า ประเทศไทย, 2550) อีกทั้งวิธีนี้ยังทำลายความสงบเงียบของชุมชน ในประเทศไทยมีการใช้วิธีนี้ ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน อุทยานแห่งชาติกุยบุรี โดยการโห่ร้องขับไล่ การจุดประทัด การเคาะฉาน หม้อ สังกะสี กระทบ และ การใช้เสียงปืน

- การใช้ไฟ เป็นวิธีที่หลายพื้นที่นำมาปรับใช้ทั้งในทวีปแอฟริกาและทวีปเอเชีย โดยวิธีนี้เกิดจากสัตว์ป่าไม่ชอบไฟ จึงนำมาปรับใช้ด้วยการจุดกองไฟไว้ตามขอบป่า และในบางพื้นที่มีการใส่พริกกลงไปในกองไฟ เช่นในประเทศซิมบับเว (Zimbabwe) ที่ใช้เชื้อเพลิงที่ทำงานขี้ช้างขี้วัว

แล้วนำมาผสมกับพริกแห้ง ประเทศอินโดนีเซีย ใช้การจุดคบไฟในการไล่ช้างป่า และในพื้นที่ที่มีการจุดตะเกียงน้ำมันก๊าดไว้รอบแปลงเกษตร เป็นวิธีการที่ใช้ต้นทุนต่ำ แต่เป็นการแก้ไขปัญหาระยะสั้น ๆ (สมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า ประเทศไทย, 2550)

- การใช้แสงสว่าง เป็นวิธีที่หลายพื้นที่นำมาปรับใช้ทั้งในทวีปแอฟริกาและทวีปเอเชีย เป็นการใช้หลักการของการให้แสงสว่าง เพื่อให้ช้างตกใจ และกลัวจนหลบไป เช่น ประเทศอินโดนีเซียนำไฟฉาย หรือสปอร์ตไลท์ที่มีกำลังไฟสูง ๆ มาใช้ พบว่า ได้ผลดี ส่วนในประเทศซิมบับเว ใช้แสงแฟลชแบบฟ้าผ่า และแสงไฟกระพริบ พบว่า ได้ผลดีในช่วงแรก (สมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า ประเทศไทย, 2550) ส่วนในประเทศไทย ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน ใช้แสงไฟฉายที่มีกำลังไฟสูง ส่องไปในบริเวณที่ได้ยินเสียงช้างป่าหรือทางเดินของช้างป่าในพื้นที่การเกษตร หรือ แขนงแผ่นซีดีที่สะท้อนแสงแขนงไว้รอบพื้นที่การเกษตร ทำให้ช้าง ไม่กล้าเข้าใกล้พื้นที่

- การใช้พาหนะขับไล่ เป็นวิธีที่หลายพื้นที่นำมาปรับใช้ทั้งในทวีปแอฟริกาและทวีปเอเชีย โดยนำยานพาหนะต่าง ๆ เช่น มอเตอร์ไซด์ รถยนต์ รถไถ ออกมาขับไล่ช้างป่าที่เข้ามาในพื้นที่การเกษตร โดยวิธีนี้เป็นการสร้างให้ช้างป่าเกิดความเกรงกลัวและไม่กล้าเข้าใกล้พื้นที่ จึงต้องหลบหนีออกไป (สมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า ประเทศไทย, 2550)

2.1.2 แนวทางการบริหารจัดการปัญหาคนกับช้างป่าอย่างยั่งยืน

สมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า ประเทศไทย (2550) ได้ทบทวนการใช้วิธีการหรือเทคนิคในการแก้ไขปัญหา ระหว่างคนกับช้างป่า ในหลายพื้นที่ พบว่าหลายวิธีสามารถแก้ไขปัญหาช้างป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ใช้ได้เพียงแค่ช่วงระยะเวลาสั้น ๆ หากต้องการพัฒนาการแก้ไขปัญหา ระหว่างคนกับช้างป่า จึงต้องมีการบูรณาการร่วมกับองค์ประกอบอื่น ๆ ที่สำคัญ ได้แก่

1. การจัดการอย่างมีส่วนร่วม (Community – based conflict mitigation) โดยการเริ่มจากการศึกษาถึงมิติของความขัดแย้งและการอยู่ร่วมกันของชุมชนกับช้างป่า โดยประเมินการมีส่วนร่วมของชุมชนและมิติของการมีส่วนร่วมอื่น ๆ ที่ร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหลาย เปรียบเสมือนเป็นหัวใจหลักของการแก้ไขปัญหา และหน่วยงานภาครัฐควรเข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมและสนับสนุนในภารกิจการแก้ไขปัญหาช้างป่าร่วมกับชุมชน โดยส่งเสริมให้เกิดกระบวนการอาสาสมัครภายในชุมชน จัดประชุมคณะกรรมการเพื่อพูดคุยหรือร่วมแก้ไขปัญหากับหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ทั้งภาครัฐ องค์กรเอกชน โดยเฉพาะหน่วยงานที่มีหน้าที่ดูแลพื้นที่อนุรักษ์

2. การกำหนดนโยบายและกฎระเบียบ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการส่งเสริมการอยู่ร่วมกันของคนกับสัตว์ป่า และการมีนโยบายที่ตอบสนองที่หลากหลายสำหรับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า สามารถช่วยให้ชุมชนที่ได้รับผลกระทบมีแนวทางในการแก้ไขปัญหา เช่น ในแถบทวีปยุโรปและอเมริกาเหนือ มีการตั้งสถาบันทางการเมืองที่มีความมั่นคง

ทางกฎหมายระดับชาติและข้อตกลงระหว่างประเทศ มีการบังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพและมีนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจที่ส่งเสริมการเกษตรที่เป็นมิตรต่อสัตว์ป่า ซึ่งรัฐบาลกลางมีบทบาทในการดูแลรักษาควบคุมและคุ้มครองสัตว์ป่า ภายใต้พระราชบัญญัติคุ้มครองสัตว์ป่าใกล้สูญพันธุ์ แต่อย่างไรก็ตามบางนโยบายอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อควบคุมจำนวนสัตว์ป่า ทำให้สัตว์ป่าผู้ที่เป็นน้กล้า หรือสัตว์ป่าที่สร้างปัญหา มีการขยายพันธุ์เพิ่มมากขึ้น นำมาซึ่งผลกระทบต่อชุมชนในพื้นที่ใกล้เคียง

3. การจัดการแนวกันชน (Buffer zone management) คือ การสร้างแนวกันชนระหว่างพื้นที่ทางการเกษตรกับพื้นที่อาศัยของช้างป่า เพื่อช่วยลดการตึงตูดช้างป่าให้ออกนอกพื้นที่ โดยแนวกันชนเหมาะสมกับการปลูกพืชที่ช้างป่าไม่กินให้ตลอดแนวพื้นที่ขอบชายป่า และเสริมรั้วแนวกันชนป่ารอบในด้วยลวด พร้อมกับใช้วิธีการขังไล่ช้างป่าอย่างแข็งขัน เพื่อให้ช้างป่ารู้ว่าหลังเขตแนวกันชนนั้นเป็นพื้นที่อันตราย อย่างไรก็ตามการใช้วิธีนี้ขึ้นอยู่กับศักยภาพของชุมชนที่ได้รับผลกระทบ และกระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย ทั้งชาวเกษตรกร หน่วยงานภาครัฐ และหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

4. การติดตามและประเมินผล (Monitoring and Evaluation) คือ ในพื้นที่ต้องมีการติดตามและตรวจวัดจำนวนประชากรช้างป่าที่เข้าพื้นที่ และตรวจวัดระดับความรุนแรงของผลกระทบที่เกิดจากช้างป่าภายในพื้นที่การเกษตรอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้เห็นรูปแบบของปัญหา พฤติกรรมของช้างป่า ความเสียหาย วิธีการป้องกันช้างป่าที่ใช้ว่าในแต่ละครั้งผลเป็นอย่างไร ซึ่งข้อมูลเหล่านี้สามารถนำมาเทียบดูความสำเร็จของมาตรการที่ปรับใช้ และสามารถพัฒนาวิธีการหรืออุดหนุนของมาตรการให้มีประสิทธิภาพในการจัดการแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าได้มากยิ่งขึ้น

5. การประเมินความเหมาะสมของมาตรการในเชิงเศรษฐกิจ (Economic loss analysis) การประเมินมูลค่าความเสียหายของผลผลิตทางการเกษตร ช่วยให้สามารถเลือกวิธีการบรรเทาปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสม เช่น พื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน มีการประเมินมูลค่าความเสียหายของพืชผลทางการเกษตรที่มาจากช้างป่าเฉลี่ยอยู่ที่ 3.3 ล้านบาท จึงเลือกใช้แนวทางการจัดการปัญหาด้วยวิธีการได้อย่างเหมาะสม แต่ต้องมีค่าใช้จ่ายในการดำเนินการและค่าบำรุงรักษา

6. การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดิน (Land – use - change) คือ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดินให้เหมาะสมกับสถานการณ์ เพื่อแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่า โดยเน้นการปรับตัวและมุ่งพัฒนาในพื้นที่ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ เช่น การร่วมกันออกแบบพื้นที่แปลงเกษตรให้มีแนวกันชน คัดเลือกเมล็ดพันธุ์พืชให้เหมาะสมกับสภาพดิน จนไปถึงการเปลี่ยนแปลงอาชีพที่สามารถอยู่ร่วมกันกับช้างป่าได้โดยไม่เกิดความขัดแย้ง เช่น 1) การคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ที่ไม่ดึงดูดช้างป่าให้เข้ามากิน ได้แก่ พริก ชา กาแฟ ยาสูบ หรือไม้เนื้อแข็งเชิงพาณิชย์ โดยการส่งเสริมนี้ต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อส่งเสริมกระบวนการผลิต วิธีการผลิต และ

การแปรรูปผลผลิต เพื่อสามารถจัดจำหน่ายและตรงตามความต้องการของตลาด และ 2) การเพิ่มอาชีพทางเลือก จากการเพาะปลูก อาจเพิ่มการเลี้ยงสัตว์เข้ามา เพื่อเป็นการทำการเกษตรอย่างผสมผสาน โดยต้องอาศัยจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องช่วยในการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการทำการเกษตรแบบผสมผสานอย่างไรให้ยั่งยืน

7. การสร้างจิตสำนึกของชุมชนในการอยู่ร่วมกันกับช้างป่า (Raising public awareness in conservation and living with elephants) การดำเนินกิจกรรมในการแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่า หรือเพื่อบรรเทาปัญหาให้ลดลง ต้องเกิดการปลูกจิตสำนึกในเรื่องของการอนุรักษ์และให้ความสำคัญต่อสัตว์ป่า ให้ชุมชนเกิดความรู้สึกรังเกียจหวาดระแวงภัยสัตว์ป่าและตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ จะเป็นรากฐานให้ชุมชนเกิดการยอมรับ ปรับตัว นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า รวมไปถึงการปรับทัศนคติที่ดีต่อช้างป่า

8. การปลูกพืชทางเลือกที่ช้างป่าไม่กิน คือ การปรับเปลี่ยนวิธีการทำการเกษตรแบบดั้งเดิมที่ปลูกพืชพันธุ์ที่ดึงดูดให้ช้างป่าออกมากิน โดยการปรับเปลี่ยนโดยเพิ่มการปลูกพืชที่มีความดึงดูดน้อยกว่าหรือไม่เป็นที่พอใจของช้างป่ามากขึ้นและลดการปลูกพืชหลักให้น้อยลง เช่น พริก ขิง ผักชี หัวหอม กระเทียม ตะไคร้ หรือส้ม ซึ่งการปลูกพืชทางเลือกที่ปลูกในเชิงพาณิชย์เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับความต่อเนื่องในการปลูก แต่ควรคำนึงถึงแนวโน้มและความเสียหายทั้งในช่วงที่กำลังเจริญเติบโตและช่วงการเก็บเกี่ยว อาจสูญเสียมากกว่าการเลือกปลูกพืชทางเลือกอื่นที่ช้างป่าไม่กิน

สรุปได้ว่า การแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าในประเทศไทยและต่างประเทศ มีแนวทางที่มีความคล้ายคลึงกัน อาจเป็นเพราะมีคุณลักษณะที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากร ทรัพย์สิน หรือผลผลิตทางการเกษตร คือ ช้างป่า และมีการนำองค์ความรู้จากประสบการณ์ในการแก้ไขปัญหาในพื้นที่อื่น ๆ มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับพื้นที่ของตน หรือ ได้จากการนำองค์ความรู้ที่ได้จากการสังเกต สำรวจ และติดตามพฤติกรรมของช้างป่า มาปรับใช้ให้เกิดเป็นวิธีการป้องกัน แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น แนวทางการแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าที่ได้ผลระยะยาว คือ การจัดการอย่างมีส่วนร่วมและมีการบูรณาการ การติดตามประเมินผล และการวางแผนจัดการพื้นที่ทางการเกษตรให้เหมาะสม และสามารถอยู่ร่วมกันกับช้างป่าได้ ตลอดจนการสร้างกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการอนุรักษ์ และผลของกิจกรรมนำมาสู่การปรับเปลี่ยนทัศนคติที่ดีต่อช้างป่า

2.2 แนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods)

การดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods) หมายถึง ความสามารถของคนในการต่อสู้หรือรับมือต่อปัญหาอุปสรรคหรือผลกระทบที่เกิดขึ้น โดยการดำรงอยู่บนประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจ ความมั่นคงของระบบนิเวศ ทรัพยากรธรรมชาติ และความเสมอภาคในสังคม ซึ่งเป็นความสามารถของคนในการที่จะมีชีวิตรอยู่และปรับปรุงคุณภาพชีวิตที่ไม่สร้างความเดือดร้อนผู้อื่น

ทั้งในปัจจุบันและอนาคต (ปีนแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2554) โดยการทำความเข้าใจแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ต้องอาศัยแนวคิดทั้ง 6 ประการ ดังนี้

1) คนเป็นสำคัญ (People – Centered) โดยวิเคราะห์จากการดำรงชีพของเกษตรกรที่มีการเปลี่ยนแปลงเมื่อเวลาผ่านไป ผลกระทบจากการเปลี่ยนนโยบาย การจัดองค์กรที่เกิดกับคน การถือครองทรัพย์สินและมิติของความยากจน ซึ่งนโยบายและการจัดการสถาบันที่เกี่ยวกับวาระของความยากจนนั้นมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิต เนื่องจากการสนับสนุนคนเพื่อนำไปสู่เป้าหมายของการดำรงชีพ และลดปัญหาความยากจน หากการสนับสนุนนั้นสอดคล้องกับแนวทางการดำรงชีพ สภาพแวดล้อม และความสามารถของคนในชุมชน เพื่อสามารถปรับใช้ได้ในแต่ละท้องถิ่น

2) ความเป็นองค์รวม (Holistic) ทุกองค์ประกอบนั้นเชื่อมโยงกันที่ไม่สามารถแยกส่วนตามลักษณะภูมิศาสตร์และกลุ่มสังคม โดยเข้าใจในความหลากหลายที่มีอิทธิพลต่อคน ค้นหาความสัมพันธ์ระหว่างอิทธิพล และผลกระทบที่เชื่อมโยงกับการดำเนินชีวิต รวมไปถึงการทำความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ที่หลากหลาย พร้อมกับยอมรับความหลากหลายของการดำรงชีพ เพื่อนำไปสู่การค้นหาผลลัพธ์ที่หลากหลายของการดำรงชีพ

3) ความเป็นพลวัต (Dynamic) ค้นหาเพื่อทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลง เพื่อนำมาสนับสนุนผลลัพธ์ทางบวกและบรรเทาผลลัพธ์ทางลบที่เกิดขึ้นจากผลกระทบภายนอก

4) การสร้างหรือการพัฒนาบนความเข้มแข็ง (Build on Strengths) โดยการวิเคราะห์ความเข้มแข็งมากกว่าความต้องการ

5) การเชื่อมโยงมหภาคและจุลภาค (Macro – Micro Links) การค้นหาแนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืน เพื่อต้องการให้เป็นจุดเชื่อมโยงช่องว่างระหว่างนโยบาย สถาบัน ชุมชน และรายบุคคล

6) การมีความยั่งยืน (Sustainability) ประเมินได้จาก 4 องค์ประกอบหลัก คือ สภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และสถาบัน

นอกจากความสัมพันธ์ของทั้ง 6 องค์ประกอบแล้ว การดำรงชีพยังเกี่ยวเนื่อง 6 ด้านที่ใช้ในการดำรงชีพหรือสิ่งที่มีอยู่หรือที่จัดตั้งขึ้นจากกลุ่มเป้าหมายที่นำมาใช้ในกระบวนการดำรงชีพ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2554) ได้แก่

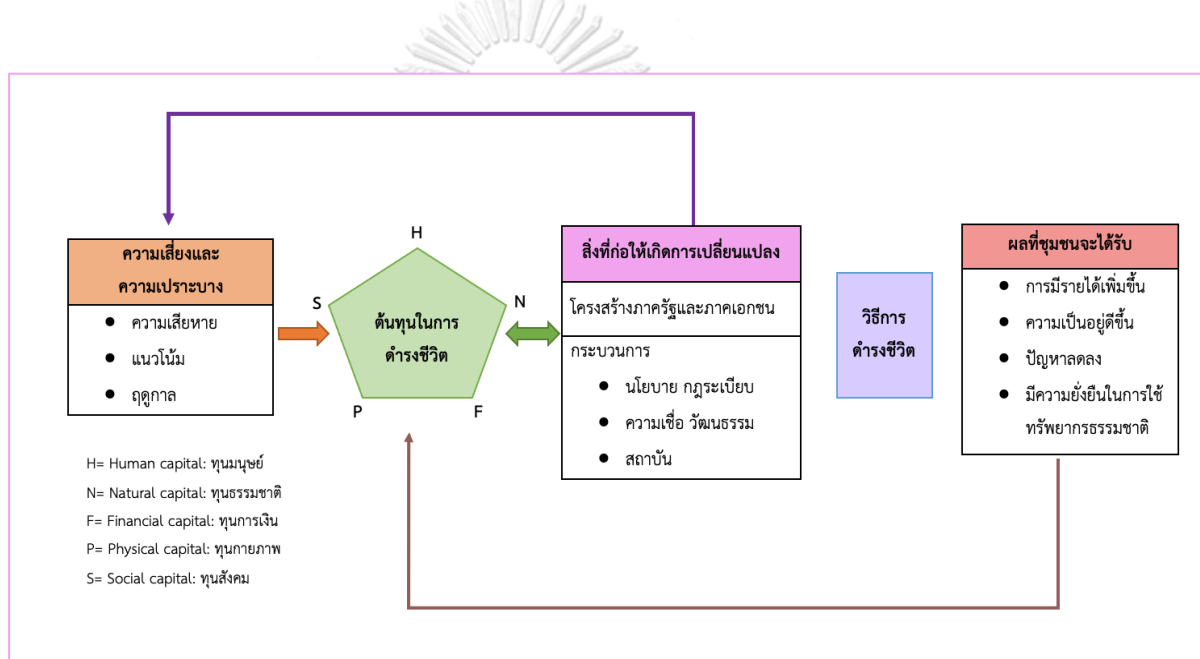
1) ทุนมนุษย์ (Human Capital) หมายถึง ความรู้ความชำนาญ ความสามารถในด้านต่าง ๆ ทักษะและศักยภาพของทุกเพศทุกวัยในชุมชน

2) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Capital) หมายถึง ทรัพยากรทางธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เช่น แหล่งน้ำ พื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำกิน พื้นที่อนุรักษ์ ดิน น้ำ อากาศ และป่าไม้ที่เป็นตัวกำหนดศักยภาพในการดำรงชีพ หรือเป็นปัจจัยในการผลิตและสนับสนุนการดำรงชีพของประชาชนในชุมชน

3) ทุนการเงิน (Financial Capital) หมายถึง เงินที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้และมีการไหลเวียน เช่น เงินออม เงินเดือน เงินกองทุนในชุมชน รวมไปถึงงบประมาณจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้ามาช่วยสนับสนุนการดำรงชีวิตของประชาชนในชุมชน

4) ทุนกายภาพ (Physical Capital) หมายถึง สิ่งที่คนสร้างขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกหรือสนับสนุนในการดำรงชีวิต เช่น เครื่องมือที่ใช้ในการผลิต ระบบสาธารณูปโภคต่าง ๆ ไฟฟ้า น้ำประปา ถนน การสื่อสารโทรคมนาคม โบราณวัตถุ โบราณสถาน และสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ เป็นต้น

5) ทุนสังคม (Social Capital) หมายถึง ทรัพยากรทางสังคมที่ชุมชนใช้เพื่อยังชีพ หรือกลุ่มองค์กรชุมชน เครือข่าย และประชาสังคมที่สนับสนุน รวมไปถึงความไว้วางใจ การยอมรับซึ่งกันและกัน ความเชื่อถือศรัทธา ประเพณี และวัฒนธรรม

ภาพที่ 8 กรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihood Framework)

ที่มา: ดัดแปลงมาจาก United Nations Development Programme. (2017).

GUIDANCE NOTE Application of the Sustainable Livelihoods Framework in Development Projects, Panama.

2.3 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน (Participation)

Arnstein (1969) เป็นผู้ทวิเคราะห์ระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชนในบริบทของการวางแผนในสหรัฐฯ คนแรก ๆ ซึ่งอธิบายถึงระดับการมีส่วนร่วมที่แบ่งออกเป็น 8 ชั้น 3 กลุ่ม หลักการนี้ได้รับการอ้างอิงและใช้วิเคราะห์ต่อเนื่องมาจนถึงในปัจจุบัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ระดับที่ 1 การถูกควบคุมจัดการ (Manipulation) เป็นลำดับขั้นที่แสดงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ถูกบิดเบือนไปให้กลายเป็นเครื่องมือของผู้มีอำนาจ เช่น ประชาชนที่รวมตัวกันในรูปแบบต่าง ๆ เช่น คณะกรรมการ กลุ่มอาชีพ เป็นต้น เปรียบเสมือน “ตรายาง” ที่ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือของผู้มีอำนาจในการแสวงหาการสนับสนุน เช่น การถูกบอกให้ช่วยเป็นฐานเสียงหรือลงชื่อสนับสนุนผู้มีอำนาจ แทนที่จะเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง

ระดับที่ 2 การมีส่วนร่วมแบบที่เห็นประชาชนด้อยกว่า (Therapy) คือ เป็นการเปรียบประชาชนเสมือนเป็นผู้ป่วยทางจิต (The mental illness) คือ บุคคลไร้ซึ่งอำนาจ (Powerlessness) เมื่อมีการเปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วม ก็เพื่อรักษาความป่วยทางจิตโดยไม่ได้เป็นไปเพื่อการเปลี่ยนแปลงความถูกต้องหรือความยุติธรรมแต่อย่างใด เช่น การเลือกให้ข้อมูลข่าวสารเฉพาะเจาะจงกับกลุ่มประชาชนเฉพาะ เพื่อให้เกิดการรับทราบและยอมรับในเรื่องนั้น ๆ

ระดับที่ 3 การให้ข้อมูลข่าวสาร (Informing) คือ การให้ข้อมูลเกี่ยวกับสิทธิหน้าที่ ความรับผิดชอบ ผลประโยชน์ เป้าหมาย แผนการดำเนินงานต่าง ๆ แก่ประชาชนอย่างครบถ้วน ถูกต้องและชัดเจน เพื่อให้รับทราบและมีโอกาสในการตัดสินใจหรือเปลี่ยนแปลงแผนการดำเนินงานได้ ถือเป็นขั้นแรกของการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง

ระดับที่ 4 ระดับการรับฟังความคิดเห็นและปรึกษาหารือ (Consult) ประชาชนได้รับรู้รับฟังข้อมูลและมีบทบาทในการให้ความคิดเห็น ส่วนการตัดสินใจเป็นบทบาทของหน่วยงานภาครัฐ

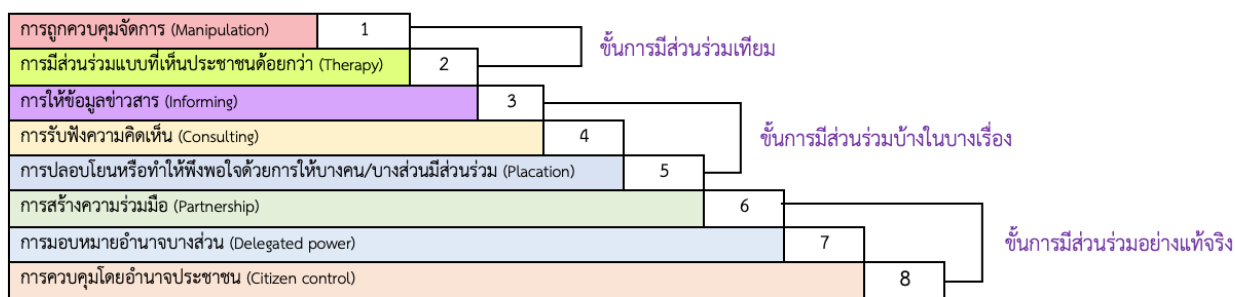
ระดับที่ 5 การปลอบโยนหรือทำให้พึงพอใจด้วยการให้บางคน/บางส่วนมีส่วนร่วม (Placation) คือ การให้ประชาชนบางคนบางส่วนเข้ามามีส่วนร่วมเช่นในระดับคณะกรรมการ แต่ก็ไม่ได้ให้เป็นเสียงส่วนใหญ่ที่จะมีสิทธิมีเสียงได้เต็มที่

ระดับที่ 6 ระดับการสร้างความร่วมมือ (Partnership) สร้างความร่วมมือในการทำงานร่วมกันตัดสินใจร่วม ผลของการตัดสินใจไม่ใช่ของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

ระดับที่ 7 ระดับการมอบหมายอำนาจบางส่วน (Delegated power) ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจด้วยตนเอง หน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรเป็นผู้ดำเนินการตามผลการตัดสินใจของประชาชน โดยรูปแบบในขั้นนี้ คือ การลงประชามติ เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงการยินยอมและยอมรับอำนาจในการตัดสินใจของประชาชนของหน่วยงานภาครัฐหรือองค์กร

ระดับที่ 8 ระดับการควบคุมโดยอำนาจประชาชน (Citizen control) คือการที่ประชาชนมีบทบาทตั้งแต่เรื่องการวางแผน การจัดการ หรือแม้แต่การจัดสรรงบประมาณ ฯลฯ

หากพิจารณาถึงอำนาจและอิทธิพลของประชาชนในการบริหารจัดการหรือการตัดสินใจ จะเห็นได้ว่า 3 ระดับแรกนั้นถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมเทียม เพราะเป็นเรื่องที่เน้นบทบาทของหน่วยงาน/องค์กรภายนอกทั้งสิ้น การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงเกิดขึ้นในระดับ 4-8

ภาพที่ 9 ระดับการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชน (International of Public Participation) เป็นกระบวนการส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของประชาชน ในการพัฒนาความสามารถในการจัดการ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของตนเอง และควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรของชุมชน (ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2546) ส่งผลให้การดำเนินการต่าง ๆ ของหน่วยงานภาครัฐประสบความสำเร็จ อย่างเป็นรูปธรรมและเป็นที่ยอมรับจากประชาชน ประชาชนเกิดความสำนึก ร่วมในการเป็นเจ้าของกิจกรรมที่ทำ โดยเข้ามามีส่วนร่วม ตั้งแต่ขั้นตอนแรกจนถึงขั้นตอนสุดท้าย ได้แก่ การค้นหาปัญหา การร่วมวางแผนการดำเนินการ การได้รับผลประโยชน์ และการประเมินผล (จรัญญา บรรเทิง, 2548 และ ชาติชาย ฌ เชียงใหม่, 2533)

ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ (2548) กล่าวถึง การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ ประชาชนเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ที่สามารถแสดงทัศนะและเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีผลต่อการดำรงชีพ รวมถึงการนำความคิดเห็นไปประกอบการพิจารณากำหนดนโยบายและการตัดสินใจของหน่วยงานภาครัฐ ช่วยให้เกิดทางเลือกของการทำข้อตกลงที่มีความน่าเชื่อถือและความชอบธรรม นอกจากนี้ เป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างหน่วยงานภาครัฐและประชาชน เพื่อให้การพัฒนาเป็นไปอย่างมีประโยชน์และตอบสนองความต้องการของประชาชนได้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, 2552) และการมีส่วนร่วมของประชาชนเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคม ส่งผลให้การมีส่วนร่วมมีขอบเขตกว้างขึ้น เปิดให้ประชาชนกำหนดกฎเกณฑ์ นโยบาย กระบวนการบริหารจัดการและการตัดสินใจเพื่อผลประโยชน์ของประชาชนเอง โดยอยู่บนฐานที่ประชาชนต้องมีอิสระทางความคิด และความเต็มใจ ไม่ใช่การเข้าร่วมการจัดประชุมหรือเวทีการมีส่วนร่วมแค่ครั้งเดียว แต่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในทุกขั้นตอนหรือกระบวนการ (อรทัย ก๊กผล, 2552)

องค์การสหประชาชาติ เสนอเงื่อนไขเบื้องต้นของการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ หน่วยงานภาครัฐต้องได้รับการยอมรับในแนวคิดของการมีส่วนร่วมของประชาชนก่อนเบื้องต้น และได้บรรจุหลักการไว้ในแผนนโยบายต่าง ๆ โดยประชาชนต้องสามารถเป็นตัวแทนในการเจรจาต่อรองกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้ทั้งหมด และมีอิสระทางความคิดทั้งในการริเริ่มและการตัดสินใจในระดับท้องถิ่น เพื่อกำหนดกิจกรรมของตนเอง ซึ่งสังคมหรือชุมชนที่ประชาชนอยู่อาศัยต้องมีการไหลเวียนของข้อมูล

ข่าวสารและความรู้ใหม่ ๆ โดยเฉพาะหลักการและปรัชญาของการพัฒนา วิธีการดำเนินงาน เทคนิคการจัดสรรทรัพยากร และการบริหารจัดการ และต้องได้รับการสนับสนุนด้านความรู้ อุปกรณ์ และเทคนิคที่จำเป็นต่อการบริหารจัดการในช่วงระยะแรก

เมื่อประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมนั้นมิใช่คุณประโยชน์หลากหลายในการดำเนินกิจกรรมที่ต้องแก้ไขปัญหาที่มีความซับซ้อน แต่ประสิทธิภาพของผลลัพธ์ที่ได้นั้นขึ้นอยู่กับความจริงใจและจริงจังของประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วม (อรรถัย กักผล, 2556) ได้แก่

1. การเพิ่มคุณภาพในการตัดสินใจ คือ การให้ข้อมูลข่าวสาร ข้อเท็จจริง และความคิดเห็นต่าง ๆ ต่อประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วม เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการประกอบการตัดสินใจ และยังช่วยให้เกิดทางเลือกใหม่ ในการเพิ่มคุณภาพของการตัดสินใจ มีความรอบคอบและเป็นที่ยอมรับมากขึ้น

2. การลดค่าใช้จ่ายและการสูญเสียเวลา คือ เมื่อประชาชนตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่นั้นขั้นตอนการรับทราบรายละเอียดต่าง ๆ และประโยชน์ที่จะได้รับ เป็นการช่วยลดระยะเวลาของการดำเนินโครงการ สามารถปฏิบัติงานได้เร็วขึ้น จากตัวอย่างของกรณีการปิดข้อมูลของหน่วยงานภาครัฐเพื่อเร่งให้ประชาชนตัดสินใจ ทำให้ภายหลังประชาชนรับรู้ความจริง จึงเกิดการต่อต้านโครงการ ผลกระทบเลยต้องหยุดการดำเนินงาน ทำให้ล่าช้าไปเป็นปี ๆ ส่วนบางกรณีการดำเนินงานสำเร็จ แต่ประชาชนไม่ยอมรับ จึงเกิดการปล่อยทิ้งรกร้าง หรือไม่สามารถสร้างประโยชน์ใด ๆ สูญเสียงบประมาณ

3. การสร้างฉันทามติ ซึ่งปัจจุบันสังคมไทยมีความเป็นพหุวัฒนธรรม จึงต้องยอมรับความหลากหลายและความแตกต่างทางความคิด การช่วยให้เกิดการเข้าใจและการยอมรับและความเต็มใจที่จะแลกเปลี่ยนนั้น คือ กลไกการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยหลักการนี้ช่วยลดปัญหาความขัดแย้งในสังคมและเกิดความชอบธรรมเท่าเทียมมากที่สุด

4. การร่วมมือในการนำมาปฏิบัติ เมื่อการมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดการดำเนินการที่ประสบความสำเร็จ ประชาชนรู้สึกเป็นเจ้าของและมีความกระตือรือร้นในการช่วยทำให้เกิดผล

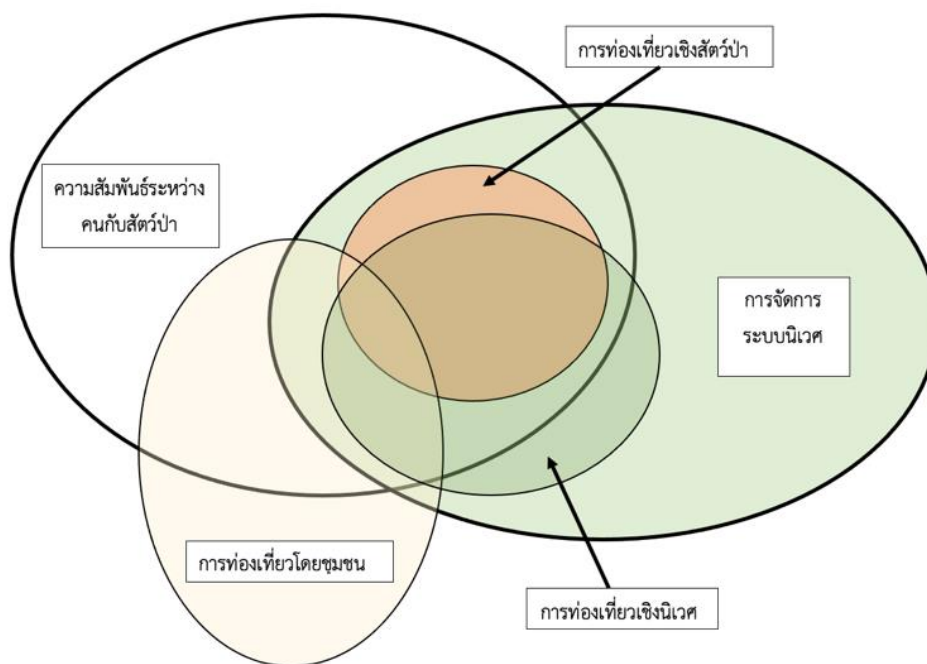
5. การช่วยให้เจ้าหน้าที่ภาครัฐที่ปฏิบัติงานร่วมกับชุมชน เกิดความใกล้ชิดกันมากขึ้น เป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดี สร้างความรู้สึกว่าปัญหาและการรับผิดชอบในการแก้ไขเป็นเพียงหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐเท่านั้น ขาดการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมไม่ได้รู้สึกเป็นเจ้าของ ดังนั้นการบริหารจัดการของหน่วยงานภาครัฐ จึงต้องคลายกังวลให้แก่ประชาชนและควรสร้างให้ประชาชนเกิดความตระหนักรู้ ความเต็มใจ ความไว้วางใจที่จะเข้าร่วม

6. พัฒนาความเชี่ยวชาญและความคิดสร้างสรรค์ให้แก่ประชาชน โดยการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่สร้างให้เกิดการศึกษาร่วมกัน เรียนรู้ ตัดสินใจ และยอมรับร่วมกัน นอกจากนี้ยังเป็นเวทีสร้างให้เกิดผู้นำชุมชนอีกด้วย

7. ประชาชนเกิดความสนใจในประเด็นสาธารณะมากขึ้น โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นการเพิ่มทุนทางสังคม ช่วยสร้างให้เกิดพลเมืองที่มีความกระตือรือร้นในการออกมาร่วมแสดงความคิดเห็นหรือปกป้องสิทธิของตนเอง ตามหลักประชาธิปไตย

2.4 แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสัตว์ป่า (Wildlife Tourism)

การท่องเที่ยวสัตว์ป่า (Wildlife Tourism) เป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงผจญภัยที่มีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) ที่เป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Conservation Tourism) ที่มีความรับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีลักษณะเฉพาะ (สมพงษ์ วราภาสกุล, 2544) เป็นการบริหารจัดการเชิงระบบนิเวศ (Ecosystem – based Management) ที่อาศัยความรู้ความเข้าใจในระบบนิเวศ มาปรับใช้กับกระบวนการทางสังคม เพื่ออนุรักษ์ต้นทุนทางธรรมชาติไปพร้อมกับการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยปรับเปลี่ยนระบบเศรษฐศาสตร์ให้สอดคล้องกับขีดจำกัดของระบบนิเวศ (มูลนิธิโลกสีเขียว, 2559)

ภาพที่ 10 แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสัตว์ป่า

ที่มา: ดัดแปลงมาจาก กรอบแนวคิด Wildlife – based tourism ของ Reynolds & Braithw (2001) https://www.researchgate.net/figure/Figure-1-Wildlife-based-tourism_fig1_361176438

การท่องเที่ยวสัตว์ป่าเป็นกิจกรรมที่ได้สัมผัสระบบนิเวศผ่านการนั่งรถ เดินป่า นั่งช้างดูสัตว์ป่า เพื่อชมสัตว์ป่าในอุทยานแห่งชาติ โดยเป็นการส่งเสริมการอนุรักษ์และเศรษฐกิจท้องถิ่น เนื่องจากชุมชนท้องถิ่นหรือกลุ่มอนุรักษ์เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมพาชมสัตว์ป่า เช่น การแนะนำสัตว์ป่า สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ในพื้นที่ ก่อให้เกิดรายได้เพิ่มขึ้น และทำให้ชาวบ้านเกิดการอนุรักษ์ และปกป้องความหลากหลายทางชีวภาพในท้องถิ่นให้กลับมาดีขึ้น การท่องเที่ยวสัตว์ป่าเป็นการเข้าชมสัตว์ป่าในขณะที่สัตว์ป่าเป็นอิสระ อยู่ตามธรรมชาติ ไม่ได้ถูกกักขัง (I.Borges de lima, and R.J. Green, 2017) มืองค์ประกอบของกิจกรรมการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า คือ 1) ด้านนโยบาย กฎระเบียบ 2) ด้านทรัพยากรพื้นที่และสัตว์ป่า 3) การบริหารจัดการกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า 4) ด้านคมนาคมและการเข้าถึง และ 5) ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า (จตุรเทพ โควินทวงศ์ ธรรมณี เอมพันธ์ และอุทิศ ภูอินทร์, 2558)

ผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงสัตว์ป่า (D. Newsome, R. K. Dowling, and S. A.Moore., 2005) แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. การเข้าถึง หมายถึง การเข้าถึงนั้นมีหลายลักษณะที่มีความแตกต่างกันไปตามประเภทของการเข้าถึง เช่น การเดินเท้า การใช้รถยนต์ เรือ หรือเครื่องบิน ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อสัตว์ป่า คือ การเข้าถึงเป็นเวลานาน อาจเกิดจากการแวะพัก การตั้งแคมป์ หรือไปจนถึงการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ

2. การสังเกต หมายถึง ผลกระทบที่เกิดจากการสังเกต หรือทัศนคติของนักท่องเที่ยวที่มีต่อสัตว์ป่า จุดนี้จึงสำคัญกับทางผู้ประกอบการทัวร์หรือมัคคุเทศก์ เนื่องจากเป็นผู้ที่สามารถทำให้มุมมองของผู้เข้าชมนั้นเปลี่ยนไปได้ การให้ความรู้ที่ถูกต้องจึงเป็นสิ่งสำคัญ และช่วยลดการหยุดชะงักของสัตว์ป่า และช่วยความเสี่ยงหรือความเป็นไปได้ของพฤติกรรมสัตว์ป่าในเชิงลบ ซึ่งสัตว์ป่าแต่ละสายพันธุ์นั้นมีระดับความอดทนต่อการบุกรุกของคนที่แตกต่างกันไป

3. การสัมผัสใกล้ชิด/การให้อาหาร หมายถึง ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการสัมผัสใกล้ชิดหรือการให้อาหารสัตว์ป่า ส่วนใหญ่มักเป็นประเด็นของความคาดหวังของผู้เข้าชมที่อาจเพิ่มขึ้นจากการตลาด การส่งเสริมการขาย ซึ่งการให้อาหารสัตว์ป่านั้นมักจะมีมุมมองที่เป็นบวกกับนักท่องเที่ยวในเรื่องของการแสวงหาประสบการณ์

2.5 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จตุรเทพ โควินทวงศ์ ธรรมณี เอมพันธ์ และอุทิศ ภูอินทร์ (2558) ศึกษาเรื่องปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวเชิงสัตว์ป่าในอุทยานแห่งชาติในประเทศไทย โดยสำรวจความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยวชาวไทยจำนวน 400 คนต่ออุทยานแห่งชาติ พื้นที่อุทยานที่เลือกศึกษามี 3 พื้นที่ เป็นอุทยานแห่งชาติที่ได้รับความนิยม ได้แก่ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ และอุทยานแห่งชาติกุยบุรี รวมจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา จำนวน 1,200 คน โดยการใช้วิธี

สุ่มแบบบังเอิญ ด้วยเครื่องมือแบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา และการวิเคราะห์ความแปรปรวนที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวเชิงสัตว์ป่าในอุทยานแห่งชาติที่นักท่องเที่ยวชาวไทยให้ความสำคัญในระดับมากมี 6 ด้าน คือ 1) กฎหมาย นโยบายการจัดการองค์กร และความรับผิดชอบของหน่วยงานต่าง ๆ 2) ทรัพยากรท่องเที่ยว 3) ภัยคุกคามต่อสัตว์ป่าและถิ่นอาศัย 4) การจัดการนักท่องเที่ยว 5) การมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 6) การตัดสินใจประกอบกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสัตว์ป่า และ ความสำคัญในระดับปานกลางมี 2 ด้าน คือ 1) สิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการ และ 2) การจัดการสัตว์ป่าและถิ่นอาศัย โดยค่าเฉลี่ยของความคิดเห็นต่อปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวเชิงสัตว์ป่าของอุทยานแห่งชาติทั้ง 3 แห่ง มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ศรีสุดา เฟื่องสมบัติ, และพิพัฒน์ นนทนาธรณ์ (2558) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสัตว์ป่า ณ อุทยานแห่งชาติกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับความสัมพันธ์ และอิทธิพลของภาวะผู้นำการปฏิรูปของภาวะผู้นำการปฏิรูป ปัจจัยชุมชน พฤติกรรมของชุมชนที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสัตว์ป่า โดยใช้เครื่องมือแบบสอบถามในการเก็บข้อมูลประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนจำนวน 360 คน และสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ คือ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าต่ำสุด ค่าความเอียง ค่าความโด่ง และทดสอบโมเดลของสมมติฐานจากค่าดัชนีความเหมาะสม ที่ระดับความเชื่อมั่น 99% ผ่านโปรแกรมสำเร็จรูป ผลการศึกษาพบว่า ระดับความสัมพันธ์ของการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสัตว์ป่า มีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับสูง โดยค่าความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมของชุมชนกับการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นสูงถึงร้อยละ 89 และความสอดคล้องของแบบจำลองสมการโครงสร้าง พบว่า สอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ผลจากการวัดการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสัตว์ป่า วัดด้วย 4 ตัวแปร คือ การตัดสินใจ การปฏิบัติการ การรับผลประโยชน์ และการประเมินผล พบว่า ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสัตว์ป่า และภาวะผู้นำการปฏิรูป ปัจจัยชุมชน และพฤติกรรมของชุมชน เป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน และปัจจัยชุมชน พฤติกรรมของชุมชน มีอิทธิพลทางตรงในเชิงลบต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน จึงเสนอแนะให้มีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการรวมกลุ่ม ประสานงานเชื่อมโยงเครือข่าย สร้างการรับรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงสัตว์ป่า และพัฒนาช่องทางการสื่อสารของชุมชนกับผู้นำท้องถิ่น

กิตติพันธุ์ ประสิทธิ์ (2562) ศึกษาเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของอุทยานแห่งชาติกุยบุรี อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวของอุทยานแห่งชาติกุยบุรีและกำหนดการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของ

อุทยานแห่งชาติกุยบุรี โดยมีกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี จำนวน 5 คน กลุ่มชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรี จำนวน 59 คน และนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวจำนวน 380 คน เครื่องมือในการศึกษาที่ใช้ คือ แบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการทดสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหาและค่าความเชื่อมั่น สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ ได้แก่ การแจกแจงค่าความถี่ ค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ และวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า ระดับการมีส่วนร่วมที่มากที่สุด คือ ด้านการปฏิบัติร่วมกันตามแผน ร่วมบำรุงรักษา และร่วมการวางแผน รองลงมา คือ การติดตามและประเมินผล และการร่วมใช้ประโยชน์ ตามลำดับ ส่วนระดับความคิดเห็นในด้านการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวของอุทยานแห่งชาติกุยบุรี พบว่า ชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรี ภาพรวมอยู่ในระดับดีมาก โดยเฉพาะ ด้านกิจกรรมต่าง ๆ ด้านการท่องเที่ยว ด้านสิ่งดึงดูดใจ ด้านที่พัก ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก รองลงมา คือ ด้านองค์ประกอบของการบริการและด้านคมนาคม ส่วนของนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยว พบว่า ภาพรวมอยู่ในระดับดีมาก โดยเฉพาะด้านที่พัก ด้านสิ่งดึงดูดใจ ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านคมนาคม ด้านองค์ประกอบของการบริการและด้านกิจกรรมต่าง ๆ และด้านการท่องเที่ยว ส่วนความสัมพันธ์ของกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวมีความสัมพันธ์กับการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวอยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงกำหนดการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของอุทยานแห่งชาติกุยบุรี อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ คือ การส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวของชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่ากุย

อติราช เกิดทอง, ภูวดล บัวบางพลู, นิฎา สมณา (2562) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการลดปัญหาช้างป่าบุกรุกทำลายพื้นที่เกษตร ตำบลทับช้าง อำเภอสอยดาว จังหวัดจันทบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่รัฐ และรวบรวมข้อเสนอแนะจากชุมชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐในการแก้ไขปัญหาช้างป่าบุกรุกถิ่นที่อยู่อาศัยและพื้นที่เกษตรกรรมของชาวบ้าน โดยใช้เครื่องมือแนวคำถามเพื่อสัมภาษณ์และจัดสนทนากลุ่ม พบว่า สภาพพื้นที่ที่มีการถูกช้างป่าบุกรุก เนื่องจากพื้นที่ชุมชนติดกับขอบเขตชายป่า สถานการณ์ที่เกิดขึ้นคือ ถูกช้างป่าออกมาทำลายพืชสวน ทรัพย์สิน และชีวิตของชาวบ้าน ยิ่งช่วงหน้าแล้ง ทำให้ช้างป่าออกมากินพืชสวนของชาวบ้านเพิ่มมากขึ้น เข้าใกล้ชุมชนมากขึ้น ส่งผลกระทบโดยตรงต่อชีวิตและความเป็นอยู่ แต่ชาวบ้านขยายการเพาะปลูกเข้าไปเขตพื้นที่ป่า ทำลายแหล่งอาหารของช้างป่า ทำให้ไม่เพียงพอต่อความต้องการของช้างป่า จึงออกมาหาอาหารในไร่นาสวนของชาวบ้าน แต่ชาวบ้านส่วนหนึ่งยอมรับสภาพปัญหาได้เพราะเข้าใจว่าเป็นตนเองที่บุกรุกพื้นที่ป่า ทำให้ช้างป่าขาดแหล่งอาหาร แต่ชาวบ้านบางส่วนเกิดภาวะเครียด หวาดระแวง และกลัวช้างป่า กลัวการสูญเสีย และเสียหายทางชุมชนและภาครัฐจึงร่วมกันแก้ไขปัญหาช้างป่าบุกรุกถิ่นที่อยู่อาศัยและพื้นที่เกษตรกรรม โดยผ่าน

การจัดประชุมหารือระหว่างชาวบ้าน เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี และทหารพราน โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นแกนนำหลักที่ประชาสัมพันธ์และจัดทำจดหมายเชิญชาวบ้านในชุมชน เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติ และทหารพราน ให้มาเข้าร่วมประชุม เพื่อแสดงความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนความรู้ และวิธีการในการแก้ไขปัญหาช้างป่า จากนั้นจัดประชุมเพื่อนำผลลัพธ์ที่ได้มาประยุกต์ใช้ ด้วยการวางแผนดำเนินการระยะสั้นและระยะยาวควบคู่กันไป โดยแผนระยะยาว คือ การปลูกพืชที่ช้างป่าไม่กิน และการปลูกป่าเพื่อสร้างแหล่งอาหารให้แก่ช้างป่า แผนระยะสั้น คือ การสร้างหอคอยเฝ้าระวังช้างป่า การระดมทีมผลักดันช้างป่าออกจากพื้นที่ ได้แก่ ชาวบ้าน ทหารพราน และเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านในการดำเนินงาน และให้วิธีการการขับไล่ช้างป่า คือ การฉายไฟ การจุดประทัด การจุดระเบิดป้องกัน

นพพร อังศุโชติ (2551) ศึกษาเรื่องแนวทางการบรรเทาปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า กรณีศึกษาตำบลวังดั่ง อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการของความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าในแนวทางการจัดการที่ยืดหยุ่นปรับตัว (Adaptive Management) ผลการศึกษาพบว่า สาเหตุของการเกิดปัญหาคนกับช้างป่ามาจากการพัฒนาเศรษฐกิจสังคม โดยการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่ามาเป็นพื้นที่เกษตรกรรมทั้งในขอบเขตป่าและในพื้นที่ป่า จึงเป็นปัจจัยที่ดึงดูดช้างป่าให้ออกมา เพราะพื้นที่เกษตรกรรม ประกอบด้วย แหล่งน้ำและแหล่งอาหาร (ผลผลิตทางการเกษตร) การแก้ไขปัญหาแบ่งออกเป็น 3 ระยะ คือ 1) การแก้ไขปัญหาด้วยการป้องกันในวิธีของท้องถิ่น เช่น การกั้นรั้วลวดหนาม การกั้นรั้วไฟฟ้า การจุดประทัด แต่ไม่สามารถยับยั้งช้างป่าให้เข้ามาในพื้นที่ได้ 2) การถอดบทเรียนจากในอดีตในการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่า การพาชาวบ้านไปศึกษาดูงานในพื้นที่อื่น ๆ จึงได้วิธีการขุดคูกันช้างป่า แต่ไม่สามารถยับยั้งช้างป่าได้ เนื่องจากคูที่ขุดนั้น เกิดการพังทลายจากสัตว์อื่น ๆ และจากฝนตก 3) เป็นการเรียนรู้จากการถอดบทเรียนในอดีตประกอบกับผลการศึกษาของนักวิชาการในการใช้กำหนดแนวทางในการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่า เช่น การสร้างแหล่งน้ำและแหล่งอาหารให้ช้างป่า ประกอบกับวิธีต่าง ๆ ตั้งแต่ระยะที่ 1 และ 2 ก็ยังไม่สามารถยับยั้งช้างป่าไม่ให้เข้ามาในพื้นที่ได้ จากการวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนและองค์กรที่เกี่ยวข้อง พบว่า ชุมชนและองค์กรที่เกี่ยวข้องไม่มีศักยภาพในการนำแนวทางการจัดการที่ยืดหยุ่นและปรับตัว (Adaptive Management) มาใช้ในการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่า เพราะขาดกระบวนการรวบรวมและตรวจสอบข้อมูล การวางแผนและกำหนดเป้าหมาย การติดตามและประเมินผลอย่างเป็นระบบ ซึ่งการดำเนินงานส่วนใหญ่เป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ป่าไม้และเครือข่ายอนุรักษ์ช้าง โดยแกนนำและเกษตรกรผู้ได้รับผลกระทบเป็นเพียงผู้ให้ความร่วมมือในการดำเนินงานตามแผนที่กำหนดไว้ให้เท่านั้น

สุพร พลพันธ์ (2552) ศึกษาเรื่อง ผลกระทบจากการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าของชุมชนท้องถิ่น ต่อการใช้พื้นที่อาศัยของสัตว์ป่า: กรณีศึกษาอุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์พื้นที่ของชุมชนท้องถิ่น ศึกษาลักษณะการใช้พื้นที่อาศัยของสัตว์ป่า และวิเคราะห์ผลกระทบของการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าของชุมชนต่อการใช้พื้นที่ของสัตว์ป่า เครื่องมือที่ใช้ คือ แบบสอบถาม กลุ่มเป้าหมายเป็นชาวบ้านจำนวน 202 คน และใช้การสำรวจร่องรอยของสัตว์ป่า ในกลุ่มสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดกลางและใหญ่ จำนวน 5 ชนิดพันธุ์ ได้แก่ กระต๊อง กวาง หมูป่า เก้ง และช้างป่า ใช้แนวสำรวจ 6 แนว ระยะทาง 69 กิโลเมตร ใช้สถิติเชิงพรรณนา Mann – Whitney U test และ การวิเคราะห์สหสัมพันธ์ในการวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผลการศึกษา พบว่า การใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าของชุมชนท้องถิ่น ส่วนใหญ่คิดเป็นร้อยละ 69.3 คือ การเก็บหาของป่า ร้อยละ 50.0 เก็บมากที่สุดในช่วงเดือนมีนาคม - ธันวาคม ประเภทของป่าที่เก็บมากที่สุดคือ เห็ด ผักหวาน และหน่อไม้ ตามลำดับ โดยชาวบ้านส่วนใหญ่เข้าใจถึงผลกระทบของการใช้พื้นที่ป่าต่อสัตว์ป่า แต่การเก็บของป่านั้นมีความจำเป็นต่อการดำรงชีพ ส่วนการศึกษาเกี่ยวกับป่า พบว่า ช่วงฤดูฝนปรากฏร่องรอยของสัตว์ป่า 63.31 รอยต่อกิโลเมตร ฤดูแล้ง 51.46 รอยต่อกิโลเมตร ผลการเปรียบเทียบความแตกต่างของการใช้พื้นที่ของสัตว์ป่าในพื้นที่ที่ชุมชนใช้ประโยชน์เข้มข้นกับพื้นที่ที่มีการใช้ประโยชน์เบาบาง พบว่า พื้นที่ที่มีการใช้ประโยชน์เข้มข้นมีค่าเฉลี่ยของร่องรอยที่ปรากฏน้อยกว่าพื้นที่เบาบาง 32.97 รอยต่อกิโลเมตร และ 86.78 รอยต่อกิโลเมตร ตามลำดับ ผลการทดสอบระยะทางที่ชาวบ้านใช้มีความสัมพันธ์กับการพบร่องรอยกระต๊อง กวาง และเก้ง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ค่าสหสัมพันธ์เท่ากับ 0.221, 0.439, และ 0.384 โดยสรุปได้ว่า การใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าของชุมชนท้องถิ่นมีผลกระทบทางลบต่อการใช้พื้นที่ของสัตว์ป่า

สมจินตรา คุ่มภัย (2559) ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในองค์การบริหารส่วนตำบลต้นแบบที่บูรณาการแผนชุมชนสู่แผนพัฒนาท้องถิ่น จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความคิดเห็นของชาวบ้านต่อกลยุทธ์การสร้างการมีส่วนร่วมขององค์การบริหารส่วนตำบลต้นแบบที่บูรณาการแผนชุมชนสู่แผนพัฒนาท้องถิ่น และศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในองค์การบริหารส่วนตำบลต้นแบบ โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูล คือ ชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลต้นแบบที่บูรณาการแผนชุมชนสู่แผนพัฒนาท้องถิ่น จังหวัดนครศรีธรรมราชจำนวน 21 แห่ง รวมทั้งสิ้น 512 คน โดยวิเคราะห์ผลด้วย ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์การถดถอยพหุแบบปกติ (Multiple Regression Analysis) ผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านเห็นว่า อบต. สร้างการมีส่วนร่วมแก่ชุมชน ระดับปานกลาง โดยชาวบ้านมีส่วนร่วมประชุมหมู่บ้านมากที่สุด ส่วนปัจจัยการมีส่วนร่วมของชาวบ้านอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (Sig > 0.05) ได้แก่ อาชีพ รายได้ของชาวบ้าน อบต. ใช้กลยุทธ์จัดกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง สม่่าเสมอ และ อบต. สื่อสารให้ข้อมูลข่าวสารแก่ชาวบ้านอย่างชัดเจน ส่งผลกระทบทางบวก

ให้แก่การมีส่วนร่วมของชาวบ้าน แต่การให้อิสระแก่ชาวบ้านดำเนินกิจกรรมหรือโครงการกันเองกลับมีผลให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมลดลง

จากการงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบความสอดคล้องที่แสดงให้เห็นว่า การแก้ไขปัญหาค้นกับ ช้างป่า โดยการใช้แนวคิดกระบวนการมีส่วนร่วมผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่านั้น มีเพียงพื้นที่เดียว คือ อุทยานแห่งชาติกุยบุรีที่นำมาปรับใช้ และเห็นได้ว่าข้อมูลการวัดการมีส่วนร่วมของประชาชน ใช้วิธีวิจัยในเชิงปริมาณ งานวิจัยชิ้นนี้จึงเห็นว่ากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน เกี่ยวเนื่องกับความคิดและความรู้สึกภายในบุคคลต่อสภาพการณ์ที่ต้องเผชิญอยู่ งานวิจัยนี้จึงเลือก การวิจัยในเชิงคุณภาพ เพื่ออธิบายและวิเคราะห์ถึงสภาพปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อการดำรงชีพของชุมชน ที่นำมาวิเคราะห์ร่วมกับแนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วมของประชาชน และแนวคิด การท่องเที่ยวเชิงสัตว์ป่า เพื่อให้เข้าใจถึงความรู้สึกและความนึกคิดของชุมชน ในการแก้ไขปัญหาค้นกับช้างป่าร่วมกับหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องในบริเวณพื้นที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการปัญหาคนกับช้างป่า กรณีศึกษา: การท่องเที่ยวสัตว์ป่า อุทยานแห่งชาติกุยบุรี” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีขั้นตอนการดำเนินการวิจัยมีดังต่อไปนี้

1. การเลือกผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลัก
2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล
4. การวิเคราะห์ข้อมูล
5. ขั้นตอนการวิจัย

3.1 การเลือกผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลัก แบ่งได้ออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

ตารางที่ 4 ข้อมูลผู้ให้ข้อมูล/สัมภาษณ์

ผู้ให้ข้อมูลหลัก		เพศ	อาชีพ	เข้าร่วมชมรมท่องเที่ยว เชิงอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรี
ชาวบ้าน หมู่บ้านรวม ไทย	ชาวบ้าน 1 (สัมภาษณ์ ม.ค.65)	ชาย	ทำไร่สับปะรด	√ (ผู้ขับรถนำชมสัตว์ป่า)
	ชาวบ้าน 2 (สัมภาษณ์ มิ.ย.65)	ชาย	ทำไร่มะม่วง (พื้นที่ด้านใน ชุมชน), ร้านอาหารและ เครื่องต้ม, บ้านพัก Homestay (อยู่ในกลุ่ม ผู้สูงอายุ)	X
	ชาวบ้าน 3 (สัมภาษณ์ มิ.ย.65)	ชาย	ทำไร่ข้าวโพด, ผักปลอด สารพิษ แต่ก่อนเคยทำไร่ สับปะรด	X
	ชาวบ้าน 4 (สัมภาษณ์ ต.ค.64, ม.ค.,มิ.ย.65)	ชาย	ทำสวนยางพาราสืบทอด จากพ่อแม่, บ้านพัก Homestay (ประธาน กลุ่ม), ตัวแทนชุมชน, สมาชิกมูลนิธิพาช้างกลับ บ้าน,สมาชิกกลุ่มผักปลอด สารพิษ (แกนนำชุมชน)	√ (ผู้ขับรถนำชมสัตว์ป่า)

ผู้ให้ข้อมูลหลัก	เพศ	อาชีพ	เข้าร่วมชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรี
ชาวบ้าน 5 (สัมภาษณ์ ต.ค.64, ม.ค.,มิ.ย.65)	ชาย	ทำไร่สับปะรด, มะม่วง, ขนุน, กลัวย, ทุเรียน, บ้านพัก Homestay (แกน นำชุมชน)	√ (ผู้ขับรณนำชมสัตว์ป่า)
ชาวบ้าน 6 (สัมภาษณ์ ต.ค.64, มิ.ย.65)	ชาย	ทำไร่สับปะรด, กลุ่มอาหาร ท้องถิ่น (ข้าวทำยไร่)	√ (ผู้ขับรณนำชมสัตว์ป่า)
ชาวบ้าน 7 (สัมภาษณ์ มิ.ย.65)	ชาย	ทำไร่สับปะรด	√ (ผู้ขับรณนำชมสัตว์ป่า)
ชาวบ้าน 8 (สัมภาษณ์ ม.ค.65)	ชาย	เลี้ยงแพะ	X
ชาวบ้าน 9 (สัมภาษณ์ ต.ค.64, ม.ค.,มิ.ย.65)	หญิง	ทำไร่สับปะรด, มะม่วง, ขนุน, กลัวย, ทุเรียน, บ้านพัก Homestay, กลุ่ม อาหารท้องถิ่น (ข้าวทำย ไร่), กลุ่มทำกระดาดจากซี่ ข้าง (แกนนำชุมชน)	√ (มีคคุเทศก์ท้องถิ่น)
ชาวบ้าน 10 (สัมภาษณ์ มิ.ย.65)	หญิง	ทำไร่สับปะรด, กลัวย, ขนุน, ปาล์ม, มะม่วง, บ้านพัก Homestay (อยู่ ในกลุ่มผู้สูงอายุ)	X
ชาวบ้าน 11 (สัมภาษณ์ มิ.ย.65)	หญิง	ทำไร่มะม่วง, ร้านอาหาร และเครื่องดื่ม, บ้านพัก Homestay (อยู่ในกลุ่ม ผู้สูงอายุ)	X
ชาวบ้าน 12 (สัมภาษณ์ มิ.ย.65)	หญิง	ทำไร่สับปะรด, ไร่ข้าง ทั่วไป, กลุ่มอาหารท้องถิ่น (ข้าวทำยไร่), สมาชิกมูลนิธิ พาข้างกลับบ้าน	√ (มีคคุเทศก์ท้องถิ่น)

ผู้ให้ข้อมูลหลัก		เพศ	อาชีพ	เข้าร่วมชมรมท่องเที่ยว เชิงอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรี
	ชาวบ้าน 13 (สัมภาษณ์ ต.ค.64, ม.ค.,มิ.ย.65)	หญิง	ทำสวนยางพารา, สมาชิก มูลนิธิพาช้างกลับบ้าน, บ้านพัก Homestay	√ (มีคฤหาสน์ท่องเที่ยว)
	ชาวบ้าน 14 (สัมภาษณ์ มิ.ย.65)	หญิง	ร้านอาหารตามสั่ง หมู กระทะ และเครื่องต้ม	X
	ชาวบ้าน 15 (สัมภาษณ์ ม.ค.65)	หญิง	ทำไร่สับปะรด, กลุ่มอาหาร ท้องถิ่น (ข้าวทำไร่)	√ (มีคฤหาสน์ท่องเที่ยว)
	ชาวบ้าน 16 (สัมภาษณ์ มิ.ย.65)	หญิง	ร้านอาหารและเครื่องต้ม และของชำ	X
	ชาวบ้าน 17 (สัมภาษณ์ มิ.ย.65)	หญิง	ร้านน้ำปั่น (กลุ่มผู้สูงอายุ)	X
	ชาวบ้าน 18 (สัมภาษณ์ ต.ค.64, ม.ค.,มิ.ย.65)	หญิง	ทำไร่สับปะรด, รับจ้าง ทั่วไป, ค้าขายขนมหวาน, สมาชิกมูลนิธิพาช้างกลับ บ้าน, สมาชิกกลุ่มทำ กระดาษจากซี่ช้าง, สมาชิก ทำชาใบหม่อน	√ (มีคฤหาสน์ท่องเที่ยว)
	ชาวบ้าน 19 (สัมภาษณ์ มิ.ย.65)	หญิง	ทำไร่สับปะรด กลุ่มอาหาร ท้องถิ่น (ข้าวทำไร่)	√ (มีคฤหาสน์ท่องเที่ยว)
	ชาวบ้าน 20 (สัมภาษณ์ มิ.ย.65)	หญิง	ทำสวนมะม่วง (พื้นที่ด้าน ในชุมชน)	X
หน่วยงาน ภาครัฐ • อุทยาน แห่งชาติกุยบุรี • องค์การ บริหารส่วน ตำบลหาดขาม	เจ้าหน้าที่อุทยาน แห่งชาติกุยบุรี 1 (สัมภาษณ์ ต.ค.64)	หญิง	ผู้อำนวยการอุทยาน แห่งชาติกุยบุรี	
	เจ้าหน้าที่อุทยาน แห่งชาติกุยบุรี 2 (สัมภาษณ์ ต.ค.64)	หญิง	เจ้าหน้าที่ฝ่ายดูแลกิจกรรม ท่องเที่ยว	
	เจ้าหน้าที่อุทยาน แห่งชาติกุยบุรี 3	หญิง	เจ้าหน้าที่ฝ่ายข้อมูลช้างป่า	

ผู้ให้ข้อมูลหลัก		เพศ	อาชีพ	เข้าร่วมชมรมท่องเที่ยว เชิงอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรี
	(สัมภาษณ์ มิ.ย.65)			
	เจ้าหน้าที่อุทยาน แห่งชาติกุยบุรี 4 (สัมภาษณ์ มิ.ย.65)	หญิง	เจ้าหน้าที่ฝ่ายข้อมูลช้างป่า	
	เจ้าหน้าที่อุทยาน แห่งชาติกุยบุรี 5 (สัมภาษณ์ มิ.ย.65)	ชาย	เจ้าหน้าที่ฝ่ายข้อมูลช้างป่า	
	เจ้าหน้าที่องค์การ บริหารส่วนตำบลหาด ขาม 1 (สัมภาษณ์ มิ.ย.65)	ชาย	เจ้าหน้าที่ทั่วไป	
องค์กรพัฒนา เอกชน • องค์การ กองทุนสัตว์ป่า โลกสากล (WWFประเทศไทย) • มูลนิธิฯ ช้าง กลับบ้าน	เจ้าหน้าที่ WWF 1 (สัมภาษณ์ ต.ค.64, ม.ค.65)	ชาย	เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการใน พื้นที่กุยบุรี	
	เจ้าหน้าที่ WWF 2 ต.ค.64, ม.ค.65)	หญิง		
	เจ้าหน้าที่มูลนิธิฯ 1 (สัมภาษณ์ ม.ค. ,มิ.ย.65)	LGBTQA+	เจ้าหน้าที่มูลนิธิฯช้างกลับ บ้าน ดูแลในพื้นที่กุยบุรี	
	เจ้าหน้าที่มูลนิธิฯ 2 (สัมภาษณ์ ม.ค. ,มิ.ย.65)	ชาย	เจ้าหน้าที่มูลนิธิฯช้างกลับ บ้าน ดูแลในพื้นที่กุยบุรี	
	เจ้าหน้าที่มูลนิธิฯ 3 (สัมภาษณ์ ม.ค. ,มิ.ย.65)	ชาย	สมาชิกมูลนิธิฯช้างกลับ บ้าน	
นักวิชาการ	นักวิทยาศาสตร์ด้าน การอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม (สัมภาษณ์ ผ่าน Call	ชาย	นักวิทยาศาสตร์ด้านการ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	

ผู้ให้ข้อมูลหลัก	เพศ	อาชีพ	เข้าร่วมชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรี
LINE 21 ม.ค.66) นักวิจัยอิสระ (สัมภาษณ์ ผ่าน Facebook Video call 23 ม.ค.66)	ชาย	อดีตผู้อำนวยการอุทยานแห่งชาติกุยบุรี, นักวิชาการป่าไม้ชำนาญการพิเศษ,	
รวมจำนวนผู้ให้ข้อมูล/สัมภาษณ์			33 คน

3.1.1 ผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์เจาะลึก

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่มีการสัมภาษณ์ข้อมูลรายบุคคลในระดับเชิงลึก (In – Depth Interview) ใช้เลือกตัวแทนกลุ่มภาครัฐ เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลหาดขาม แกนนำชุมชน และองค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (WWF ประเทศไทย) และมูลนิธิพิทักษ์ช้างกลับบ้าน และตัวแทนกลุ่มประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชุมชนหมู่บ้านรวมไทย ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี โดยมีเกณฑ์การคัดเลือกผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการศึกษาดังนี้

ตารางที่ 5 เกณฑ์การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล

กลุ่มเป้าหมาย	เกณฑ์การคัดเลือก
ชุมชนหมู่บ้านรวมไทย	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มาอย่างน้อย 15 ปี - เป็นผู้ได้รับผลกระทบจากช้างป่า - ประกอบอาชีพเกษตรกรรม - เป็นผู้มีส่วนร่วมในการรับมือหรือแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าในพื้นที่ - สามารถให้ข้อมูลได้อย่างชัดเจนตรงตามวัตถุประสงค์ - สัมผัสและเต็มใจที่จะให้ข้อมูล
หน่วยงานอุทยานแห่งชาติกุยบุรี	<ul style="list-style-type: none"> - เจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานด้านการท่องเที่ยวและการบริหารจัดการที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ที่ทำงานมาอย่างน้อย 10 ปี หรือตั้งแต่เริ่มทำการท่องเที่ยว - เจ้าหน้าที่ที่ประสานงานหรือทำงานร่วมกับชุมชน
ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอื่น ๆ	<ul style="list-style-type: none"> - องค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีแผนการปฏิบัติงานเกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าในพื้นที่ชุมชนหมู่บ้านรวมไทย - เป็นองค์กรหรือหน่วยงานที่เข้ามาทำงานกับชุมชนในเรื่องปัญหาคน

กลุ่มเป้าหมาย	เกณฑ์การคัดเลือก
	กับช่างป่าอย่างต่อเนื่อง โดยมีผลงานที่สามารถอ้างอิงได้

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาคั้งนี้ คือ แนวคำถามแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi – Structured Interview) ใช้ในการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In – depth Interview) สัมภาษณ์กลุ่ม (Group Interview) โดยแนวคำถามนั้นศึกษาค้นคว้าจากแนวคิด ทฤษฎี บทความ และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาออกแบบเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลจากผู้ที่ได้รับผลกระทบจากช่างป่าและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาคนกับช่างป่า อุทยานแห่งชาติกุยบุรี โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ ช่วงอายุ และอาชีพ

ส่วนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัญหาคนกับช่างป่า ของชุมชนหมู่บ้านรวมไทย ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

ตารางที่ 6 แนวคำถามสภาพปัญหาคนกับช่างป่า

แนวคำถาม	
สภาพปัญหาคนกับช่างป่าสำหรับชาวบ้าน	สภาพปัญหาคนกับช่างป่าสำหรับหน่วยงาน
ประวัติความเป็นมาของพื้นที่	การแก้ไขปัญหาคนกับช่างป่าในพื้นที่
เรื่องราวคนกับช่างป่าในอดีต/จุดกำเนิดของปัญหาคนกับช่างป่า	กระบวนการแก้ไขปัญหา/บรรเทาปัญหา
พฤติกรรมเข้ามาของช่างเป็นอย่างไร ชอบกินผลผลิตไหนมากที่สุด แนวกันช่าง หรืออุปกรณ์ในการป้องกันช่างเข้ามา สามารถป้องกันช่างได้มากน้อยอย่างไร และช่างมีการเปลี่ยนพฤติกรรมในการหลบเลี่ยงเครื่องมือป้องกันอย่างไรบ้าง	สาเหตุของการเกิดปัญหาคนกับช่างป่า
ช่างป่าที่เข้ามาในพื้นที่ทางการเกษตรของแต่ละช่วงเวลา มีพฤติกรรมเหมือนหรือต่างกันอย่างไร	ความรุนแรงของปัญหาที่ผ่านมาและในปัจจุบัน
พฤติกรรมเข้ามาของช่างเป็นอย่างไร ชอบกินผลผลิตไหนมากที่สุด แนวกันช่าง หรืออุปกรณ์ในการป้องกันช่างเข้ามา สามารถป้องกันช่างได้มากน้อยอย่างไร และช่างมีการเปลี่ยนพฤติกรรมในการหลบเลี่ยงเครื่องมือป้องกันอย่างไรบ้าง	การช่วยเหลือเยียวยาชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบ

แนวคำถาม	
สภาพปัญหาคนกับช้างป่าสำหรับชาวบ้าน	สภาพปัญหาคนกับช้างป่าสำหรับหน่วยงาน
ปัญหาที่เกิดขึ้นก่อนการเพาะปลูก ระหว่างการเพาะปลูกจนถึงการเก็บเกี่ยวผลผลิต	ช่องทางการติดต่อกับชาวบ้าน
การช่วยเหลือของหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ	พฤติกรรมของช้างป่าที่เข้ามาในพื้นที่
ช้างป่าออกมาทำลายพื้นที่ทางการเกษตร ทรัพย์สิน ในช่วงไหนถึงช่วงไหน ความเสียหายที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไร	ทำไมถึงใช้แนวคิดการมีส่วนร่วม/กิจกรรม ท้องเที่ยวชมสัตว์ป่ามาแก้ไขปัญหาคคนกับช้างป่าในพื้นที่
สัตว์อะไรบ้างที่ทำลายหรือทำให้ผลผลิตเกิดความเสียหาย ช่วงเวลาของการเข้ามาทำลายหรือก่อกวน เปอร์เซ็นต์ของความเสียหายที่เกิดขึ้น	การท่องเที่ยวสัตว์ป่าสามารถลดปัญหาคคนกับสัตว์ป่าในพื้นที่ได้มากน้อยเพียงใด อย่างไร
ปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินการแก้ไขปัญหาคคนกับช้างป่า	ปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินงานแก้ไขปัญหาค
มุมมอง ทศนคติ ความรู้สึกที่มีต่อการจัดการแก้ไขปัญหาคคนกับช้างป่า กิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างไร ข้อคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะอะไรบ้าง อย่างไร	หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาคมีหน่วยงานอะไรบ้าง
การท่องเที่ยวสัตว์ป่าสามารถลดปัญหาคคนกับสัตว์ป่าในพื้นที่ได้มากน้อยเพียงใด อย่างไร	โครงการ/กิจกรรมของการแก้ไขปัญหาคที่ดำเนินงานไปแล้ว และผลเป็นอย่างไร
เมื่อมีการท่องเที่ยวสัตว์ป่าทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านไหนบ้าง เช่น ความรู้สึกที่มีต่อสัตว์ป่าพฤติกรรมการอนุรักษ์ เป็นต้น	แนวโน้มของปัญหาคคนกับช้างป่าในอนาคต
ท่านมีความต้องการอย่างไรในการแก้ไขปัญหาคคนกับช้าง	
ท่านต้องการให้ช่วยแก้ไขปัญหาคด้านใดมากกว่ากัน ระหว่างปัญหาคช้างป่ากับปัญหาคด้านโครงสร้างพื้นฐาน ปัญหาคการว่างงาน ปัญหาคการเข้าถึงพื้นที่ทำกิน หรือปัญหาคด้านอื่น ๆ	
ประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับช้างป่า หรือมีความเชื่อมโยงกับอาชีพการเกษตรกรรม	
เมื่อช้างป่าเข้ามาในพื้นที่ทำให้รู้สึกอย่างไร	

แนวคำถาม	
สภาพปัญหาคนกับช้างป่าสำหรับชาวบ้าน	สภาพปัญหาคนกับช้างป่าสำหรับหน่วยงาน
เมื่อช้างป่าเข้ามาในพื้นที่ทำให้รู้สึกอย่างไร	

ตารางที่ 7 แนวคำถามผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อการดำรงชีวิตของชุมชน

การดำรงชีพ	ข้อคำถาม
1.ด้านมนุษย์	<ul style="list-style-type: none"> • ได้รับผลกระทบจากช้างป่าอย่างไร? • เคยถูกหรือพบเห็นช้างป่าทำร้ายไหม?
2.ด้านทุนธรรมชาติ	<ul style="list-style-type: none"> • ปลุกอะไรบ้างในพื้นที่ไร่? • ทำไมถึงเลือกปลูกพืชผลชนิดดังกล่าว? • ช้างป่าเข้ามาทำอะไรในไร่บ้าง? • ความเสียหายจากการที่ช้างป่าเข้ามาในไร่เป็นอย่างไร?
3.ด้านการเงิน	<ul style="list-style-type: none"> • ช้างป่าส่งผลกระทบต่อทรัพย์สินอะไรบ้าง ที่นอกเหนือจากผลผลิตภายในไร่? • มีช่องทางการได้รับรายได้ช่องทาง ไหนบ้าง? • หากผลผลิตภายในไร่ถูกช้างป่ากินหรือเสียหายจากช้างป่าจะมีผลกระทบต่อครัวเรือนอย่างไรบ้าง?
4.ด้านกายภาพ	<ul style="list-style-type: none"> • โครงสร้างพื้นฐานของชุมชนมีอะไรบ้าง (ไฟฟ้า น้ำประปา คมนาคม ระบบการสื่อสาร สัญญาณเฝ้าระวังภัย) แล้วช้างป่าเข้ามาทำลายไหม? • มีระบบการป้องกันช้างป่าอย่างไร? • มีหน่วยงานหรือองค์กรไหนเข้ามาช่วยส่งเสริม สนับสนุนช่วยเหลือ โครงสร้างพื้นฐาน ระบบการเฝ้าระวังที่เป็นในเชิงการก่อสร้าง ให้แก่ชุมชนหรือผู้ที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่าไหม อย่างไร ?
5.ด้านสังคม	<ul style="list-style-type: none"> • ภายในชุมชนมีการรวมกลุ่ม เครือข่ายอะไรบ้าง และแต่ละกลุ่มทำอะไร • กลุ่มอาชีพในชุมชนเกิดขึ้นได้อย่างไร • มีกลุ่ม เครือข่าย ไหนที่ช่วยแก้ไขปัญหาช้างป่า หรือช่วยบรรเทาผลกระทบที่เกิดจากช้างป่า อย่างไร • มีหน่วยงานหรือองค์กรไหนเข้ามาช่วยส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่มในการแก้ไขปัญหาคนกับช้างไหม อย่างไร • กิจกรรมภายในชุมชนมีอะไรบ้างที่เกิดขึ้นก่อนการเกิดชมรมฯ และเกิดหลังจากการเกิดชมรมฯ

ส่วนที่ 3 แนวคำถามสำหรับชาวบ้านหมู่บ้านรวมไทย อุทยานแห่งชาติกุยบุรี องค์การกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (WWF ประเทศไทย) องค์การบริหารส่วนตำบลหาดขาม มูลนิธิพาช้างกลับบ้าน และองค์กรอื่น ๆ ที่เข้ามาทำงานในพื้นที่ เป็นการสอบถามข้อมูลการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่า แบ่งออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่า 3) การมีส่วนร่วมดำเนินการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่า 4) การมีส่วนร่วมในการได้รับผลประโยชน์ 5) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

ตารางที่ 8 แนวคำถามการมีส่วนร่วมของหลายภาคส่วน

ข้อคำถาม
แนวคิดการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นได้อย่างไร
เทคนิคที่ใช้ในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม
กระบวนการขั้นตอนการร่วมค้นหา
กระบวนการขั้นตอนการร่วมวางแผน
กระบวนการขั้นตอนการร่วมดำเนินการ
กระบวนการขั้นตอนการร่วมได้รับผลประโยชน์
กระบวนการขั้นตอนการร่วมติดตามประเมินผล
ปัญหา/อุปสรรค/ข้อจำกัด/ของแต่ละขั้นตอนเป็นอย่างไร

ส่วนที่ 4 แนวคำถามสำหรับชาวบ้านหมู่บ้านรวมไทย อุทยานแห่งชาติกุยบุรี องค์การกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (WWF ประเทศไทย) เป็นการสอบถามข้อมูลการบริหารจัดการกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า แบ่งออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านนโยบาย กฎระเบียบ 2) ด้านทรัพยากรพื้นที่และสัตว์ป่า 3) ด้านการบริหารจัดการกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ ประกอบด้วย การจัดการบุคลากรด้านการท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการ ที่พัก และคมนาคมการเข้าถึง และ 4) ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า

ตารางที่ 9 แนวคำถามการบริหารจัดการกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า

กิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า	ข้อคำถาม
1. กฎระเบียบ	<ul style="list-style-type: none"> • กฎระเบียบ และนโยบายการจัดการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องมีอะไรบ้าง • การวางแผนงาน การจัดประชุม
2. ด้านทรัพยากรพื้นที่และสัตว์ป่า	<ul style="list-style-type: none"> • ขอบเขตพื้นที่และการใช้ประโยชน์ที่ดิน • คุณค่าและความโดดเด่นหรืออัตลักษณ์ในพื้นที่

กิจกรรมท่องเที่ยว ชมสัตว์ป่า	ข้อคำถาม
	<ul style="list-style-type: none"> • ความสมบูรณ์ของแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ • การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว • ข้อจำกัดของพื้นที่ • ทรัพยากรในพื้นที่มีอะไรบ้าง (ทุนด้านมนุษย์ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม) • จำนวนช้างป่าในแต่ละปี การเพิ่มขึ้น การลดลง
<p>3. ด้านการบริหารจัดการกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. การบริหารจัดการบุคลากรในการดำเนินการท่องเที่ยว <ul style="list-style-type: none"> • จำนวนบุคลากรที่มีความรู้เรื่องระบบนิเวศ สัตว์ป่าและการอนุรักษ์ที่ให้บริการด้านความรู้แก่นักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ และชุมชนในพื้นที่ • เกณฑ์ในการรับสมัครบุคคลและคนขับรถชมสัตว์ป่า • การถ่ายทอดองค์ความรู้ทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า การอนุรักษ์ และความปลอดภัย • วิธีการสื่อความหมาย • การจัดประชุมเพื่อกำหนดแผนงาน 2. การบริหารจัดการกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า <ul style="list-style-type: none"> • ขอบเขตพื้นที่กิจกรรม • รายละเอียดของกิจกรรม • กฎระเบียบของกิจกรรมสำหรับนักท่องเที่ยว • การดูแลความปลอดภัยในแหล่งท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยว • การบริหารจัดการสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการ • สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน • การรักษาความปลอดภัยต่อทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า และชุมชนนักท่องเที่ยว • ร้านอาหารและร้านขายของที่ระลึก • การบริการนักท่องเที่ยว • สิ่งอำนวยความสะดวกในกิจกรรมชมสัตว์ป่า 3. การบริหารจัดการที่พัก <ul style="list-style-type: none"> • นักท่องเที่ยวสามารถพักได้ที่ไหนบ้าง • การบริหารจัดการที่พักอย่างไร

กิจกรรมท่องเที่ยว ชมสัตว์ป่า	ข้อคำถาม
	4. การบริหารจัดการคมนาคมและการเข้าถึง <ul style="list-style-type: none"> • การเดินทางเข้ามาทำกิจกรรม • สภาพถนน
4. ด้านการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ และสัตว์ป่า	<ul style="list-style-type: none"> • บุคลากรที่มีความรู้เรื่องการอนุรักษ์ • การป้องกันภัยคุกคามสวัสดิภาพของทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า • การฟื้นฟูและรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า และชุมชนในพื้นที่ • จำนวนช้างป่าที่ตายต่อปี • สาเหตุของการตายของช้างป่า และสัตว์อื่น ๆ

ส่วนที่ 5 แนวคำถามสำหรับผู้เชี่ยวชาญ/นักวิชาการ ในประเด็นปัญหาระหว่างคนกับช้างป่า

1. มุมมองปัญหาช้างป่าในต่างประเทศ ประเทศไทย และพื้นที่กุ่มบุรี
2. แนวโน้มของปัญหาคนกับช้างป่าในปัจจุบันและอนาคต
3. ทิศทางของการแก้ไขปัญหาควรเป็นไปในแนวทางใด และใครควรมีบทบาทเข้ามาช่วยในการจัดการปัญหาคนกับช้างป่า
 4. คิดอย่างไรกับการเอาแนวคิดการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่าเข้ามา ช่วยบรรเทาผลกระทบและลดทัศนคติเชิงลบต่อช้างป่า
 5. แนวคิดการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่าเป็นการแก้ไขระยะยาวหรือไม่ จะเกิดผลกระทบต่อช้างป่าและสัตว์ป่าอื่น ๆ หรือไม่ และมองว่าเป็นการทำให้เงินเยียวยาในรูปแบบหนึ่งหรือไม่ เพราะหลักการคือ ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบได้รายได้จากการเข้ามาเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ผู้ขับรถนำชมสัตว์ป่า ต่างกันที่ การจ่ายเงินเยียวยา คือ การจ่ายเงินเมื่อได้รับผลกระทบ แต่แนวคิดนี้ เป็นการจ่ายเงินให้ผู้ได้รับผลกระทบ เพียงแค่ต้องมีการเข้ามาทำงานแลกเปลี่ยน ถึงแม้จะได้ความรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมช้างป่าและสัตว์ป่าอื่น ๆ เพิ่มขึ้น แต่วิถีชีวิตในการทำการเกษตรก็ยังคงเหมือนเดิม ที่เป็นปัจจัยดึงดูดให้ช้างป่าออกมา ก็ใช้การป้องกันแบบเดิม ๆ ทั้งการเฝ้าระวัง การกันรั้วไฟฟ้า การจุดประทัด และจะบอกได้อย่างไรว่าแนวคิดนี้คือการแก้ไขระยะยาว
 6. ปัจจุบันการทำเกษตรของชาวบ้านคือทำนานมนานจากรุ่นสู่รุ่น มีตลาดรองรับ มองว่าอย่างไร หากใช้แนวคิดการเปลี่ยนไปทำเกษตรทางเลือกหรือการปลูกพืชที่ช้างป่าไม่กิน
 7. หากว่าแนวคิดการท่องเที่ยวนี้ทำให้ชาวบ้านปรับตัวยอมรับได้ แต่หากวันใดวันหนึ่งช้างป่า สัตว์ป่าไม่ออกมาให้นักท่องเที่ยวเห็น จะเกิดกรณีพยายามดึงดูดให้ช้างออกมาเพิ่มหรือไม่

8. กรณีช้างป่าออกมาเยอะขึ้น เพราะจำนวนประชากรช้างป่ามีแนวโน้มสูงขึ้น ชาวบ้านจะทำการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่าเองหรือไม่ เช่นพานักท่องเที่ยวดูช้างเข้าไร่นากลางคืน จะเกิดกรณีทำไร่ว่าไรเพื่อให้ช้างป่าเข้ามาหรือไม่ และจะกลายเป็นปัญหาที่มีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นหรือไม่ ทั้งความปลอดภัย การควบคุม เพราะไม่สามารถควบคุมสัตว์ป่าได้อยู่แล้ว จะเป็นอย่างไร

9. จุดจบของปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าของประเทศไทยเป็นอย่างไร มองถึงความยั่งยืนในการแก้ไขปัญหาได้อย่างไร

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งที่มาของข้อมูล 2 ประเภท และ 1 เทคนิค คือ

1. การเก็บข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) เป็นการเก็บข้อมูลที่เกิดจากการศึกษาบททวนจากเอกสารทางวิชาการ วารสาร หนังสือ ข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต บทความ วิทยานิพนธ์และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดความเข้าใจ และสามารถกำหนดประเด็นในการศึกษาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

2. การเก็บข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) เป็นการเก็บข้อมูลที่เกิดจากการสำรวจภาคสนาม โดยใช้เครื่องมือแนวคำถามแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi – Structured Interview) กับกลุ่มเป้าหมาย

3. การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non – participant observation) เป็นเทคนิคที่ใช้ในระหว่างการเก็บข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) โดยการใช้สายตาในการรับรู้ปรากฏการณ์ภายใต้กรอบแนวคิดทฤษฎีที่กำหนดไว้ล่วงหน้า ซึ่งมีการวางแผนการสังเกตอย่างเป็นระบบ มีการบันทึกข้อมูลที่สังเกตได้ และให้ความสำคัญกับความถูกต้องและความน่าเชื่อถือในข้อมูล

4. การเข้าร่วมรับการประชุม เป็นการเข้าร่วมรับฟังและสังเกตการณ์ในการประชุมกลุ่มย่อยของชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรี ที่มีผู้เข้าร่วม ได้แก่ ชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบที่เป็นสมาชิกชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรี เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี และองค์การกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (WWF ประเทศไทย)

5. การสนทนากลุ่ม (Focus Group) เป็นการเชิญชาวบ้านกลุ่มผู้ที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่ามารวมกลุ่ม เพื่อขอทำการสัมภาษณ์ โดยเปิดโอกาสให้ทุกคนได้มีการแสดงความคิดเห็น ถกเถียงและอภิปรายในประเด็นข้อคำถามของการวิจัย

6. การทำกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่าและกิจกรรมของกลุ่มอาชีพในชุมชน

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อม ๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมดมาจัดระเบียบข้อมูล (Data organizing) ด้วยการจำแนกข้อมูลเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นที่กำหนดไว้ และตรวจสอบความเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า

(Triangulation) ด้านเนื้อหา (Data triangulation) เพื่อตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูลที่ได้ แล้วนำข้อมูลทั้งหมดมาประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกับข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) และการค้นหาข้อมูลใหม่ที่เกี่ยวข้องจากแหล่งต่าง ๆ จากนั้นนำมาเรียบเรียงเนื้อหาและภาษาเพื่อความสมบูรณ์ของผลการวิจัยที่สามารถตอบวัตถุประสงค์การวิจัยได้อย่างชัดเจนมีความเข้าใจง่ายและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้

3.5 ขั้นตอนการวิจัย การวิจัยครั้งนี้ใช้ระยะเวลา 21 เดือน โดยเริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ. 2564 ถึง เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2566 โดยมีแผนการดำเนินงานตลอดการวิจัยดังนี้

ตารางที่ 10 ขั้นตอนการวิจัย

ระยะเวลา	กิจกรรม	ผลที่ได้รับ
ต.ค. 64 – ก.พ. 65	<ol style="list-style-type: none"> ศึกษาข้อมูลเบื้องต้น เริ่มจากการคัดเลือกประเด็นปัญหาและพื้นที่ที่มีการดำเนินการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า ศึกษาข้อมูลสถานการณ์และสภาพปัญหาของการท่องเที่ยวสัตว์ป่าและปัญหาคนกับช้างป่าในพื้นที่อื่น ๆ และทบทวนวรรณกรรม แนวคิด ทฤษฎีและเอกสารวิจัยที่เกี่ยวข้อง กำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษา ขอบเขตพื้นที่ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ขอบเขตเนื้อหา และกรอบแนวคิดในการศึกษา ติดต่อสอบถามข้อมูลเบื้องต้นกับพื้นที่และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง วางแผนการดำเนินการวิจัย จัดทำเครื่องมือในการศึกษาวิจัยที่ต้องใช้ในการเก็บข้อมูล 	<ol style="list-style-type: none"> พื้นที่ศึกษา อุทยานแห่งชาติกุยบุรี ชุมชนในเขตตำบลหาดขามอำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวสัตว์ป่า การมีส่วนร่วม และการบริหารจัดการ ได้แนวทางการดำเนินการวิจัย วัตถุประสงค์ กรอบแนวคิด ขอบเขตเนื้อหา ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง และขอบเขตพื้นที่ ได้กลุ่มตัวอย่างหลักที่สำคัญในการให้ข้อมูลการวิจัย ได้เครื่องมือสำหรับการดำเนินงานวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์และแนวคำถามสำหรับการวิจัย
มี.ค. 65 - ธ.ค. 65	<ol style="list-style-type: none"> ติดต่อประสานงานกับกลุ่มตัวอย่างเพื่อดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ด้วยการสัมภาษณ์ 	<ol style="list-style-type: none"> ได้ข้อมูลสภาพปัญหาของชุมชนที่ได้รับผลกระทบในประเด็นคนกับช้างป่า

ระยะเวลา	กิจกรรม	ผลที่ได้รับ
	2. เก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมดมาจัดระเบียบข้อมูล (Data organizing) ด้วยการจำแนกข้อมูลเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นที่กำหนดไว้ 3. ตรวจสอบความเชื่อถือได้ของข้อมูลที่ได้ด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ด้านเนื้อหา (Data triangulation) เพื่อตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูล	2. ได้ข้อมูลการบริหารจัดการท่องเที่ยวสัตว์ป่า อุทยานแห่งชาติกุยบุรี การแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่า และการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรหรือหน่วยงานอื่น ๆ 3. ได้ข้อมูลปัญหาและอุปสรรคในการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่า
ม.ค. 66 - มิ.ย. 66	1. เรียบเรียงข้อมูลเพื่อนำมาวิเคราะห์สรุปและอภิปรายผลบนฐานทางวิชาการ ที่มีความชัดเจนครอบคลุมวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ 2. จัดทำบทความ 3. จัดทำรูปเล่มงานวิจัยฉบับสมบูรณ์	1. ได้ข้อมูลการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการปัญหาคนกับช้างป่า กรณีศึกษา: การท่องเที่ยวสัตว์ป่า อุทยานแห่งชาติกุยบุรี 2. นำเสนอบทความงานประชุมวิชาการระดับชาติ

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการปัญหาหระหว่างคนกับช้างป่า กรณีศึกษา: การท่องเที่ยวสัตว์ป่า อุทยานแห่งชาติกุยบุรี” ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้เครื่องมือแบบสัมภาษณ์ ประกอบด้วย ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคลของผู้ให้สัมภาษณ์ ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัญหาหระหว่างคนกับช้างป่าและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อต้นทุนในการดำรงชีวิตของชุมชน ข้อมูลการแก้ไขปัญหาหระหว่างคนกับช้างป่า และข้อมูลการมีส่วนร่วมของชุมชนหมู่บ้านรวมไทยร่วมกับหน่วยงาน องค์กรในการแก้ไขปัญหาหระหว่างคนกับช้างป่า อุทยานแห่งชาติกุยบุรี โดยมีผลการดำเนินงานดังนี้

4.1 ข้อมูลพื้นฐานชุมชนบ้านรวมไทย ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และอุทยานแห่งชาติกุยบุรี

องค์การบริหารส่วนตำบลหาดขามได้รับการจัดตั้งตามประกาศกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 19 มกราคม พ.ศ. 2539 เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นขนาดกลาง ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 10 ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ มีเนื้อที่ทั้งหมด 504 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 315,000 ไร่ ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบเชิงเขาลาดจากเทือกเขาตะนาวศรี มีอาณาเขตพื้นที่คือ ทิศเหนือ ติดต่อกับตำบลไร่ใหม่ ตำบลไร่เก่า อำเภอสามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลสามกระชาย ตำบลกุยบุรี อำเภอกุยบุรี และตำบลไร่ใหม่ กิ่งอำเภอสามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ทิศใต้ ติดต่อกับองค์การบริหารส่วนตำบลกุยบุรี อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และทิศตะวันตก ติดต่อกับประเทศเมียนมา (องค์การบริหารส่วนตำบลหาดขาม, 2550)

ตำบลหาดขามมีศาสนสถาน จำนวน 5 แห่ง คือ วัดอุดมพลาราม (ไร่บน) วัดหาดขาม วัดเฉลิมราษฎร์ (โป่งกะสัง) วัดศรีวันบรรพต (วัดยางชุม) และวัดรวมไทย มีสาธารณสุขุ จำนวน 4 แห่ง คือ สถานีอนามัยบ้านไร่บน สถานีอนามัยบ้านโป่งกะสัง สถานีอนามัยบ้านรวมไทย และสถานีอนามัยบ้านหนองมะฆาง และมีสถานศึกษา จำนวน 10 แห่ง คือ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านไร่บน ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านรวมไทย ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านย่านซื่อ โรงเรียนบ้านหนองเกด (ขยายโอกาส) โรงเรียนบ้านไร่บน โรงเรียนบ้านหาดขาม โรงเรียนบ้านโป่งกะสัง โรงเรียน ตชด. บ้านย่านซื่อ โรงเรียนบ้านรวมไทย และโรงเรียนยางชุมวิทยา

ตำบลหาดขามมีแหล่งน้ำในพื้นที่ที่สามารถแบ่งออกได้ 2 ประเภท คือ 1) แหล่งน้ำธรรมชาติ คือ แม่น้ำกุยบุรี เป็นแม่น้ำสายหลักที่ไหลผ่านตำบล โดยต้นกำเนิดมาจากบริเวณเทือกเขาตะนาวศรี และห้วยกะลาแตก เป็นลำห้วยย่อยออกมาจากแม่น้ำกุยบุรี และ 2) แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น คือ อ่างเก็บน้ำยางชุม ที่ตั้งอยู่ในบริเวณบ้านยางชุมเหนือ หมู่ที่ 6 สร้างขึ้นเพื่อเก็บกักน้ำจากเทือกเขาตะนาวศรี

มีความจุประมาณการเก็บกักน้ำได้ 32 ล้านลูกบาศก์เมตร แล้วปล่อยลงสู่คลองกุยบุรี และอ่างเก็บน้ำวังเต็น ของโครงการพระราชดำริ ตั้งอยู่ที่บริเวณบ้านโป่งกะสัง หมู่ที่ 4 และมีฝายเก็บกักน้ำขนาดเล็กจำนวน 15 แห่งกระจายอยู่ทั่วพื้นที่ บ้านโป่งกะสัง บ้านยางชุม บ้านรวมไทย บ้านพุดอน บ้านย่านซื่อ และบ้านท่าตักน้ำ ส่วนระบบน้ำใช้ในครัวเรือน มีระบบประปา 2 ระบบ คือ ระบบประปาส่วนภูมิภาค ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านไร่บน และหมู่บ้านท่าน้ำตัก และระบบประปาหมู่บ้าน เป็นระบบประปาที่ใช้กันทั้งตำบลหาดขาม (องค์การบริหารส่วนตำบลหาดขาม, 2550)

การคมนาคมและการเข้าถึง มีถนนสายหลักจำนวน 2 เส้นทาง คือ

1) ถนนสายเพชรเกษม - ยางชุม เป็นถนนสายหลักที่ใช้ในการสัญจรระหว่างตำบลกับอำเภอกุยบุรี ลักษณะถนนเป็นถนนลาดยางคอนกรีต ก่อสร้างโดยกรมทางหลวง ขนาดกว้างประมาณ 8 เมตร ระยะทางรวมประมาณ 18 กิโลเมตร และ 2) ถนนสายจวนบน - ยางชุม เป็นถนนที่ใช้ในการสัญจรระหว่างตำบลกับอำเภอกุยบุรี ลักษณะถนนเป็นถนนลาดยาง ก่อสร้างโดยกรมทางหลวง - ชนบท ขนาดกว้างประมาณ 8 เมตร ระยะทางรวมประมาณ 17 กิโลเมตร

ตารางที่ 11 ข้อมูลจำนวนประชากร ตำบลหาดขาม ปี พ.ศ. 2550

ชื่อหมู่บ้าน	หมู่ที่	จำนวนพื้นที่ทั้งหมด		จำนวนครัวเรือน	จำนวนประชากรชาย (คน)	จำนวนประชากรหญิง (คน)	จำนวนประชากรรวม (คน)
		ตาราง กิโลเมตร	ไร่				
บ้านหนองเกต	1	7	4,375	200	421	405	817
บ้านไร่บน	2	12	7,500	366	678	727	1,405
บ้านหาดขาม	3	11	6,875	263	554	591	1,145
บ้านโป่งกะสัง	4	32	20,000	321	612	606	1,218
บ้านยางชุม	5	21	13,125	154	317	332	649
บ้านยางชุมเหนือ	6	47	29,375	439	734	728	1,462
บ้านรวมไทย	7	217	135,625	560	1,017	1,023	2,040
บ้านพุดอน	8	25	15,625	54	92	88	180
บ้านย่านซื่อ	9	114	71,250	253	455	445	900
บ้านท่าตักน้ำ	10	5	3,125	127	287	279	566
บ้านเขาดกน้ำ	11	13	8,125	68	131	141	272
รวม		504	315,000	2,805	5,298	5,365	10,654

(ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลหาดขาม, 2550)

ชาวบ้านในพื้นที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม จากประวัติความเป็นมาที่แต่ก่อนนั้น ชาวบ้านอพยพเข้ามาทำการเกษตรในพื้นที่ โดยมีการถางป่าเพื่อเพาะปลูกข้าวและพืชพันธุ์ต่าง ๆ เพื่อการบริโภค เช่น พริก ฝ้าย นุ่น ภายหลังมีโรงงานอุตสาหกรรมอ้อยและสับปะรดเข้ามา ชาวบ้านจึงหันมาทำไร่สับปะรด และประกอบกับขณะนั้นมีการส่งเสริมการตั้งโรงงานทำผลไม้กระป๋อง ในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จำนวน 32 แห่ง การประกอบอาชีพส่วนใหญ่ของชาวบ้านในพื้นที่จึงเป็นการทำไร่สับปะรดเป็นหลัก และมีการปลูกยางพาราอยู่บ้าง และปัจจุบันมีการเพาะปลูกไม้ผลเพิ่มมากขึ้น ตัวอย่างเช่น ในหมู่บ้านรวมไทย นอกจากการทำไร่สับปะรดแล้ว มีการเพาะปลูกมะม่วง กล้ายขนุน ยางพารา ทุเรียน เป็นต้น

ตารางที่ 12 ข้อมูลจำนวนครัวเรือนของแต่ละหมู่บ้านที่ประกอบเกษตรกรรม

หมู่บ้าน	หมู่ที่	จำนวนครัวเรือน (ครัวเรือน)
บ้านหนองเกด	1	179
บ้านไร่บน	2	223
บ้านหาดขาม	3	224
บ้านโป่งกะสัง	4	268
บ้านยางชุม	5	168
บ้านยางชุมเหนือ	6	358
บ้านรวมไทย	7	450
บ้านพุดอน	8	43
บ้านย่านซื่อ	9	228
บ้านท่าตักน้ำ	10	111
บ้านเขาคกน้ำ	11	59

(ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลหาดขาม, 2550)

พื้นที่ชุมชนบ้านรวมไทย ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 7 ในปีพ.ศ. 2550 ชุมชนมีเนื้อที่ทั้งหมด 217 ตารางกิโลเมตร หรือ 135,625 ไร่ ซึ่งเป็นชุมชนที่มีเนื้อที่มากกว่าชุมชนอื่น ๆ ที่อยู่ในตำบลเดียวกัน โดยมีจำนวนครัวเรือนมากถึง 560 ครัวเรือน รวมเป็นประชากรทั้งหมด 2,040 คน ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมมากถึง 450 ครัวเรือน เกินครึ่งของจำนวนครัวเรือนที่มีอยู่ จากการสำรวจของกรมสนับสนุนบริการสุขภาพ ซึ่งในปีพ.ศ. 2564 พบจำนวนประชากรของชุมชนบ้านรวมไทยลดลงเหลือ 1,387 คน (กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ, 2564)

พื้นที่เกษตรกรรมของชุมชนบ้านรวมไทยส่วนใหญ่ที่ติดกับเขตป่าอุทยานแห่งชาติกุยบุรี โอกาสการเข้ามาของช้างป่าที่เข้ามาหากินในพื้นที่เกษตรกรรมของชาวบ้านมีมาก จนนำไปให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า

ภาพที่ 11 พื้นที่ชุมชนบ้านรวมไทย ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

ที่มา: วรรณญา (2566) ดัดแปลงจาก <https://www.google.co.th/maps/place/ชุมชนท่องเที่ยวบ้านรวมไทย/@12.1100402,99.6540181,17.86z/data=!4m6!3m5!1s0x30fc3bac78c0726f:0x54fb8b055efde831!8m2!3d12.1036819!4d99.6659182!16s%2Fg%2F11gnspts9?hl=th&entry=ttu>

พื้นที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรีมีผืนป่าหล่อเลี้ยงชีวิตของผู้คนในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เพราะเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญ และระบบนิเวศที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง จึงได้รับการประกาศให้จัดตั้งเป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติ ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 116 ตอนที่ 20ก ลงวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2542 เพื่อคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า และเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ โดยมีเนื้อที่ทั้งหมด 605,625 ไร่ หรือ 969 ตารางกิโลเมตร มีพื้นที่ครอบคลุมทั้งตำบลเขาจ้าว อำเภอปราณบุรี ตำบลศิลาสัย ตำบลศาลาลัย ตำบลไร่เก่า ตำบลไร่ใหม่ อำเภอสามร้อยยอด ตำบลหาดขาม ตำบลสามกระชาย ตำบลกุยบุรี อำเภอกุยบุรี และตำบลบ่อนอก ตำบลอ่าวน้อย ตำบลเกาะหลัก ตำบลคลองวาฬ อำเภอเมืองประจวบคีรีขันธ์ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ (สำนักอุทยานแห่งชาติ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2558)

ลักษณะสภาพภูมิประเทศของอุทยานแห่งชาติกุยบุรี ส่วนใหญ่เป็นเทือกเขาสลับซับซ้อน มีความลาดชันของพื้นที่จากด้านทิศตะวันตกสู่ทิศตะวันออก และมีแนวเขาขวางตัวในทิศเหนือ - ทิศใต้ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเทือกเขาตะนาวศรี ที่เป็นพรมแดนกั้นระหว่างประเทศไทยกับประเทศเมียนมา โดยสามารถแบ่งสภาพพื้นที่ได้ 2 ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะแบบลูกคลื่นลอนชันถึงเนินเขา มีความลาดชันประมาณ 80 - 100 เมตร ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่ถูกบุกรุกแผ้วถาง เพื่อทำไร่สับปะรด อ้อย และผักต่าง ๆ และลักษณะพื้นที่แบบภูเขา ประกอบด้วย ภูเขาสูงชันที่ยังคงสภาพป่าธรรมชาติ เป็นต้นน้ำลำธาร ความลาดชันมากกว่า 35 เมตร และอยู่สูงจากระดับน้ำทะเล 750 เมตรขึ้นไป (สำนักอุทยานแห่งชาติ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2558)

อาณาเขตพื้นที่ คือ ทิศเหนือ: เขตปลอดภัยในราชการทหาร อำเภอปราณบุรี ทิศใต้: อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ตำบลคลองวาฬ ต่อว่านสิงขร ทิศตะวันออก: อำเภอปราณบุรี กิ่งอำเภอสามร้อยยอด อำเภอกุยบุรี อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และทิศตะวันตก: ติดสหภาพเมียนมา

ลักษณะสภาพภูมิอากาศของอุทยานแห่งชาติกุยบุรี จัดอยู่ในประเภทฝนเมืองร้อน เฉพาะฤดู คือ พื้นที่ที่มีอุณหภูมิสูงตลอดทั้งปี มีช่วงหน้าแล้งอย่างเห็นได้ชัด มีภูมิอากาศแบบกึ่งชื้นแล้ง ในฤดูร้อนมีช่วงตอนกลางวันยาว และในฤดูหนาวมีช่วงตอนกลางคืนสั้น และจะมีช่วงที่มีปริมาณน้ำมากเป็นระยะเวลาสั้น ๆ หรือไม่มีเลย ในส่วนของฤดูกาลมี 3 ฤดู (สำนักอุทยานแห่งชาติ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2558) ได้แก่

1. ฤดูฝน: เริ่มตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคม จนถึงกลางเดือนพฤศจิกายน รวมเป็นระยะเวลา 7 เดือน เพราะได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ที่เป็นลมพัดมาจากมหาสมุทรอินเดีย จึงทำ

ให้ฝนจะตกหนักในเดือนพฤษภาคม แล้วจะทิ้งช่วงในเดือนมิถุนายน และเดือนกรกฎาคม หลังจากนั้น ฝนจะตกหนักอีกในเดือนสิงหาคม ไปจนถึงเดือนพฤศจิกายน

2. ฤดูหนาว: เริ่มตั้งแต่กลางเดือนธันวาคม จนถึงปลายเดือนกุมภาพันธ์ ซึ่งในช่วงนี้จะมี มรสุมทางตะวันตกเฉียงใต้ พัดมาจากบริเวณที่มีความกดอากาศสูงในทะเลจีนใต้ ที่พัดเอาความร้อน ขึ้นขึ้นมา

3. ฤดูร้อน: เริ่มตั้งแต่กลางเดือนกุมภาพันธ์ จนถึงกลางเดือนพฤษภาคม ซึ่งระยะนี้เป็นช่วง รอยต่อของฤดูลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ส่งผลให้อากาศเริ่มร้อน และจะมีอากาศร้อนที่สุดใน เดือนเมษายน แต่ไม่ร้อนมาก เนื่องจากภูมิประเทศเป็นคาบสมุทรอยู่ใกล้กับทะเล กระแสลมและไอน้ำ จากทะเลสามารถช่วยให้คลายความร้อนลงได้

ด้านระบบนิเวศ ประกอบไปด้วย สังคมพืชที่มีความหลากหลาย ได้แก่ ลักษณะของป่า ไม้ผลัดใบ (Evergreen forest) ที่กระจายอยู่ทางทิศตะวันตกของพื้นที่ติดกับประเทศเมียนมา เช่น

1) ป่าดงดิบเขา (Hill evergreen forest) ที่พบในฝั่งตะวันตกเฉียงเหนือของพื้นที่ มีไม่มาก มีเพียงร้อยละ 0.004 ของพื้นที่ ต้นไม้ที่พบคือ ทะโล้ หว่าเขา ก่อ ประดับหิน บุคเขย่ง นทสวรรณค์ มอสและเฟิร์น

2) ป่าดงดิบชื้น (Tropical moist evergreen forest) ส่วนใหญ่พบในพื้นที่ภูเขาสูงกว่าน้ำทะเล 500 – 990 เมตร และในบริเวณที่มีความชื้นสูง เช่น แนวลำธาร ลำห้วย หรือพื้นที่ที่มีน้ำไหล ผ่าน มีมากถึงร้อยละ 14.10 ของพื้นที่ ต้นไม้ที่พบคือ ไข่เขียว ยางกล่อง สะเดาช้าง ปออีแก้ง ยางโอน ตาเสือ ยมหอม เลือดควาย เงาะป่า สาย ทองผ้า กระดุกไก่ เนียง กระท้อนป่า น่องขาว ยางน่อง ไม้ไผ่ ไนวงศ์ปาล์ม หวาย เฟิร์น ไม้ในวงศ์จิงช้า เป็นต้น

3) ป่าดงดิบชื้นกึ่งดงแล้งระดับสูง (Semi – evergreen forest) ส่วนใหญ่พบในพื้นที่แนวสันเขา ยอดเขาแดนระหว่งประเทศไทยกับประเทศเมียนมา โดยมีระดับความสูง 400 – 900 เมตร มีมากถึงร้อยละ 22.12 ของพื้นที่ ต้นไม้ที่พบคือ สะตอป่า เม่าเหล็ก ยางปาย ยางกล่อง เหยียง หัวกา ค้อ จำปีป่า ตาเสือ หว่า เลือดม้า มะม่วงป่า เปล้าน้อย มะปริง ลิ่นจีป่า มะไฟป่า เงาะป่า อ้ายปาว เนียง เฟิร์นชนิดที่อาศัยอยู่บนดินและเกาะอิงอาศัย คาบไม้ใหญ่ และบัวผุด เป็นต้น

4) ป่าดงดิบแล้งระดับกลาง (Middle dry evergreen forest) มีมากถึงร้อยละ 24.40 ของพื้นที่ ส่วนใหญ่อยู่บนพื้นที่สูงจากน้ำทะเลประมาณ 350 – 650 เมตร ต้นไม้ส่วนใหญ่ที่พบ คือ สมพง มะกอกป่า ทองกลางป่า จันทร์ หอม ยางน่อง ดังตาบอด ทะลายเขา เฉลียงพ้านางแอ พญารากดำ อีโต มหาพรหม กลาย กระเบาหลัก แก้ว นามเล็บเหยี่ยว คัดเค้า กระเปียน ผืนต้น จังไทย เฟิร์น ราชนี เปล้าเงิน รวงแดง ช้องระอา และพญาเท้าเอว

5) ป่าดงดิบแล้งระดับต่ำ (Lower dry evergreen forest) มีมากถึงร้อยละ 29.27 ของพื้นที่ ส่วนใหญ่อยู่บนพื้นที่สูงจากน้ำทะเลประมาณ 100 – 400 เมตร ต้นไม้ที่พบ คือ ต้นข่อยหนาม

ต้นจันทน์หอม ผืนแดงหรือกระโดงแดง มหาพรหม ตะแบก เอื้องเสือปลา และหวายแดงประจวบ และ 6) ป่าดงดิบแล้งผสมเบญจพรรณ (Dry evergreen forest mixed with deciduous forest) มีจำนวนร้อยละ 3.31 ของพื้นที่ อยู่ใกล้พื้นที่เกษตรกรรม สันเขาและไหล่เขา ต้นไม้ที่พบ คือ พลอง ผืนต้น มะกล่ำต้น ชี้อ้าย กระเบาหลัก และเปล้าใหญ่

ลักษณะของป่าผลัดใบ (Deciduous forest) พบเพียงชนิดเดียว คือ ป่าผสมผลัดใบ (Mixed Deciduous forest) กระจายอยู่ในพื้นที่ตอนล่างและตอนบนเล็กน้อยเพียงร้อยละ 0.58 ของพื้นที่ ต้นไม้ที่พบ คือ ประดู่ป่า จิวป่า สวอง มะกอกป่า สามพันตา กระพี้จั่น มะเกลือ ไม้รวก ไม้ป่า และ ไม้ซาง

ลักษณะของป่าประเภทอื่น ๆ ที่พบ คือ 1) ในบางบริเวณสามารถฟื้นตัวได้เองตามธรรมชาติ ต้นไม้ที่พบ คือ ข่อยหนาม มะกา จำพวกเถาวัลย์ และในบางพื้นที่แปลงหญ้าใหญ่สำหรับสัตว์ป่า และมีการกำจัดวัชพืช เช่น สาบเสือ ผกากรอง แมงลักผี และไมยราบ 2) ไร่ร้าง (old clearing area) มีอยู่ ร้อยละ 0.10 ของพื้นที่ เกิดขึ้นจากการอพยพของหมู่บ้านออกจากพื้นที่ ส่วนใหญ่ปกคลุมไปด้วย วัชพืช แต่จะมีพืชเกษตรและพืชพันธุ์ไม้ป่าขึ้นมาอยู่บ้าง เช่น ข่อย ข้าวใหม่ พนมสวรรค์ คำแสด เฌียงพ้านางแอ มะเดื่อ ไม้ผาก เปล้าใหญ่ เป็นต้น และ 3) ป่าไผ่ (Bamboo forest) ที่พบในป่าดง ดิบชื้นและป่าดงดิบแล้ง มีถึงร้อยละ 0.18 ของพื้นที่ ต้นไม้ส่วนใหญ่ที่พบเป็นไม้ทั้ง ไม้ผาก ไม้ดำ ไม้ซาง และไม้รวก ส่วนพรรณไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ไม้จันทน์หอม หรือที่เรียกว่า จันทน์ จันทน์พม่า จันทน์ขาว จันทน์ชะมด เอื้องเพชรม้า (อยูธยา) ต้นตะเคียนทอง หรือที่เรียกว่า ตะเคียน หรือแคน และ ต้นมหาพรหม เป็นไม้พันธุ์หายากของประเทศไทย

ทรัพยากรสัตว์ป่าในอุทยานแห่งชาติกุยบุรี มีดังนี้

1) กลุ่มสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ได้แก่ ช้างป่า วัวแดง กระตัง เลียงผา เก้งหม้อ เก้ง เสือโคร่ง เสือดาว หมีควาย ค่างแว่น ชะนีธรรมดา ฯลฯ

2) กลุ่มสัตว์สงวน เป็นสัตว์ป่าหายาก 15 ชนิด ตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 มี แมวลายหินอ่อน พะยูง เก้งหม้อ นกกระเรียน เลียงผา กวางผา ละองหรือละมั่ง สมัน กูปรี ควายป่า แรด กระซู่ สมเสร็จ นกแต้วแล้วท้องดำ และนกเจ้าฟ้าหญิงสิรินธร ในพื้นที่ อุทยานแห่งชาติกุยบุรีสำรวจพบ 4 จาก 15 ชนิดที่กล่าวมา

3) กลุ่มนก ได้แก่ นกกางเขน นกแก๊ก นกเงือกกรามช้าง นกเงือกสีน้ำตาล นกขุนทอง นก กะรางหัวขวาน นกกางเขนดง นกเขียวคราม ไก่ฟ้าหน้าเขียว ไก่ป่าตุ้มหูแดง ฯลฯ 4) กลุ่มผีเสื้อ ได้แก่ ผีเสื้อถุงทองปักษ์ใต้ ผีเสื้อหางติ่งสะพายเขียว ผีเสื้อหางติ่งนางระเวง ผีเสื้อหางมังกรเขียว ฯลฯ ส่วนสัตว์ที่พบบ่อย คือ ช้างป่า กระตัง วัวแดง และเสือโคร่ง แต่ในปัจจุบันตั้งแต่ พ.ศ. 2555 ไม่พบ เสือโคร่งในพื้นที่

4.2 ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อต้นทุนในการดำรงชีวิตของชุมชนหมู่บ้านรวมไทย ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

4.2.1 ความเป็นมาของสภาพปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าของชุมชนหมู่บ้านรวมไทย ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ พื้นที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรีเดิมเป็นพื้นที่ป่าสงวน ที่อยู่ในการดูแลของกรมป่าไม้ ในขณะนั้น มีการปล่อยพื้นที่บางส่วนให้นายทุนเข้ามาเช่าทำการเกษตรในพื้นที่ เพราะไม่ยากปล่อยให้พื้นที่ป่ากร้าง เพราะในยุคนั้นมีกองกำลังลัทธิคอมมิวนิสต์เข้ามาอาศัยอยู่ในปัจจุบัน ปี พ.ศ. 2566 ยังสามารถพบเห็นป้อมสำหรับคุ้มดูกองกำลังลัทธิคอมมิวนิสต์ ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านรวมไทย

เมื่อนายทุนได้เข้ามาทำการปลูกสับปะรดจำนวนมาก เป็นเพราะมีโรงงานสับปะรดกระป๋องเข้ามาก่อตั้งในพื้นที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ สอดคล้องกับ สุปล จิตรวิจักขณ์, ชลธร ชำนาญคิด, และเสาวนีย์ สารเนตร (2550) ที่กล่าวว่า ที่มาของการปลูกสับปะรดในพื้นที่จังหวัดเพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์นั้น เพราะเมื่อปี พ.ศ. 2510 มีบริษัทที่ผลิตสับปะรดกระป๋องใหญ่ที่สุดในโลกเข้ามาลงทุนในประเทศไทย โดยตั้งบริษัทในประเทศไทยที่จังหวัดเพชรบุรีและประจวบคีรีขันธ์ และทางรัฐบาลไทยมีนโยบายส่งเสริมอาชีพให้ราษฎรท้องถิ่น จึงได้สนับสนุนให้ชาวบ้านปลูกสับปะรดและบวกกับสภาพดินในพื้นที่เป็นดินทราย มีสภาพแห้งแล้งสลับฝน จึงยากที่จะปลูกพืชเศรษฐกิจอื่น แต่ในขณะนั้นก็พบช้างป่าตายข้างไร่สับปะรดของนายทุน ไม่ทราบสาเหตุการตายของช้างป่า จากคำกล่าวว่า “ตอนนั้นก็ยังมีช้างป่าตายอยู่ใกล้ ๆ ไร่ นั้นแหละ มีตัวนึง ตายอยู่ในไร่เลย อีกตัวนึงตายห่างจากไร่มาหน่อย ไม่ได้ถูกยิง น่าจะโดนวางยา เจ้าหน้าที่กับชาวบ้านหลายคนต่างก็ไปดูกัน” (ชาวบ้าน 10, 2565) และในขณะนั้นรัฐบาลประเทศไทยได้มีนโยบายจัดตั้งหมู่บ้านและจัดสรรที่ดินทำกิน โดยแบ่งพื้นที่ป่าให้ทำการเกษตร เพื่อต้องการกำจัดลัทธิคอมมิวนิสต์และกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในป่าสงวน โดยมีการเปิดรับสมัครชาวบ้านที่ไม่มีที่อยู่อาศัย ให้เข้ามาลงชื่อที่หน่วยงาน เพื่อจัดสรรให้เข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ โดยเปิดรับรอบแรก มีชาวบ้านจำนวน 250 หลังคาเรือน เข้ามาสมัคร 150 หลังคาเรือน และมีการจัดอาสาสมัครจำนวน 20 คน คอยให้การคุ้มครองชาวบ้านกลุ่มนี้ เนื่องจากมีการข่มขู่ชาวบ้านที่ย้ายเข้ามาอาศัยในพื้นที่จากกลุ่มนายทุนที่เช่าที่ทำการเกษตรในพื้นที่อยู่ก่อน เพราะนายทุนกลุ่มนี้ต้องถูกเรียกคืนพื้นที่ทั้งหมด ในตอนนั้นก็ยังมีกลุ่มชาวบ้านที่กังวล ไม่กล้าเข้ามาอยู่อาศัย แต่ก็ยังมีกลุ่มชาวบ้านที่ไม่กลัว จึงเข้ามาอยู่อาศัย แต่พอเข้ามาอาศัยอยู่แล้วไม่มีเหตุการณ์ใด ๆ เกิดขึ้น จึงสร้างความมั่นใจให้กลุ่มชาวบ้านคนอื่น ๆ ได้อย่างมาก จึงมีการเข้ามาอยู่อาศัยเพิ่มอีก 100 หลังคาเรือน

ในขณะที่การเริ่มจัดตั้งชุมชน มีการขึ้นทะเบียนพื้นที่ป่าสงวนบางส่วน บางส่วนยังเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติอยู่และอยู่ในการดูแลของอุทยานแห่งชาติกุยบุรี แต่ใช้กฎหมายข้อบังคับตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ โดยพื้นที่ถูกขึ้นเป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี ตามราชกิจจา

นุเบกษา เล่ม 116 ตอนที่ 20ก เมื่อวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2542 เพื่อคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติ และสัตว์ป่า และเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ โดยมีเนื้อที่ทั้งหมด 605,625 ไร่ หรือ 969 ตารางกิโลเมตร มีพื้นที่ครอบคลุมทั้งตำบลเขาจ้าว อำเภอปราณบุรี ตำบลศิลาล้อย ตำบลศาลาล้อย ตำบลไร่เก่า ตำบลไร่ใหม่ อำเภอสามร้อยยอด ตำบลหาดขาม ตำบลสามกระชาย ตำบลกุยบุรี อำเภอกุยบุรี และตำบลบ่อนอก ตำบลอ่าวน้อย ตำบลเกาะหลัก ตำบลคลองวาฬ อำเภอเมืองประจวบคีรีขันธ์ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

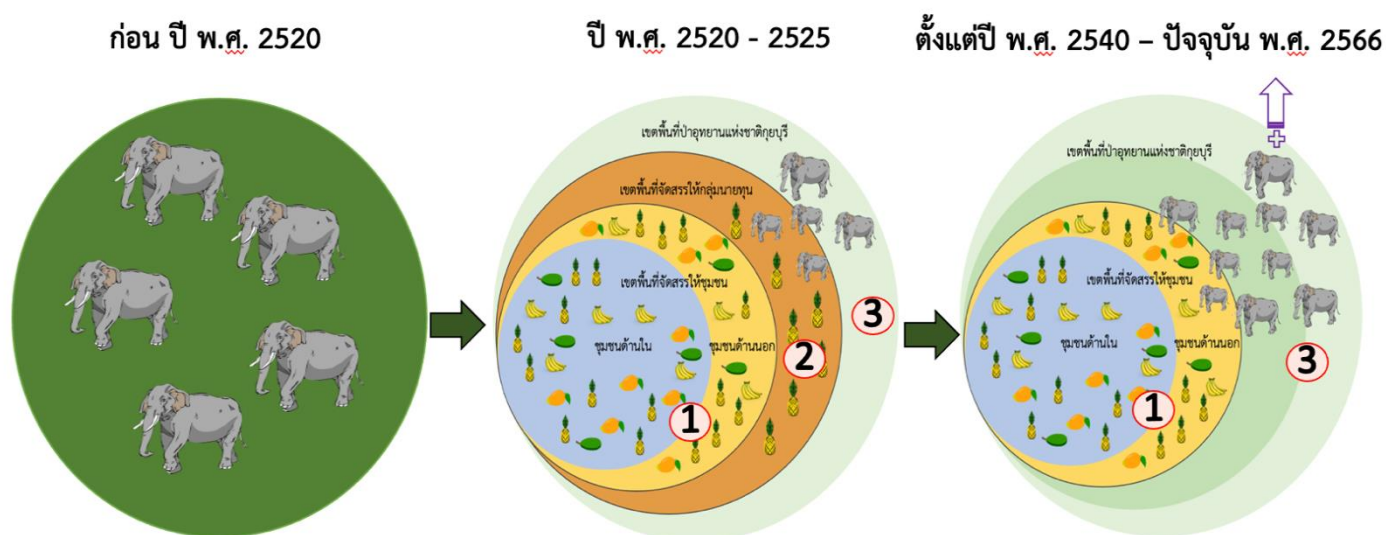
โดยการจัดสรรให้พื้นที่ สามารถแบ่งได้ 2 ส่วนคือ พื้นที่สำหรับตั้งที่อยู่อาศัยจำนวน 4 ไร่ และพื้นที่ทำกิน หรือพื้นที่สำหรับการประกอบอาชีพเกษตรกรรมจำนวน 20 ไร่ ต่อ 1 ครอบครัว ที่มีการจดทะเบียนสมรส และไม่สามารถขายที่ดินหรือปล่อยให้เช่าที่ดินที่จัดสรรให้ได้ ถึงแม้จะมีพื้นที่ทำกินบางส่วนทับซ้อนกับพื้นที่ป่าแต่ได้รับการผ่อนผันจากอุทยานแห่งชาติกุยบุรี ให้สามารถทำกินตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2541 (ศูนย์วิจัยและพัฒนาอนุรักษ์อุทยานแห่งชาติกุยบุรี, 2561) แต่ขาดการควบคุมการส่งเสริมองค์ความรู้ของการปลูกพืชชนิดอื่น ๆ และการทำการเกษตรแบบยั่งยืน ส่งผลให้เกิดการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อทำการเกษตร ในปี พ.ศ. 2520 – 2525 ด้วยการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์สำหรับกิจกรรมการดำรงชีวิตของชาวบ้านนี้ เป็นการจำกัดพื้นที่อยู่อาศัยและแหล่งอาหารของช้างป่าให้แคบลง และบีบให้ช้างป่าต้องออกมากินอาหารในพื้นที่ไร่ของชาวบ้าน จากการพบเจอร่องรอยการปรากฏตัวของช้างป่า ครั้งละประมาณ 1 – 3 ตัว ในช่วงเวลาเดียวกันกับฤดูกาลเคลื่อนย้ายของช้างป่าจากภูเขามาอยู่ในพื้นที่ราบ แต่ในขณะนั้นเมื่อช้างได้กลิ่นคนก็หลบหนีไป (ชาวบ้าน 4, ชาวบ้าน 13, 2565) เป็นเหตุที่กำลังนำมาสู่ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า

จพาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 12 พื้นที่เกษตรของชาวบ้านชุมชนบ้านรวมไทย

โดยสามารถอธิบายพัฒนาการของสภาพปัญหาคนกับช้างป่าในพื้นที่ชุมชนบ้านรวมไทยได้ตามแผนภาพดังนี้

ภาพที่ 13 พัฒนาการของปัญหาคนกับช้างป่าในพื้นที่ชุมชนบ้านรวมไทย (วรัญญา, 2566)

จากแผนภาพในวงกลมที่ 1 ก่อนปีพ.ศ. 2520 ยังเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่ยังไม่มีการปล่อยให้เข้าพื้นที่ ต่อมาในวงกลมที่ 2 ช่วงปี พ.ศ. 2520 – 2525 อธิบายได้ว่า

■ วงรอบที่ 3 คือ พื้นที่ป่าอุทยานแห่งชาติกุยบุรี

■ วงรอบที่ 2 คือ พื้นที่จัดสรรให้กลุ่มนายทุนทำการเกษตรถูกเรียกคืนพื้นที่ทั้งหมด ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 – 2542 เนื่องจากพบเหตุการณ์ช้างตายในเขตพื้นที่ใกล้บริเวณไร่สับประรดของนายทุน พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทราบดีถึงสภาพปัญหาในพื้นที่และการทำงานของหน่วยงานภาครัฐที่ไม่ได้มีการบูรณาการทำงานร่วมกัน จึงจัดตั้งโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าสงวนแห่งชาติ โดยหวังว่าจะสามารถช่วยแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่า และช่วยให้มีการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานกับหน่วยงานและระหว่างหน่วยงานกับชุมชน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าขึ้น และเป็นจุดเริ่มต้นของการผนึกกำลังทำงานร่วมกัน โดยพระองค์ท่านยังรับสั่งแนวทางไว้ว่า “ช้างควรอยู่ในป่า เพียงแต่ทำให้อาหารในป่านั้นเพียงพอ ด้วยการทำแปลงเล็ก ๆ กระจายทั่วใจกลางป่า เพื่อไม่จูงใจให้ช้างป่าออกมา” ต่อมาภายหลังในปี พ.ศ. 2546 รับสั่งแนวทางอีกว่า “ช้างต้องกินน้ำ ให้ทำแหล่งน้ำในป่า ทำเป็นฝายเล็ก ๆ กระจายให้ทั่วป่าสัก แล้วปลูกป่า 3 อย่างประโยชน์ 4 อย่าง เพื่อสายน้ำนั้นเป็นแหล่งอาหารให้แก่ช้างป่าและสัตว์ป่า อีกทั้งยังสามารถเชื่อมฝายลงมาสู่ชุมชนให้สามารถใช้ประโยชน์” แต่การดำเนินงานของหน่วยงานที่ยังดำเนินงานแบบแยกส่วน จึงมีความผิดเพี้ยนของแผนงานที่ไม่ตรงตามที่พระองค์ท่าน

รับสั่งไว้ ปัญหาข้างป่าจึงยังไม่สามารถแก้ไขได้ อีกทั้งยังมีความยืดเยื้อจนทำให้พฤติกรรมทางการหากินของข้างป่าเปลี่ยนแปลงไป

■ ■ วงรอบที่ 1 คือ พื้นที่ที่จัดสรรให้ชาวบ้าน (พื้นที่อยู่อาศัย, พื้นที่ทำกินหรือพื้นที่เกษตรกรรม) โดยวงรอบของชาวบ้านแบ่งออกเป็น 2 วงรอบ คือ ชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ขอบนอกที่ติดกับเขตพื้นที่จัดสรรของนายทุนหรือเขตพื้นที่ป่าอุทยานแห่งชาติในปัจจุบัน ซึ่งปัจจุบันเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากข้างป่ามากที่สุด ส่วนวงรอบด้านในเป็นพื้นที่ของชาวบ้านเช่นกัน แต่ไม่ได้รับผลกระทบจากข้างป่า

กล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินมาทำการเกษตรปลูกไร่สับปะรดตั้งแต่ปีพ.ศ. 2520 ที่ให้นายทุนเข้ามาเช่าพื้นที่ทำเกษตร ภายหลังมีการก่อตั้งชุมชน มีการจัดสรรพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินให้แก่ชาวบ้าน ชาวบ้านจึงยึดการทำไร่สับปะรดมาจนถึงปัจจุบัน ในปีพ.ศ. 2566 เพราะด้วยสภาพพื้นที่ วิถีเกษตรที่คุ้นเคยกับการเพาะปลูก ที่ปลูกง่าย ดูแลน้อย ได้ผลผลิตมาก และในขณะนั้นได้รับการส่งเสริมจากรัฐบาลและมีโรงงานขนาดใหญ่ในพื้นที่คอยรับซื้อ จึงทำให้ชาวบ้านบ้านรวมไทยนิยมทำไร่สับปะรดเป็นอาชีพหลัก เมื่อช่วงราคาสับปะรดตกต่ำมีการปล่อยไร่ให้รกร้างเพราะหากเก็บเกี่ยวก็ขาดทุน ทำให้ข้างป่าเข้ามากิน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์พื้นที่ให้ลดช่องว่างระหว่างพื้นที่ของสัตว์ป่ากับคนแคบลง เป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินร่วมกันระหว่างคนกับสัตว์ป่า

ในหลายพื้นที่ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศที่ประสบปัญหาไม้สาเหตุเช่นเดียวกัน คือ การทำการเกษตรติดพื้นที่ป่า เป็นการจำกัดพื้นที่อยู่อาศัยและแหล่งอาหารของข้างป่าให้แคบลง และบีบให้ข้างป่าต้องออกมากินอาหารในพื้นที่ไร่ อย่างไรก็ตามขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่น ๆ เช่น จำนวนข้างป่าเพิ่มมากขึ้น แหล่งอาหารในป่าไม่เพียงพอหรือการเสถียรสภาพของพืชผลทางการเกษตร (ศูนย์เฝ้าระวังข้างป่า อุทยานแห่งชาติกุยบุรี, 2565) โอกาสที่ต้องเผชิญหน้ากันจึงมีมากขึ้น ยิ่งพื้นที่มีการทำไร่สับปะรดขนาดใหญ่ เกษตรกรมองว่าเป็นประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ หากได้ผลผลิตจำนวนมาก อัตรารายได้ที่ขึ้นอยู่กับน้ำหนักและปริมาณของผลผลิต แต่ยิ่งผลผลิตมีปริมาณมาก แนวโน้มข้างป่าจะเข้ามากินอย่างต่อเนื่องและอาจเกิดความเสียหายในปริมาณมากขึ้นเช่นกัน เช่นเดียวกับทาง Shaffer LJ, Khadka KK, Van Den Hoek J, and Naithani KJ. (2019) ที่กล่าวว่า “การทำเกษตรกรรมแปลงใหญ่ที่ปลูกแต่พืชที่เป็นอาหารของสัตว์ป่า เปรียบเสมือนการสร้างแหล่งอาหารชั้นดีให้ข้างป่า”

อุทยานแห่งชาติกุยบุรีจึงมีการแก้ไขปัญหาคนกับข้างป่า โดยการยับยั้งไม่ให้ข้างป่าออกนอกพื้นที่ด้วยการสร้างแหล่งอาหารให้สัตว์ป่า แต่ข้างป่าก็ออกมากินผลผลิตภายในไร่ของชาวบ้านเช่นเดิม เป็นเพราะพฤติกรรมในการหาอาหารของข้างป่ามีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม จากเดิมที่พื้นที่ยังคงเป็นพื้นที่ป่า เมื่อถึงช่วงฤดูกลางข้างป่าจะอพยพขึ้นไปหาแหล่งอาหารในป่าลึก แต่ในตอนนี้ข้างป่าปักหลักหากินในพื้นที่เกษตรกรรมของชาวบ้าน (นักวิจัยอิสระ, 2566 และเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี 1, 2564)

หน่วยงานอุทยานแห่งชาติกุยบุรีมีการประสานงานร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลหาดขาม เพื่อป้องกันช้างป่าไม่ให้เข้ามาในพื้นที่ด้วยการขุดคูกันช้างป่าในบริเวณจุดที่พบช้างป่าใช้เข้ามาในเขต พื้นที่ชุมชน แต่ไม่สามารถสกัดช้างป่าไม่ให้เข้ามาได้ เพราะช้างป่าเรียนรู้ด้วยการใช้ขาและงวงดันดิน จากข้างบนลงมา เพื่อให้เกิดการตื่นเขิน และสามารถข้ามมาได้ ในบางตัวก็หาเส้นทางใหม่เพื่อเข้ามา ในพื้นที่ ยิ่งในช่วงหน้าฝน น้ำฝนทำให้ดินถล่มลงมา ก็เป็นอีกหนึ่งสาเหตุที่ทำให้คูกันช้างไม่สามารถ ยับยั้งช้างป่าให้เข้ามาในพื้นที่ได้ (เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี 3, เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี 4, เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี 5, ชาวบ้าน 4 และ เจ้าหน้าที่มูลนิธิฯ 1, 2565)

โดยรายละเอียดการสร้างแหล่งอาหารให้สัตว์ป่าที่มีการดำเนินการแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2563 ตามข้อมูลการประชุมที่มีบุคคลภายนอกเข้าร่วม เรื่องการประชุมคณะกรรมการที่ปรึกษาอุทยาน แห่งชาติ (Protected Area Committee: PAC) ประจำปี พ.ศ. 2565 อุทยานแห่งชาติกุยบุรีที่ทำงาน ร่วมกับหน่วยงานองค์การกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (WWFประเทศไทย) ดังนี้ จัดทำแปลงหญ้า 12 แปลง รวมพื้นที่ 1,730 ไร่ แหล่งน้ำ 16 บ่อ กระบะน้ำ 43 จุด โป่งเทียม 73 โป่ง (อุทยานแห่งชาติ กุยบุรี, 2565)

ตารางที่ 13 ข้อมูลปฏิทินชุมชนหมู่บ้านรวมไทย

ปฏิทินผลผลิตของชุมชนหมู่บ้านรวมไทย												
ผลผลิตชุมชน	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
สับปะรด												
ขนุน												
มะม่วง												
หม่อนไหม												
น้ำผึ้ง												
พืชผักสวนครัว												
ข้าวโพด												
ปลาซิวและปลานิล												
เห็ดโคน												
ผักมียอด หรือผักท้องถิ่น												
มะละกอ												
กล้วย												
ต้นยางพารา												
ปาล์ม												

ที่มา: วิทยาลัย (2565)

จากข้อมูลปฏิทินชุมชนหมู่บ้านรวมไทย พบว่า มีการปลูกผลไม้ นอกจากสับปะรดยังมีการปลูกผลไม้ชนิดอื่น ๆ ที่ล้วนเป็นอาหารของช้างป่า ทำให้ช้างป่าเลือกปอกหลักหากินอยู่ในบริเวณเขตชุมชน ได้แก่ ขนุน มะม่วง มะละกอ กัลย และมิพิซพันธุ์อื่น ๆ ที่ไม่ได้มีผลผลิตที่มีกลิ่นหอม แต่ได้รับผลกระทบจากช้างป่าเช่นกัน คือ ต้นยางพารา และปาล์ม เพราะว่าเป็นบริเวณสวนยางพารา และสวนปาล์ม ตั้งอยู่ในเขตวงล้อมของชุมชน แต่อยู่ในวงล้อมรอบนอกที่อยู่ติดกับเขตพื้นที่ป่าอุทยานแห่งชาติกุยบุรี โดยสวนยางพาราและสวนปาล์มนั้น เป็นเส้นทางที่ช้างป่าใช้เข้ามาในเขตพื้นที่ชุมชน เพื่อมากินสับปะรดในไร่ถัดไป เมื่อช้างป่าถูกขับไล่ หรือถูกผลักดันให้ออกจากไร่ ช้างป่าจะแสดงมีพฤติกรรมโมโห หงุดหงิด โดยการแสดงออก คือ การหักโค่นต้นไม้ตลอดเส้นทาง บางตัวมีการส่งเสียงดังซึ่งพฤติกรรมของช้างป่าที่เข้ามาในพื้นที่แต่ละตัวนั้นไม่เหมือนกัน แต่ในพื้นที่ที่ชาวบ้านพบนั้น ส่วนใหญ่มีพฤติกรรมที่คล้ายคลึงกัน คือ เมื่อช้างป่าโดนชาวบ้านขับไล่ด้วยการจุดประทัดหรือการตีวัสดุที่ทำให้เกิดเสียงดัง เช่น หม้อ ฝาโอ่ง ฯลฯ และการฉายแสงไฟ ช้างป่าจะแสดงอาการโมโหด้วยการหักโค่นต้นไม้ไปทั่ว จากคำกล่าวชาวบ้านที่ทำสวนยางพารามา 8 ปี สืบทอดมาจากรุ่นพ่อและแม่ เดิมมีจำนวน 28 ไร่ ปัจจุบันปีพ.ศ.2565 เหลือ 11 ไร่ กล่าวว่า “ความเสียหายส่วนใหญ่มาจากช้างป่า พอเค้าโดนไล่มาจากไร่อื่น ก็เข้ามาหักต้นยางในไร่ไปเรื่อย ๆ เหมือนเขาโมโห เพราะสวนยางเราอยู่ใกล้กับไร่ที่ช้างเข้าไปกินผลผลิตเขา หักที่ก็ 1 – 2 ต้น บางทีก็มากกว่านั้น” (ชาวบ้าน 4, 2565) เหมือนกับไร่ของชาวบ้านอีกคนที่ทำไร่สับปะรด สวนปาล์ม กัลย และขนุน ที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่าทั้งเข้ามากินผลผลิตภายในไร่ มาหักโค่นต้นปาล์มเกิดความเสียหายหลายสิบต้น จึงต้องจ้างคนงานให้เฝ้าไร่ โดยช่วงเวลาที่ช้างป่าเข้ามาในแต่ละวันไม่สามารถคาดเดาได้ ส่วนใหญ่จะเข้ามาในช่วง 00.00 – 03.00 น. แต่บางวันเวลาประมาณ 22.00 น. ก็เข้ามาเช่นกัน (ชาวบ้าน 10, 2565)

ภาพที่ 14 ตัวอย่างพืชผลทางการเกษตรของชุมชนบ้านรวมไทย

การเข้ามาของช่างป่าทำให้ชาวบ้านต้องไปนอนเฝ้าที่ไร่ทุกคืน เพื่อเฝ้าระวังช่างป่าที่เข้ามาอย่างชาวบ้านที่ไร่สับปะรด กล่าวว่า “ต้องนอนเฝ้าไร่ทุกคืน พอช่างป่าเข้ามาใกล้ ก็จุดประทัดไล่ให้ออกไป ตอนนี้ไร่ร้างช่างไม่สามารถกันช่างได้แล้ว” (ชาวบ้าน 1, 2565) ทำให้เกิดผลกระทบต่อเนื่องในด้านของสุขภาพร่างกายและสุขภาพจิตใจของเจ้าของไร่ เพราะต้องคอยเฝ้าไร่ ทำให้ไม่ได้กลับไปนอนที่บ้าน และตอนนอนเฝ้าไร่ก็ไม่สามารถนอนหลับได้อย่างสนิท เกิดความหวาดระแวงตลอดเวลา บางคนมีอาการผวาที่ต้องตื่นขึ้นมาตลอดเวลาเมื่อได้ยินเสียง “ก่อก แกะ ก่อก แกะ” และในช่วงกลางวันต้องออกมาทำไร่ จึงไม่มีเวลาพักผ่อน และรู้สึกเครียดมากในช่วงใกล้เก็บเกี่ยวผลผลิต เพราะหากช่างป่าเข้ามาในช่วงนั้นจะเกิดความเสียหายจำนวนมาก ขาดรายได้ สูญเสียเงินทุนที่ลงทุนไปกับการทำไร่ โดยอย่างชาวบ้านที่เพิ่งทดลองปลูกข้าวโพด และกำลังขยายไปปลูกทุเรียน กล่าวว่า “ช่างป่าชอบเดินเหยียบท่อน้ำประปา ที่ต้องใช้รดน้ำข้าวโพดภายในไร่ ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเปลี่ยนท่อ 300 – 500 บาทต่อครั้ง” โดยไร่ของลุงนั้น ไม่มีการสร้างรั้วกันช่างป่าหรือการนอนเฝ้าไร่ และกล่าวอีกว่า “ก็ปล่อยให้เขาเข้ามา (เขา คือ ช่างป่า) ไม่ได้เฝ้า ไม่ได้กันอะไร ก็ไม่ได้เกิดความเสียหายอะไร ผลผลิตเสียหายบ้างแต่เล็กน้อย มีแต่ท่อน้ำที่แตก แตกมา 2 รอบแล้ว พังก็ซ่อมกันไป แต่มีสัตว์ป่าอื่นที่ทำให้ไร่เสียหายมากกว่าช่างป่าอีก คือ ไก่ป่า และหมูป่า ไก่ป่าเข้ามาในแต่ละครั้งนั้นเกิดความเสียหายจำนวนมาก จิกกินเมล็ดพันธุ์ ค่อยเขี่ยต้นอ่อน ส่วนหมูป่า เกิดความเสียหายพอสมควรไม่มากเท่าไก่ป่า และในสวนปาล์ม ก็มีกระแต ที่เข้ามาจิก ก็ทำให้เสียหายพอสมควร”

(ชาวบ้าน 3, 2565) เหมือนกับชาวบ้านที่ทำไร่สับปะรด กล่าวว่า “มีสัตว์ป่าอื่นเข้ามากินผลผลิตในไร่เหมือนกัน พวกเม่นและหมูป่า แต่นาน ๆ จะเข้ามาที่ เสียหายไม่มากเหมือนข้างป่า อาจเป็นเพราะเม่นและหมูป่ากลัวข้างป่าเหมือนกับคนมั้ง เลยไม่กล้าออกมา” (ชาวบ้าน 18, 2565) ขณะเดียวกันผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ต่อพื้นที่อาศัยของสัตว์ป่า โดยทุกคนเข้าใจถึงผลกระทบของการใช้พื้นที่ป่าต่อสัตว์ป่า

พฤติกรรมของข้างป่าในตอนนี้อยู่ได้ว่าชาวบ้านไม่สามารถทำรุนแรงต่อข้างป่าได้เหมือนอย่างในอดีต ข้างป่าจึงไม่ได้เกรงกลัววิธีขับไล่ข้างป่าของชาวบ้าน ทำให้ข้างป่าเข้ามาในเขตพื้นที่ชุมชนอย่างสม่ำเสมอ แต่ยังคงมีความหงุดหงิดในบางครั้งเมื่อโดนขับไล่ แต่อย่างไรก็ตามเมื่อชาวบ้านลดความรุนแรงในการขับไล่ข้างป่า ไม่มีการทำร้ายข้างป่า พฤติกรรมความโกรธของข้างป่าก็ลดความรุนแรงลงเช่นกัน แต่การห้ามให้ข้างป่าเข้ามากินพืชผลในไร่ นั้น ยังไม่สามารถทำได้ นอกจากการเปลี่ยนแปลงการปลูกพืชผลให้มาเป็นพืชผลที่ข้างป่าไม่กิน โดยลดพื้นที่ทำไร่ปลูกพืชแบบเดิมให้น้อยลง และเพิ่มการปลูกพืชที่ข้างป่าไม่กินให้มากขึ้น หรืออาจปลูกในเขตรอบนอกของพืชไร่ที่ทำอยู่ เพื่อช่วยเป็นแนวกันข้างป่าได้ในระดับหนึ่ง (นักวิจัยอิสระ, 2566) เช่นเดียวกับ นักวิทยาศาสตร์ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, 2566) เห็นด้วยต่อการแก้ไขปัญหาข้างป่าด้วยการปรับปรุงแบบของการใช้ประโยชน์ที่ดิน ซึ่งด้วยวิธีการทำการเกษตรของชาวบ้านนั้น เป็นการทำไร่สับปะรดและปลูกพืชที่เป็นแหล่งอาหารชั้นดีของข้างป่า ยิ่งด้วยพื้นที่เดิมเป็นพื้นที่ป่า เป็นบ้านของสัตว์ป่าอยู่แล้ว แล้วชาวบ้านเป็นผู้เข้าไปอยู่อาศัยใหม่ ยิ่งเข้าไปทำการเกษตร การปลูกสับปะรด หรือพืชผลต่าง ๆ ซึ่งแน่นอนว่าข้างต้องออกมากินในพื้นที่เดิม การเข้าไปปลูกสับปะรด เหมือนกับการเข้าไปสร้างแหล่งอาหารขนาดใหญ่ให้ข้างป่า และยิ่งดึงดูดข้างป่าออกมากินเพิ่มมากขึ้นอีกด้วย ปัญหาของความขัดแย้งระหว่างคนกับข้างป่าก็ตามมา และยากที่จะปรับเปลี่ยนวิธีการเกษตรหรือการใช้ประโยชน์ที่ดินของชาวบ้าน เพราะด้วยชาวบ้านมีวิธีการทำการเกษตรในรูปแบบนี้มานาน

โดยก่อนที่ยังไม่เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับข้างป่า ตอนนั้นข้างป่ายังไม่สามารถเข้ามาในพื้นที่ไร่ของชาวบ้านได้ เพราะมีพื้นที่ไร่ของกลุ่มนายทุน คือ วงรอบที่ 2 เปรียบเสมือนเป็นด่านหน้าช่วยป้องกันข้างป่าเข้ามากินผลผลิตภายในชุมชน พอเวียนคืนที่ดินของนายทุนคืนให้เป็นพื้นที่ป่าอุทยานแห่งชาติกุยบุรี ข้างป่าจึงเริ่มขยับเข้ามากินผลผลิตทางการเกษตรของชาวบ้าน คือ บริเวณวงรอบที่ 1 สีเหลือง โดยปัจจุบันข้างป่าเข้ามาเพียงแค่พื้นที่ไร่ที่ติดกับชายขอบป่าอุทยานแห่งชาติกุยบุรี และยังพบว่าจำนวนข้างป่ามีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ส่วนพื้นที่ไร่ของชาวบ้านที่อยู่ด้านใน คือ วงรอบสีฟ้า ข้างป่ายังไม่สามารถเข้าถึง จากคำบอกเล่าของชาวบ้านที่ทำสวนมะม่วงนอกฤดูกุยบุรี กล่าวว่า “ที่ไร่ไม่ได้รับผลกระทบจากข้างป่า เพราะอยู่ด้านใน ข้างป่าเข้ามาไม่ถึง ผลกระทบที่ได้รับคือปัญหาน้ำไม่พอใช้ทำการเกษตร เพราะพื้นที่ชุมชนตั้งอยู่ด้านบนของเขื่อนยางชุม เลยไม่มีน้ำไหลผ่าน มีแต่อ่างเก็บน้ำที่ขุดขึ้นกันเอง” (ชาวบ้าน 2, และชาวบ้าน 11, และ

ชาวบ้าน 20, 2565) และชาวบ้านที่ทำการค้าขาย กล่าวว่า “ข้างป่าไม่เคยเข้ามาถึงด้านใน มีแต่เข้ามาด้านนอกที่ทำไมไร้สับประรด มีนาน ๆ จะเข้ามา ที่รู้เพราะได้ยินเสียงสุนัขเห่า เลยออกมาดู แต่ก็ไม่ได้เข้ามาทำความเสียหายอะไร” (ชาวบ้าน 14, 2565) และจากเสียงชาวบ้านที่อยู่บริเวณด้านในเล่าว่า “ข้างไม่เคยเข้ามาถึงด้านใน มีเข้ามาแต่ด้านนอก มากินของในไร่ เจ้าของไร่ก็ต้องไปนอนเฝ้ากันเย็นก็ต้องไปแล้ว ด้านในนี้ไม่เคยมีเข้ามา” (ชาวบ้าน 16, 2565)

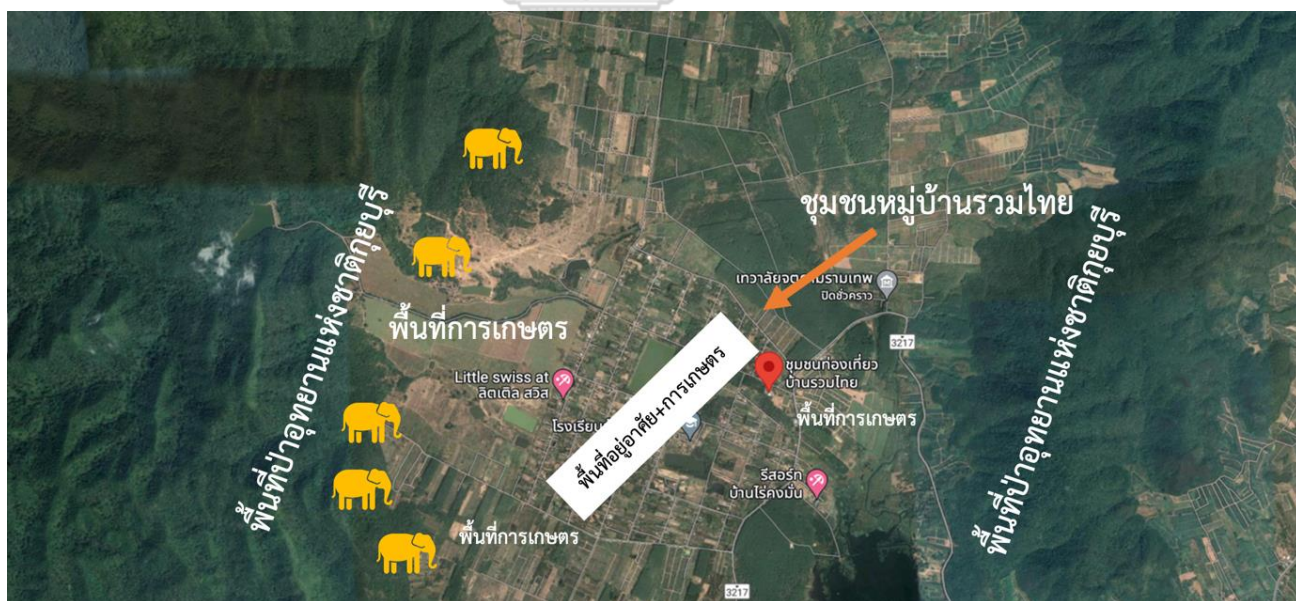
จากการเก็บสถิติของชาวบ้านในการเข้ามาของข้างป่าในช่วงปี พ.ศ. 2562 – 2565 มีข้างป่าเข้าหาอาหารในพื้นที่ทำการเกษตรของชาวบ้านตลอดทั้งปี เข้ามาเฉลี่ยเดือนละ 3 – 4 ครั้งต่อเดือน ซึ่งข้างป่าที่เข้ามาในพื้นที่ไร่ของชาวบ้าน เป็นข้างป่ากลุ่มเดิม สามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม (ชาวบ้าน 4, ชาวบ้าน 12, และชาวบ้าน 13, 2565) คือ

กลุ่มที่ 1 มีจำนวน 3 ตัว

กลุ่มที่ 2 มีจำนวน 1 ตัว เป็นข้างป่าเพศผู้

กลุ่มที่ 3 มีจำนวน 5 ตัว เป็นลักษณะครอบครัว มีข้างป่าเพศเมียและเพศผู้ตัวใหญ่ และข้างป่าเด็ก คาดว่าเป็นลูกข้าง

ในปีพ.ศ. 2564 จำนวนครั้งที่พบข้างป่า 502 ครั้ง เข้ามาในเขตพื้นที่ชุมชน แต่ไม่พบเหตุการณ์การทำร้ายข้างป่า (อุทยานแห่งชาติกุยบุรี, 2564)

ภาพที่ 15 บริเวณส่วนใหญ่ที่ข้างป่าใช้เข้ามาในพื้นที่ชุมชนบ้านรวมไทย

ความสัมพันธ์ของชาวบ้านในชุมชนเริ่มมาจากการมาจากต่างที่ต่างถิ่นแล้วต้องย้ายเข้ามาอยู่ร่วมกันในเขตพื้นที่แห่งนี้ สามารถแยกได้ว่า คนในชุมชนจึงมีเพียง 3 รุ่น ได้แก่ รุ่นที่เข้ามาตั้งแต่แรก ปัจจุบัน คือ รุ่นปู่ ยา ตา ยาย รุ่นที่สองคือ รุ่นลูก ปัจจุบันคือ รุ่นพ่อ แม่ ลุง ป้า น้า อา และรุ่นสุดท้าย คือ รุ่นลูกหลาน ที่เป็นลูกของรุ่นที่สอง และเป็นหลานของรุ่นแรก ความสนิทชิดเชื้อของคนในชุมชนจึงเป็นลักษณะของการต่างคนต่างอยู่ อธิบายได้จากวิถีการออกไปทำการเกษตรตั้งแต่การเริ่มเพาะปลูกจนถึงการเก็บเกี่ยว เจ้าของไร่จะดำเนินการด้วยตนเอง มีบ้างที่มีการจ้างงานคนในชุมชนให้เข้ามาช่วยพอเสร็จงานก็ต่างแยกย้ายกลับบ้าน ไม่ได้มีประเพณีการลงแขกหรือการช่วยเหลือกัน อาจเป็นเพราะว่าชุมชนนี้ เกิดจากการรวมตัวกันจากคนหลายภูมิภาค ทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เป็นไปในลักษณะของการเป็นเพื่อนบ้าน มีบางบ้านที่มีการแต่งงานกันทำให้เส้นความสัมพันธ์เปลี่ยนแปลงในบางบ้านมีความใกล้ชิดกันมากขึ้นในระหว่างบ้าน และคนในชุมชนเองมีการย้ายเข้าและย้ายออกทั้งย้ายเข้ามาเพราะว่าเข้ามาแต่งงานกับคนในชุมชน และส่วนใหญ่ที่ย้ายออกนั้น เป็นกลุ่มเยาวชน และกลุ่มวัยที่เพิ่งเริ่มทำงาน ที่ต้องย้ายออกไปเรียนหนังสือ บ้างก็ย้ายไปทำงานนอกพื้นที่ พอถึงช่วงเทศกาลต่าง ๆ จึงกลับเข้ามา ทำให้ผู้ที่อยู่ในชุมชนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มผู้ที่ประกอบอาชีพทำการเกษตร ทำสวน ทำไร่ ต่อจากรุ่นบิดามารดา การประกอบอาชีพนั้น เป็นไปในลักษณะของการต่างคนต่างทำมาหากิน “ของใครของมัน” การช่วยเหลือกันในด้านการทำมาหากิน เป็นไปในลักษณะของการจ้างงาน แต่ทุกคนจะรวมกลุ่มช่วยกันทำงานต่อเมื่อมีงานประจำปี งานประจำชุมชน งานประเพณีต่าง ๆ ที่ต้องช่วยกันทำ โดยการรวมกลุ่มทำงานส่วนใหญ่จะเป็นชาวบ้านที่มีบทบาทในการทำงานภายในชุมชน เช่น สมาชิกชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรี และมีอีกลักษณะหนึ่งที่เป็นการรวมกลุ่มแบบมีโครงสร้างการทำงานอย่างชัดเจน คือ การรวมกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ภายในชุมชน

การรวมตัวหรือรวมกลุ่มกันได้ เพราะมีผู้นำที่เป็นชาวบ้านในชุมชน เป็นคนรุ่นที่สอง เป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่า มีคุณลักษณะของการเปิดรับโอกาสและพร้อมทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐและองค์กรต่าง ๆ ที่เข้ามาช่วยพัฒนาท้องถิ่นและแก้ไขปัญหาหระหว่างคนกับช้างป่า ด้วยการเข้าร่วม รับประทานอาหาร และร่วมลงมือปฏิบัติ จึงเกิดกระบวนการรวมกลุ่มเล็ก ๆ ของผู้ที่ได้รับผลกระทบ เมื่อชาวบ้านคนอื่น ๆ เห็นผลลัพธ์และกระบวนการมีส่วนร่วมที่มีความเป็นไปได้ในการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่า จึงเริ่มเข้ามามีส่วนร่วมกันมากขึ้น จากการให้ข้อมูลของชาวบ้านกล่าวว่า “ในตอนแรกที่หน่วยงานอุทยานแห่งชาติกุยบุรี เรียกประชุมเพื่อแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าในพื้นที่ มีไปเข้าร่วมกันเพียง 3 คน จากนั้นพอคนอื่น ๆ เห็น ก็เริ่มเข้ามามีส่วนร่วมกันมากขึ้น” โดยข้อมูลสมาชิกชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรี ในปีพ.ศ. 2565 มีประมาณ 70 คน (ชาวบ้าน 4, ชาวบ้าน 5, ชาวบ้าน 9, 2565)

ปฏิทินประเพณีของชุมชนหมู่บ้านรวมไทย												
งานประเพณีของชุมชน	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
งานทอดกฐิน (เปิดทองพระ)												
นั่งฟ้อนกองฟาง												

ที่มา: วรรณญา (2565)

เมื่อเกิดการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าในพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมที่ดำเนินการผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า จะเห็นได้ว่ามีประเพณีที่เกิดขึ้นในชุมชนล้วนเป็นประเพณีใหม่ที่จัดตั้งตามบริบทของพื้นที่ เป็นการพยายามแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าในพื้นที่ ด้วยการปลูกฝังจิตสำนึกให้แก่ชาวบ้านได้เห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า เข้าใจพฤติกรรมของช้างป่า ด้วยการให้ความสำคัญแก่ช้างป่า อย่างประเพณีงานนั่งฟ้อนกองฟาง, กิจกรรมทำอาหาร ล้างกระทะ และปราบวัชพืชให้ช้างป่า, 13 มี.ค. วันช้างไทย: กลางวัน ทำกิจกรรมในอุทยานฯ, กลางคืน ชุมชนจัดกิจกรรม (นั่งฟ้อน, มีการรับบริจาคระดุมทุน) ภายในงานจะมีการนำผลิตภัณฑ์ของชุมชนมาวางขาย มีดนตรี มีการรำลึกถึงความเป็นมาของพื้นที่และช้างป่า

ภาพที่ 16 ตัวอย่างภาพกิจกรรมประเพณีนั่งฟ้อนของชุมชนบ้านรวมไทย

กระบวนการมีส่วนร่วมที่นำมาแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าทำให้ชาวบ้านมีการรวมกลุ่มกัน เพื่อก่อตั้งกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ภายในชุมชน ด้วยการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานและองค์กรภายนอก ที่เห็นถึงความเข้มแข็งของชุมชนในการร่วมกันแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่า เช่น

กลุ่มกิจกรรมบ้านพักโฮมเตย์ (Homestay) เป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านดำเนินการด้วยตนเอง ซึ่งเป็นผลมาจากการมีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวทำกิจกรรมชมสัตว์ป่าแล้วถามหาถึงที่พัก โดยก่อนหน้านี้มีเพียงที่พักภายในเขตอุทยานแห่งชาติกุยบุรี เป็นบ้านพัก และลานกางเต็นท์ จึงมีแนวคิดการทำบ้านพักโฮมเตย์ (Homestay) ภายในชุมชน หากเกิดบ้านพักภายในชุมชนมีนักท่องเที่ยวเข้ามาพัก จำนวนของวันท่องเที่ยวก็อาจเพิ่มขึ้น จากที่ส่วนใหญ่เป็นการมาท่องเที่ยวชมสัตว์ป่าแบบมาเช้าเย็นกลับ โดยการที่นักท่องเที่ยวเข้ามาพักสามารถขยายผลไปสู่กลุ่มอาชีพอื่น ๆ ได้อีกด้วย จนปัจจุบันนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยววันนี้มีทั้งกลุ่มที่เข้ามาทำกิจกรรมชมสัตว์ป่า และเข้ามาท่องเที่ยวภายใน

ชุมชนโดยเฉพาะส่วนกิจกรรมชมสัตว์ป่าเป็นกิจกรรมเสริม การดำเนินกิจกรรมบ้านพักโฮมสเตย์ (Homestay) ชาวบ้านที่เข้าร่วมผ่านการฝึกอบรมและมีการตรวจสอบประเมินที่พักความเหมาะสมและความสะอาดจากองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) หรือ อพท. ซึ่งกิจกรรมนี้มีชาวบ้านเข้าร่วมอยู่หลายหลังคาเรือน โดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้ที่มีอายุ 40 ปีขึ้นไป บางบ้านปลูกบ้านแยกออกมาใหม่เพื่อทำบ้านพักโฮมสเตย์ (Homestay) โดยเฉพาะบางบ้านต่อเติมห้องนอนภายในตัวบ้านเดิม มีระบบการจัดคิว โดยมีการแต่งตั้งประธานกลุ่ม เพื่อให้

สมาชิกสามารถรับนักท่องเที่ยวได้อย่างทั่วถึง

ภาพที่ 17 ตัวอย่างบ้านพัก Homestay ของชุมชนบ้านรวมไทย

สถาบันทางการศึกษา “มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์” เข้ามากลุ่มส่งเสริมให้เกิด กิจกรรมการทำกระดาษจากขี้ช้าง (ไบสับประรด) เมื่อปีพ.ศ. 2558 โดยการเข้ามาทำวิจัยในพื้นที่และให้ความรู้เกี่ยวกับการทำกระดาษจากขี้ช้างป่า เกิดขึ้นจากการเข้ามาทำวิจัยภายในพื้นที่ร่วมกับเกษตรกรที่ทำไร่ในพื้นที่ และเห็นว่าภายในพื้นที่ประสบปัญหาคือ ข้างป่าเข้ามาหากินภายในพื้นที่ไร่ และข้างป่าที่เข้ามานั้นได้มีการขับถ่ายออกมาเต็มไปทั่วพื้นที่จำนวนมาก จึงเกิดการคิดค้นว่าขี้ของข้างป่าเป็นลักษณะของเส้นใยไบสับประรด จึงเกิดไอเดียของการนำมาใช้ประโยชน์ เพื่อช่วยชาวบ้านบรรเทาผลกระทบจากข้างป่า และช่วยสร้างทัศนคติของชาวบ้านที่มีต่อข้างป่าเป็นเชิงบวกมากยิ่งขึ้น จึงได้กิจกรรมทำกระดาษจากไบสับประรด โดยผ่านกระบวนการทำคือ นำขี้ของข้างป่ามาล้างแช่น้ำร้อนเพื่อลดกลิ่น แล้วนำไบสับประรดที่มีอยู่มาฟาดให้เป็นเส้นใย เพื่อนำมาต้มกับขี้ข้างป่าที่เตรียมไว้ผสมกับคลอรีน พอได้ที่แล้วนำมาพักไว้ให้เย็นแล้วปั่นเป็นก้อน ทิ้งไว้ให้แห้ง จากนั้นนำใบหมี่หมื่นหรือใบหมี่ซึ่งเป็นต้นไม้ในท้องถิ่น มีคุณสมบัติเป็นเมือก มีสารมิวซิเลจ (mucilage) ที่ให้ความหนืด สามารถนำมาใช้เคลือบผสมกับกับก้อนเส้นใยสับประรดและขี้ข้างได้ แล้วนำมาเกลี่ยลงบนฐานกระดาษ สุดท้ายนำไปตากแห้งและตากให้แห้ง จะได้กระดาษจากไบสับประรดและขี้ข้างป่า

ภาพที่ 18 กิจกรรมการทำกระตาดจากข้าว (ใบสับประรด) ของชุมชนบ้านรวมไทย
 CHULALONGKORN UNIVERSITY

ในปีพ.ศ. 2561 คือ “มูลนิธิพาช้างกลับบ้าน” มาส่งเสริมการเพาะปลูกพืชผลอื่น ๆ เพื่อลดการทำเกษตรเชิงเดี่ยว เป็นพืชที่ช้างป่าไม่กิน ได้แก่ พริก ชিং ข่า ตะไคร้ ใบมะกรูด ฯลฯ แต่ชาวบ้านก็ยังหันมาปลูกมะม่วง ขนุน หม่อน ปาล์ม ทูเรียน และยังทำไร่สับประรดและยางพาราอยู่ เพราะถือว่าเป็นพืชเศรษฐกิจหลักของชุมชน ขายได้ราคา และมีตลาดรองรับ แต่มีบางส่วนประกอบอาชีพเสริมคือ การค้าขาย โดยอาชีพหลักเป็นเกษตรกร จะทำการค้าขายหลังการทำไร่ ทำสวนเสร็จหรืออยู่ในช่วงรอเก็บเกี่ยวผลผลิต หรือการเข้ามาเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น การทำโฮมสเตย์ การเข้าร่วมกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ในช่วงเวลาว่างจากภาคงานเกษตร

ซึ่งการเข้ามาของทางมูลนิธิพาช้างกลับบ้าน เข้ามาทำกิจกรรมภายในชุมชนก่อน และเห็นว่าชุมชนเป็นพื้นที่ที่ประสบปัญหาคนกับช้างป่า ที่มีความแตกต่างในการบริหารจัดการแก้ไขปัญหา ระหว่างคนกับช้างป่ากับพื้นที่อื่น ๆ ที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมบริหารจัดการร่วมกับหน่วยงานได้

และมีการรวมกลุ่มการทำงานอย่างเข้มแข็งที่สามารถสร้างกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นภายในชุมชนได้ จึงเข้ามาจัดทำโครงการร่วมกับชุมชน “โครงการต้มยำโปรเจ็ค” โดยมีการจ้างงานชาวบ้านในชุมชน หมู่บ้านรวมไทย เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของมูลนิธิฯ ช่างกลับบ้าน ให้ร่วมกิจกรรมโครงการที่ส่งเสริมและ สนับสนุนให้ชาวบ้านปลูกพืชสมุนไพรที่ข้างไม่กิน โดยบางประเภทมีการนำมาทดลองปลูกในพื้นที่ ได้แก่ ขิง ข่า พริก มะกรูด เพราะภายในชุมชนไม่มีการเพาะเมล็ดพันธุ์ หรือเพาะพันธุ์พืชเหล่านี้ จึงต้องมีการซื้อจากภายนอกเข้ามาให้ชาวบ้านได้ทดลองปลูก และทางมูลนิธิฯ ได้จัดทำแปลงสาธิต ในการเริ่มปลูกพืชสมุนไพรเหล่านี้ โดยภายในแปลงสาธิตมีการแบ่งสัดส่วนเพื่อทดลองปลูกพืชที่ หลากหลาย รวมไปถึงพืชประจำถิ่นอย่าง สับปะรด เพื่อทดลองว่าข้างที่เข้านั้นจะเข้ามาเลือกกินพืช ชนิดไหนมากที่สุดรูป ผลที่พบ คือ ข้างป่าเลือกเข้ามากินผลผลิตในแปลงสับปะรด 98% แต่แปลงอื่น ๆ ข้างป่าไม่ได้กิน แต่เกิดความเสียหายจากการเดินเหยียบของข้างป่า ซึ่งพืชที่ทดต่อการเหยียบของ ข้างป่า คือ ตะไคร้หอม กับตะไคร้แกง และพืชที่อยู่ใต้ดิน เช่น ขิง ข่า นอกจากนี้ มูลนิธิฯ ช่างกลับ บ้าน ได้ขยายผลผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ โดยนำวัตถุดิบจากพืชสมุนไพรที่ส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูก นำมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เพื่อจัดจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยว เช่น สบู่ ชาสมุนไพร เป็นต้น

ภาพที่ 19 แปลงทดลองการปลูกพืชที่ข้างป่าไม่กินของมูลนิธิฯ ช่างกลับบ้านในชุมชนบ้านรวมไทย

สถาบันทางการศึกษา “มหาวิทยาลัยศิลปากร” เข้ามาส่งเสริมให้เกิดกลุ่มกิจกรรมอาหาร ท้องถิ่น (ข้าวทำไร่) เข้ามาจัดตั้งเมื่อปีพ.ศ. 2565 จากการเข้ามาขับเคลื่อนงานวิจัยในพื้นที่ เกี่ยวกับการยกระดับกลุ่มอาชีพภายในชุมชน ให้สามารถมีกิจกรรมที่บ่งบอกถึงตัวตนและอัตลักษณ์ ภายในชุมชน และสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ จึงเกิดเป็นกลุ่มกิจกรรมทานข้าวทำไร่ ถึงแม้ไม่ใช่ อาหารท้องถิ่นโดยแท้ เนื่องจากชาวบ้านที่ย้ายเข้ามาอยู่ภายในพื้นที่ล้วนมาจากต่างทิศต่างแดน บ้างย้ายเข้ามาเพราะแต่งงานกับคนในพื้นที่ ดังนั้นวัฒนธรรมในพื้นที่มีความหลากหลายและ ผสมผสานกัน แต่ที่เป็นจุดเด่นของอาหารคือ การนำวัตถุดิบที่มีในท้องถิ่นนำมาประกอบอาหาร ได้แก่ สับปะรด พืชผักสวนครัวต่าง ๆ ปลาในเขื่อน

ภาพที่ 20 กิจกรรมอาหารท้องถิ่น (ข้าวทำไร่) ของชุมชนบ้านรวมไทย

กลุ่มย่อยผ้าจากดินธรรมชาติของชุมชนบ้านรวมไทย เป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านคิดขึ้นเองและเป็นผู้จัดการเอง โดยมีองค์การกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (WWF) ประเทศไทยคอยให้การช่วยเหลือสนับสนุน ซึ่งกิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมหนึ่งของโครงการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ภาพที่ 21 กิจกรรมย้อมผ้าจากดินธรรมชาติของชุมชนบ้านรวมไทย

กลุ่มเลี้ยงผึ้ง เป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านคิดขึ้นเองและเป็นผู้จัดการเอง โดยมีการพาชมสถานที่เลี้ยงผึ้ง และการสาธิตการนำน้ำผึ้งมาแปรรูปเป็นสบู่ และผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ซึ่งกิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมหนึ่งของโปรแกรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ภาพที่ 22 กิจกรรมของกลุ่มเลี้ยงผึ้งของชุมชนบ้านรวมไทย

กลุ่มชาไบหม่อน โดยกลุ่มชาไบหม่อนนี้เป็นกลุ่มอาชีพกลุ่มเดียวที่เกิดขึ้นก่อนการเกิดชมรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า และเป็นกิจกรรมหนึ่งของโปรแกรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ภาพที่ 23 กิจกรรมชาไบหม่อนของชุมชนบ้านรวมไทย

แต่อย่างไรก็ตามจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านหมู่บ้านรวมไทย ในประเด็น “สภาพปัญหา ระหว่างคนกับช้างป่า” ชาวบ้านพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า ช้างป่าเป็นสัตว์คู่บ้านคู่เมือง ไม่สามารถ ทำร้ายหรือไปฆ่าได้ “พื้นที่นี้เป็นบ้านของเขา (ช้างป่า) เรามาอยู่ที่หลัง มาอาศัยเขา (ช้างป่า) อยู่” และ “พื้นที่นี้พ่อ (พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร) แบ่งให้อยู่ ร่วมกัน” การอยู่ร่วมกันคือ คนกับช้างป่า และสัตว์ป่า ถึงแม้ช้างป่าจะส่งผลกระทบต่อชาวบ้าน แต่ชาวบ้านกลับมีมุขที่เอ็นดูช้างป่า จากการเล่าวีรกรรมอันน่ายกย่องของช้างป่า ที่เล่าไปยิ้มไปหัวเราะ ชอบใจไปพร้อม ๆ กัน โดยเล่าว่า “ช้างป่านั้นน่ารักนะ แอบเข้ามาในไร่ แล้วเห็นคนอยู่ เลยแอบหลบ หลังต้นยางบ้าง ต้นไผ่บ้าง เอาหน้าหลบเข้าต้นไม้ ตัวก็โผล่โจ้ง ๆ คงคิดว่าไม่มีใครเห็น” และ “ช้างป่า ชอบเข้ามาชวนหมาที่บ้าน บางทีก็วิ่ง ออกไปวิ่งเล่นในไร่ ชวนกันไปกินของในไร่ วันก่อนมาชวนวิ่ง ออกไปเล่นไปกิน พออิมช้างป่าก็กลับป่าไป ปล่อยให้วัวนอนพุงกางอยู่ที่ไร่” นอกจากนี้ ยังมีสิ่ง ที่ตอกย้ำความผูกพันที่ชาวบ้านมีต่อช้างป่าในด้านของความเชื่อที่ชาวบ้านมีต่อช้างป่า ชาวบ้านเรียกว่า “ศาลช้างป่า”

4.2.1. ความคิดและความเชื่อเกี่ยวกับช้างป่าของชุมชนบ้านรวมไทย

“ศาลช้างป่า” ตั้งอยู่ในบริเวณหน่วยป่ายาง เป็นศาลที่ทางหน่วยงานอุทยานแห่งชาติกุยบุรี เป็นผู้ก่อตั้งให้ ซึ่งเป็นจุดกำเนิดของการอนุรักษ์ช้างป่า ซึ่งที่มาเกิดรองหัวหน้าอุทยานแห่งชาติกุยบุรี ในสมัยนั้น คือ นายพงศ์พันธ์ โดยนายพงศ์พันธ์ เป็นผู้รักช้างป่ามาก คำคืนหนึ่งได้ฝันเห็นช้างมายืน ร้องไห้ และบอกว่าไม่มีใครทำบุญให้เลย และมีความอดอยากมาก ตื่นเข้ามาจึงได้รับติดต่อกับนายอำเภอ และเล่าความฝันให้ฟัง นายอำเภอจึงได้จัดการทำบุญครั้งใหญ่ให้ช้างป่า ด้วยการนิมนต์พระเข้ามาสวด และเชิญหมอช้าง (ผู้ที่ทำพิธีกรรมเกี่ยวกับช้าง) เข้ามาทำพิธีตั้งศาล โดยมีข้อห้ามคือ ห้ามให้ผู้หญิง ขึ้นไปด้านบน หรือไปเหยียบบริเวณศาล พอตกติกในคืนนั้น มีคนพบเห็นช้างป่าจำนวนมากมาเดิน รอบศาลไปมาไปมา จึงทำให้ชาวบ้านต่างเชื่อและเคารพศรัทธาศาลช้างป่ากันมาก

ซึ่งการจัดตั้งศาลช้างป่านั้นมีพิธีกรรมการขอพรต่าง ๆ และการระดมทุนเพื่อสร้างแหล่ง อาหารให้ช้างป่าและสัตว์ป่า จากศาลช้างป่า ได้แก่

- พิธีการขอฝน
- การสร้างเหรียญ เพื่อระดมทุนในการจัดซื้อน้ำเข้าไปเติมในอ่างเก็บน้ำให้ช้างป่าและสัตว์ ป่าอื่น ๆ ที่อาศัยอยู่
- การขอพร โดยมีคฤหัสถ์ท้องถิ่นจะเข้าไปขอพรก่อนทำกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า ด้วยการถวายน้ำแดง เพื่อขอให้ระหว่างพานักท่องเที่ยวเข้ามาทำกิจกรรมท่องเที่ยว ชมสัตว์ป่า ได้พบเจอช้างป่า

นอกจากนี้ยังมีสิ่งที่ทำให้ชาวบ้านต่างเชื่อความศักดิ์สิทธิ์ของศาลช้างป่านั้นมาก คือ มีชาวบ้าน ทดลองความศักดิ์สิทธิ์ของช้างป่า จากความเชื่อที่ว่า ห้ามใช้คำหยาบคายหรือต่อว่าช้างป่าเด็ดขาด

เพราะถ้าต่อว่าช้างป่า ช้างป่าจะเข้ามาทำลายไร่ หรือเกิดเหตุไม่ดีต่อผลผลิตทางการเกษตรของตนเอง โดยมีชาวบ้านบางคนไม่เชื่อ จึงทำหายด้วยการใช้คำหยาบคาย ตะโกนต่อว่าช้างป่าลอย ๆ ด้วยความโมโหที่ช้างป่าชอบเข้ามากินพืชผลภายในไร่ พอเข้ามาพืชผลในไร่ถูกทำลายจนหมดไม่มีเหลือ ซึ่งเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นกับหลายคนที่มีการทำหายหรือต่อว่าช้างป่า แต่ก็ยังมีชาวบ้านที่ขออ้อนวอนให้ช้างป่าอย่าเข้ามาทำลายพืชผลในไร่เลย เพราะช่วงนั้นอยู่ในช่วงระหว่างการเก็บเกี่ยวผลผลิตในไร่ของชาวบ้านคนนั้นรอดจากการเข้ามากินพืชผลของช้างป่า อีกทั้งการเดินทางของช้างป่ายังข้ามต้นสับประรดของเขาไปอีกด้วย ไม่เกิดความเสียหายใด ๆ จึงเป็นความเชื่อเรื่อยมาจนถึงทุกวันนี้

ตารางที่ 15 สภาพปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าและการแก้ไขปัญหาช้างป่าตามช่วงเวลา

สภาพปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าและการแก้ไขปัญหาช้างป่าตามช่วงเวลา	
พ.ศ. 2520 - 2525	<ul style="list-style-type: none"> เริ่มมีการบุกรุกที่ดินเพื่อปลูกสับประรดและทำการเกษตร ทางอบจ.เข้าที่ป่าจากกรมป่าไม้ เพื่อจัดสรรที่ดินทำกินให้หมู่บ้านรวมไทย ชาวบ้านเริ่มเห็นช้างป่า 1 - 3 ตัว ในช่วงฤดูกาลที่ช้างป่าเคลื่อนย้ายจากภูเขาไปพื้นที่ราบที่ตอนนั้นยังเป็นป่าอยู่
พ.ศ. 2525 - 2528	<ul style="list-style-type: none"> เริ่มมีการบุกรุกเพื่อขยายพื้นที่ปลูกสับประรดจนติดขอบป่าสงวนแห่งชาติกุยบุรี แต่ในขณะนั้นราคาสับประรดตกต่ำ จึงมีการทิ้งไร่ ประกอบกับช้างป่าเคลื่อนย้ายลงมาจากภูเขา จึงทำให้เข้ามาหากินในพื้นที่ไร่ที่ไม่มีคนเฝ้าเกือบทุกวัน จนกลายเป็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าจนมาถึงปัจจุบัน
พ.ศ. 2540	<ul style="list-style-type: none"> จัดตั้งโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าบริเวณป่าสงวนแห่งชาติกุยบุรี อันเนื่องมาจากพระราชดำริ
พ.ศ. 2542 - 2549	<ul style="list-style-type: none"> ประกาศจัดตั้งอุทยานแห่งชาติกุยบุรี ทางอุทยานแห่งชาติกุยบุรี ชุมชนท้องถิ่น และ WWF ประเทศไทย ปรับรูปแบบการแก้ไขปัญหาคนกับช้าง โดยร่วมกันวางแผนการจัดการช้างป่า ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน ด้วยแผนที่เรียกว่า “แผนที่มีชีวิต” กำเนิดกลุ่ม “ชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ช้างป่ากุยบุรี”
พ.ศ. 2546 - 2547	<ul style="list-style-type: none"> ประชากรช้างป่าเพิ่มมากขึ้น จากการพบเห็นช้างที่มีมาประมาณ 10 - 20 ตัว ซึ่งช้างป่าจะแยกกันเป็นฝูงย่อย ฝูงละ 10 - 20 ตัว ทั้งหมดที่พบมี 140 ตัว ออกหากินทั่วพื้นที่ทั้งป่าและตามหุบต่าง ๆ รวมไปถึงบ่อน้ำต่าง ๆ ด้วย
พ.ศ. 2550	<ul style="list-style-type: none"> เปลี่ยนชื่อ “ชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ช้างป่ากุยบุรี” เป็น “ชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรี” อุทยานแห่งชาติกุยบุรีศึกษาดูงานที่ประเทศอินเดีย เกี่ยวกับการจัดการทุ่งหญ้า และการอนุรักษ์สัตว์ป่า จาก WWF เพื่อนำมาปรับใช้ในพื้นที่ สร้างแหล่งอาหารให้ช้างป่าและสัตว์ป่า

สภาพปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าและการแก้ไขปัญหาช้างป่าตามช่วงเวลา	
พ.ศ. 2552 – 2554	<ul style="list-style-type: none"> • เกิดแปลงหญ้าขนาดใหญ่, การกำจัดวัชพืช, การสร้างกระต่อน้ำ • เปิดกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่าครั้งแรกและนักท่องเที่ยวให้ความสนใจกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่าอุทยานแห่งชาติกุยบุรี
พ.ศ. 2557 - 2558	<ul style="list-style-type: none"> • เกิดเหตุการณ์กระทิงล้มป่วยและตายจำนวนมาก หยุดกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า 8 เดือน • เกิดการรวมตัวกันของทั้ง 13 องค์กร ชื่อว่า “Power of Kuiburi” จากเหตุการณ์กระทิงตายและมาช่วยแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่า
พ.ศ. 2558	<ul style="list-style-type: none"> • ปรับเปลี่ยนกฎระเบียบกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่าครั้งแรก โดยห้ามนักท่องเที่ยวขับรถยนต์เข้าไปเอง ให้ใช้รถยนต์ของชาวบ้านที่เป็นสมาชิกชมรมฯ ผ่านการฆ่าเชื้อและตรวจสอบแล้ว • เด็กและเยาวชนภายในชุมชนเริ่มให้ความสนใจกับชมรมฯ
พ.ศ. 2561 - 2562	<ul style="list-style-type: none"> • มูลนิธิป่าช้างกลับบ้านเข้ามาจัดทำโครงการดำยาโปรงร่วมกับชาวบ้านหมู่บ้านรวมไทย เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาช้างป่า ด้วยชวนคิด ชวนทำ ปลูกพืชที่ช้างไม่กิน และแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผลผลิตที่มีอยู่ภายในชุมชน
พ.ศ. 2563	<ul style="list-style-type: none"> • สถานการณ์ COVID – 19 ปิดอุทยานแห่งชาติกุยบุรี หยุดการท่องเที่ยวชาวบ้านหมู่บ้านรวมไทย หยุดทำกิจกรรมท่องเที่ยวโดยชุมชน แต่ยังคงทำการเกษตรอยู่ ช่วงระบาดหนัก มีการตั้งจุดตรวจทางเข้า - ออกชุมชน
พ.ศ. 2564 - 2565	<ul style="list-style-type: none"> • เริ่มเปิดการท่องเที่ยวหลังสถานการณ์ COVID – 19 มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า ได้แก่ <ol style="list-style-type: none"> 1) การกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวต่อรถนำชมสัตว์ป่า โดยห้ามเกิน 8 คนต่อรถ 1 คัน และห้ามรวมกับกลุ่มนักท่องเที่ยวอื่น ๆ 2) นักท่องเที่ยวผ่านการตรวจวัดอุณหภูมิก่อนทุกครั้งและผ่านการพ่นแอลกอฮอล์ฆ่าเชื้อบริเวณด้านหน้าทางเข้าก่อนขึ้นรถนำชมสัตว์ป่า 3) ทุกคนต้องสวมหน้ากากอนามัยตลอดการทำกิจกรรมชมสัตว์ป่า 4) มัคคุเทศก์ท้องถิ่นและผู้ขับรถนำชมสัตว์ป่าต้องผ่านการได้รับวัคซีนมาแล้วอย่างน้อย 1 เข็ม

4.2.2 ผลกระทบจากช้างป่าที่เกิดขึ้นต่อการดำรงชีวิตของชุมชนบ้านรวมไทย

หากวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นมีผลต่อการดำรงชีพของชาวบ้านในชุมชนหมู่บ้านรวมไทยพบว่า ระดับผลกระทบที่ชุมชนได้รับนั้นมีความแตกต่างกันบ้างก็ไม่ได้รับผลกระทบเลย โดยผู้ที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด คือ ชาวบ้านกลุ่มที่ทำไร่สับปะรด มะม่วง ขนุน กล้วย ปาล์ม และยางพารา ในพื้นที่ที่ติดกับขอบเขตพื้นที่ป่า หากนำมาวิเคราะห์ตามหลักแนวคิดต้นทุนที่ใช้ในการดำรงชีพ โดยในพื้นที่ชุมชนเดิมที่ประสบปัญหาการรขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูร้อนอยู่แล้ว และเมื่อจำนวนประชากรช้างป่าเพิ่มมากขึ้น ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อการดำรงชีพจึงมีความเสี่ยงที่เพิ่มมากขึ้นทั้งด้าน **มนุษย์ (Human Capital)** ผลกระทบที่เกิดขึ้นในด้านสุขภาพกายและสุขภาพใจของเกษตรกรผู้ได้รับผลกระทบ เพราะต้องไปนอนเฝ้าไร่ ทำให้ร่างกายเหนื่อยล้า อ่อนล้า พักผ่อนได้ไม่เพียงพอ เพราะต้องนอนเฝ้าไร่ตลอดทั้งคืน ส่วนช่วงเช้าต้องออกมาทำไร่อื่นๆ บ้างก็มีอาการของการวิตกกังวล การหวาดระแวง บางคนถึงขั้นไม่สามารถนอนหลับได้อย่างสนิท ถึงแม้อยู่ในช่วงเวลาที่ไม่ได้ทำไร่อื่นก็ตาม และยิ่งกว่านั้นผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน เนื่องจากชาวบ้านภายในชุมชนมี 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่เข้ามาร่วมเป็นสมาชิกของชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรี และกลุ่มอาชีพต่าง ๆ กับกลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วม ทำให้การได้รับผลประโยชน์ร่วมกันมีความแตกต่างกัน เป็นที่มาของการไม่เข้าใจกัน แต่สามารถยอมรับการอยู่ร่วมกันได้

ในส่วนด้าน**ทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Capital)** ซึ่งจะเห็นถึงผลกระทบที่ชัดเจนที่สุดจากการเข้ามาของช้างป่า ที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อผลผลิตภายในไร่ โดยแต่ละไร่ได้รับผลกระทบแตกต่างกันไป เช่น ไร่สับปะรด ผลสับปะรด และต้นสับปะรดเกิดความเสียหาย จำนวนความเสียหายขึ้นอยู่กับช้างป่าที่เข้ามาและการไร่ช้างป่าของเจ้าของไร่ ส่วนสวนยางพารานั้น ความเสียหายที่เกิดขึ้นต่อต้นยางพาราที่ถูกโค่นล้ม จำนวนความเสียหายก็ขึ้นอยู่กับช้างป่าที่เข้ามาและการไร่ช้างป่าของเจ้าของไร่ ส่วนใหญ่สวนยางพาราเจ้าของไร่มีการนอนเฝ้าไร่อย่างน้อยกว่าไร่สับปะรด ซึ่งนำมาถึงผลกระทบต่อ**ด้านการเงิน (Financial Capital)** เพราะความเสียหายที่เกิดขึ้นล้วนเป็นต้นทุนทางการเงินของชาวบ้าน ทำให้ต้นทุนสูงขึ้น เพราะต้องเสียทั้งการลงทุนในการปลูกและการเก็บเกี่ยวและต้องเพิ่มการซ่อมบำรุงวัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตรที่ถูกช้างป่าเหยียบย่ำ อีกทั้งหากผลผลิตในไร่เกิดความเสียหายจำนวนมากเท่าไร เท่ากับรายได้ของเจ้าของไร่ก็ลดลงตามเช่นกัน

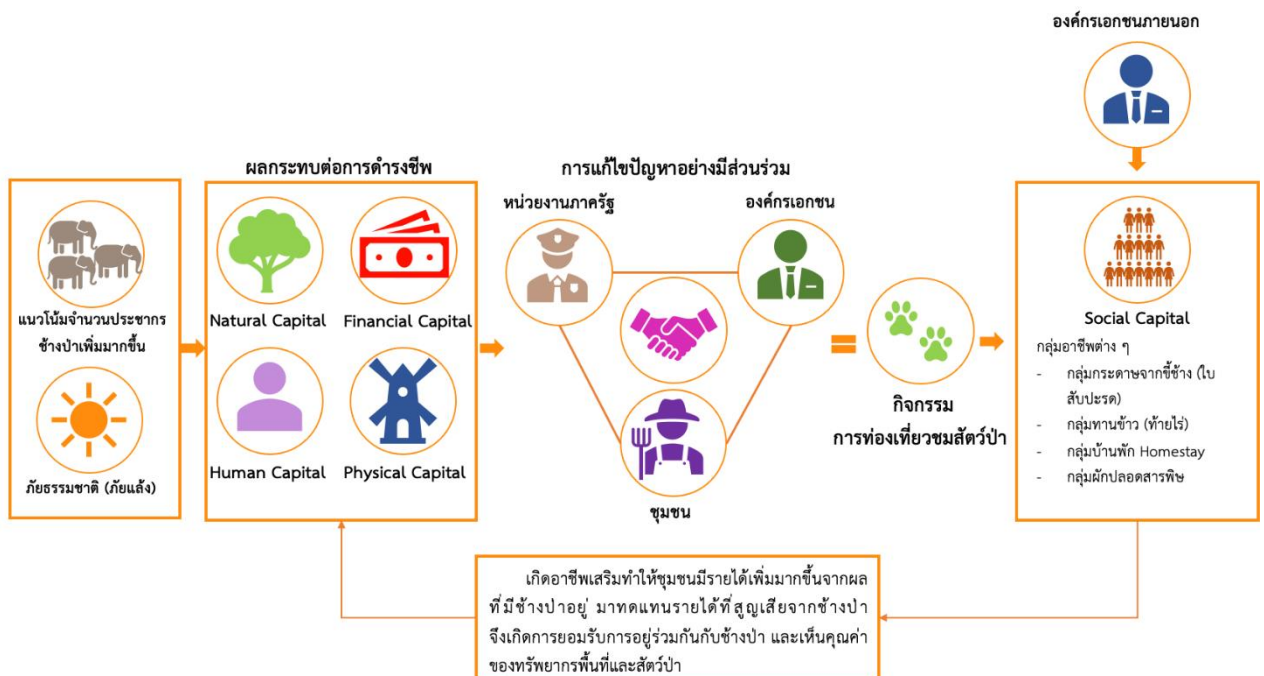

ภาพที่ 24 ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อผลผลิตทางการเกษตรของชุมชนบ้านรวมไทย

ซึ่งผลกระทบที่เกิดขึ้นนั้นก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างการทำงานของหน่วยงานภาครัฐที่รับผิดชอบพื้นที่อย่างหน่วยงานอุทยานแห่งชาติกุยบุรีที่ลุกขึ้นมาแก้ไขปัญหาให้ประชาชนในพื้นที่ ในการผนึกกำลังร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน ตลอดจนชุมชนในพื้นที่ ได้กำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เป็นไปอย่างมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย ทั้งการกำหนดนโยบาย กฎระเบียบ และการวางระบบการบริหารจัดการกิจกรรมต่าง ๆ ที่กำหนดขึ้นมาให้ช่วยแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าในพื้นที่ จึงเกิดการขยายผลสู่ด้านสังคม (Social Capital) เกิดการก่อตั้งชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรี ที่สมาชิกกลุ่ม คือ ชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบจากช้างป่า เพื่อให้เข้ามาร่วมบริหารจัดการกิจกรรมการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า ซึ่งเป็นผลให้เกิดการขยายผลสู่การก่อตั้งกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ภายในชุมชน ได้แก่ กลุ่มกระต๊ากจากขี่ช้าง (ใบสับปะรด) กลุ่มบ้านพักโฮมสเตย์ กลุ่มผักปลอดสารพิษ และกลุ่มอาหารท้องถิ่น (ข้าวทำไร่) การก่อตั้งกลุ่มต่าง ๆ นั้นเป็นเครื่องมือหนึ่งในการช่วยบรรเทาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากช้างป่า โดยสร้างรายได้และอาชีพเสริมจากโอกาสที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า และได้มีการนำเสนอกิจกรรมท่องเที่ยวอื่น ๆ ภายในชุมชน นอกจากนี้มีการพัฒนาให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ศึกษาดูงานให้แก่กลุ่มนักท่องเที่ยวเฉพาะ

ที่สนใจ เช่น กลุ่มนักเรียน นักศึกษา หรือชุมชนอื่น ๆ ได้เข้ามาเรียนรู้กระบวนการในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

อีกทั้งการทำงานของหน่วยงานอุทยานแห่งชาติกุยบุรีที่ร่วมกับองค์กรกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (WWF ประเทศไทย) นำมาซึ่งการประสานงานกับองค์กรเอกชนภายนอกให้เข้ามาช่วยเหลือด้านอุปกรณ์ในการติดตามช้างป่าและสัตว์ป่าในพื้นที่ ได้รับการสนับสนุนจากบริษัท True Move ในการติดตั้ง กล้องสัญญาณเตือนภัยช้างป่าทั้งหมด 4 จุด แต่การด้วยนิสัยความอยากรู้อยากเห็นของช้างป่าทำให้ กล้องสัญญาณเตือนภัยเกิดความเสียหายไปหลายจุด ซึ่งบอกได้ว่าเป็นผลกระทบเดียวในด้านกายภาพ (Physical Capital) ที่เกิดขึ้นจากช้างป่า

ภาพที่ 25 ผลการวิเคราะห์สภาพปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อการดำรงชีวิตของชุมชนหมู่บ้านรวมไทย ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ (วรัญญา, 2566) ดัดแปลงจากกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihood Framework)

ผลการวิเคราะห์จากแผนภาพจะเห็นได้ว่า ความเสี่ยงและความเปราะบางของพื้นที่นอกจากปัญหาภัยทางธรรมชาติที่ควบคุมไม่ได้แล้วหลัก ๆ คือ ปัญหาภัยแล้ง การขาดแคลนน้ำ และผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นต่อการดำรงชีพของชาวบ้านจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรของช้างป่า จึงเกิดการแก้ไขปัญหาอย่างมีส่วนร่วมและด้วยเนื้อด้วยเงื่อนไขทางกรรมสิทธิ์ที่ดิน หน่วยงานอุทยานแห่งชาติกุยบุรีจึงเป็นหน่วยงานหลักที่เข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าในพื้นที่ร่วมกับองค์กรอนุรักษ์ในพื้นที่ โดยองค์กรอนุรักษ์หลักที่เข้ามาช่วยดำเนินการคือ องค์กรกองทุนสัตว์ป่าโลก

สากล (WWF ประเทศไทย) ร่วมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าในพื้นที่ จนเกิดแนวทางการบริหารจัดการผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า ด้วยการตั้งกลุ่มชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรี ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม คือ เกิดอาชีพเสริมกลุ่มอาชีพต่าง ๆ จากองค์กรภายนอกที่เห็นถึงความเข้มแข็งของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ทำให้เข้ามาช่วยส่งเสริมกิจกรรมต่าง ๆ ให้แก่ชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านการมีรายได้เพิ่มมากขึ้น จากการที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามา เกิดการเห็นคุณค่าในทรัพยากรในพื้นที่และเกิดความเข้าใจ การปรับตัว และการยอมรับการอยู่ร่วมกันกับช้างป่ามากขึ้น

4.3 ข้อมูลการมีส่วนร่วมของชุมชนหมู่บ้านรวมไทยร่วมกับหน่วยงาน องค์กรในการแก้ไขปัญหา ระหว่างคนกับช้างป่า ในบริเวณอุทยานแห่งชาติกุยบุรี

4.3.1 ข้อมูลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าในพื้นที่ชุมชน บ้านรวมไทย ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

อุทยานแห่งชาติกุยบุรีเป็นหน่วยงานหลักในการบริหารจัดการแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าในพื้นที่ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ร่วมกับองค์การกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (WWF ประเทศไทย) ชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรี และเมื่อปี พ. ศ. 2561 มูลนิธิฯ ช้างกลับบ้านเข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมกิจกรรมของชุมชนมากขึ้น ในการส่งเสริมกิจกรรมการปลูกพืชที่ช้างป่าไม่กิน การแปรรูปผลผลิตในพื้นที่ และกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชน เพื่อลดหรือบรรเทาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากช้างป่า

การแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าในพื้นที่ที่มีการจัดประชุมย่อยประจำในแต่ละเดือน เพื่อรับฟังสถานการณ์และสภาพปัญหาของการทำกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า และนำผลการประชุมมาปรับปรุงกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า และงานอนุรักษ์สัตว์ป่า และมีการจัดประชุมประจำปี ภายใต้โครงการจัดประชุมที่มีบุคลากรภายนอกเข้าร่วม เรื่องการประชุมคณะกรรมการที่ปรึกษาอุทยานแห่งชาติกุยบุรี (Protected Area Committee: PAC) เป็นการประชุมชี้แจงรายละเอียดความคืบหน้าของการดำเนินงานการแก้ไขปัญหาช้างป่า ร่วมกับชุมชนที่ได้รับผลกระทบ และหน่วยงานอื่น ๆ ที่คอยให้การสนับสนุนช่วยเหลือตามวาระภารกิจ ได้แก่

1) กลุ่มภาครัฐ ได้แก่ องค์กรบริหารส่วนตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี กรมทหารราบที่ 9 โดยหน่วยเฉพาะกิจจงอางศึก กองกำลังสุรสีห์ กรมทหารราบที่ 11 รักษาพระองค์ โดย ร.11 พัน. 3 รอ. กรมทหารพรานที่ 14 กองร้อยตำรวจตระเวนชายแดนที่ 145 จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยที่ทำการปกครองจังหวัด สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โครงการป่ากุยบุรี อันเนื่องมาจากพระราชดำริ มณฑลทหารบกที่ 15 โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่า บริเวณป่าสงวนแห่งชาติกุยบุรี อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอสามร้อยยอด และอุทยานแห่งชาติเขาสามร้อยยอด

2) กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน ได้แก่ สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ (องค์การมหาชน) (BEDO) ศูนย์นวัตกรรมอุทยานแห่งชาติและพื้นที่คุ้มครองจังหวัดเพชรบุรี มูลนิธิช้างป่าบ้านพ้อ องค์การระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ (IUCN) ชุมชนพัฒนาสัมพันธ์มวลชนที่ 1210 ชมรมคนรักช้างป่าและสิ่งแวดล้อม สถานีวิทยุพัฒนาวิจัยประจวบคีรีขันธ์ ชมรมปกป้องผืนป่ากุยบุรี และชมรมรักษาระทิงไทย

3) กลุ่มนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญต่าง ๆ ได้แก่ คณะอาจารย์มหาวิทยาลัยศิลปากร เกษตรศาสตร์ และนักวิชาการต่าง ๆ

4.3.2 วิธีการแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างในพื้นที่ชุมชนหมู่บ้านรวมไทย ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

แก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างในพื้นที่ชุมชนหมู่บ้านรวมไทย ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ สามารถจำแนกได้ 3 กระบวนการหลัก ดังนี้

กระบวนการที่ 1 วิธีการป้องกันช้างป่าเข้ามาในเขตพื้นที่เกษตรของชาวบ้าน ชุมชนหมู่บ้านรวมไทย มีการป้องกันช้างป่า 6 วิธีการ ได้แก่

1. **การสร้างรั้วไฟฟ้ากันช้างป่า** ซึ่งการกันรั้วไฟฟ้าในพื้นที่ทางการเกษตร ชาวบ้านเป็นผู้ติดตั้งรั้วไฟฟ้าเอง มีลักษณะเป็นเส้นลวดซึ่งรอบเขตพื้นที่ไร่ปลูกกับเสาหลักไม้ โดยมีการผูกขวดแก้วไว้กับเส้นลวดและบริเวณเสาหลักไม้ เพื่อป้องกันช้างป่าและเพื่อให้ขวดที่ผูกไว้ช่วยส่งสัญญาณให้รู้ว่าช้างป่ากำลังเข้ามา โดยใช้หลักการการกระทบกันของขวดแก้ว เมื่อช้างป่าเดินผ่านเส้นลวด ขวดจะเกิดการสั้นกระทบกัน เป็นที่มาของการส่งเสียงเตือน โดยวิธีนี้เป็นวิธีที่มีความผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่การกันรั้วไฟฟ้าสามารถช่วยป้องกันช้างป่าได้ดีในช่วงระยะแรก ๆ จากนั้นช้างป่าเกิดการเรียนรู้และปรับตัวด้วยการใช้วงและเท้าทำลายรั้วกันไฟฟ้าได้ ชาวบ้านที่กันรั้วไฟฟ้า ส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ไร่สับปะรดเท่านั้น ซึ่งในหลายพื้นที่นิยมใช้เหมือนกันทั้งในแถบทวีปเอเชียและแอฟริกา โดยมองว่าเป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพสูง แต่ค่าใช้จ่ายสูงด้วยเช่นกันทั้งการติดตั้งและการบำรุงรักษา ดังนั้นผลผลิตต้องได้ราคาสูงมากพอที่จะเกิดความคุ้มค่าในการติดตั้ง (สมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า ประเทศไทย, 2550) สิ่งที่ค้นพบคือ ชุมชนยังขาดการประเมินมูลค่าความเสียหาย ขาดการคำนึงถึงผลกระทบหรือความเป็นอันตรายต่อสัตว์ชนิดอื่น ๆ

ภาพที่ 26 รั้วกั้นไฟฟ้าของพื้นที่ชุมชนบ้านรวมไทย

2. การขุดคูกันข้างป่า ซึ่งเป็นการขุดคูตามแนวขอบเขตพื้นที่ชุมชนที่ติดกับขอบเขตชายป่าอุทยานแห่งชาติกุยบุรี โดยทางอุทยานแห่งชาติกุยบุรี เป็นผู้ดำเนินการหลัก ซึ่งการขุดคูนั้นใช้รถแม็คโครขุด ก่อนการขุดมีการตัดต้นไม้ และชิงลวดเพื่อกำหนดเส้นทางในการขุด โดยมีความลึกประมาณ 2 – 3 เมตร พอที่จะสามารถกันข้างป่าเดินข้ามมาได้ แต่ระยะขอบเขตการขุดนั้นไม่ได้ยาวตลอดทั้งแนว ซึ่งข้างป่าจึงยังสามารถใช้เส้นทางที่ไม่ได้มีการขุด หรือเส้นทางที่มีการขุดแต่ความลึกน้อย อาจเกิดจากการทลายลงมาของดินที่ทำให้คูขุดมีความตื้นเขิน ทำให้ข้างป่าเดินผ่านเข้ามาในเขตพื้นที่ชุมชนได้ ซึ่งคูกันข้างป่านี้ สามารถกันข้างป่าได้ในช่วงระยะแรก แต่ข้างป่าสามารถเรียนรู้ในการทำลายได้ไว โดยการดันดินลงมาเพื่อกลบคูกันให้ตื้นขึ้น และข้างป่าบางกลุ่มหาช่องทางใหม่ในการใช้เดินเข้ามา อีกทั้งในช่วงฝนตกนั้นทำให้คูกันข้างป่ามีความตื้นมากขึ้น เนื่องจากฝนทำให้ดินสไลด์จากข้างบนลงมาข้างล่าง เช่นเดียวกับประเทศอินโดนีเซีย ที่มีการขุดคูหรือร่องลึก เพื่อยับยั้งข้างป่าไม่ให้ออกนอกเขตพื้นที่ป่า แต่วิธีนี้ใช้งบประมาณสูง และไม่ได้ผลเท่าที่ควร เพราะปัญหาการกัดเซาะดิน การพังทลายของดิน (สมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า ประเทศไทย, 2550) และในบางพื้นที่ไม่ได้มีการขุดคูหรือร่องลึก แต่ใช้วิธีการสร้างสิ่งกีดขวางธรรมชาติ นำมากันข้างป่าเข้าพื้นที่เกษตร เช่น การนำท่อนไม้ กิ่งไม้ มาวางขวางเส้นทางเดินของข้างป่า โดยวิธีนี้ช่วยในการลดต้นทุน แต่ประสิทธิผลเหมือนกัน

ภาพที่ 27 คู้กั้นข้างป่าของพื้นที่ชุมชนบ้านรวมไทย

3. การส่งเสียงดังหรือจุดประทัดไล่ช้างป่า ซึ่งเป็นวิธีการที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้ทุกครั้งเมื่อเจอช้างป่าเข้ามาในพื้นที่ไร่ของตนเอง เพราะการจุดประทัดทำให้เกิดเสียงดังจนทำให้ช้างป่าตกใจและถอยออกจากพื้นที่ไร่ได้ ผลลัพธ์สามารถขับไล่ช้างป่าได้ดี แต่ทำให้ช้างป่าเกิดอารมณ์ความรุนแรงและอาจสร้างความเสียหายต่อพืชผลทางการเกษตรจำนวนมาก อีกทั้งช้างป่ายังสามารถจดจำเสียงประทัดได้ จึงไม่กลัวเสียงประทัดอีก ตัวอย่างในพื้นที่ที่ชาวบ้านจุดประทัดไล่ช้างป่า ช้างป่าเกิดความโมโห และทำลายสวนยางพารา หักต้นไม้ไปตลอดเส้นทางในขณะหลบหนี เพราะเป็นพฤติกรรม การต่อต้านของช้างป่า เมื่อถูกมนุษย์ทำร้าย ครั้งต่อไปการเข้ามากินพืชผลทางการเกษตรอาจเกิดความเสียหายมากยิ่งขึ้น หรือยิ่งไปกว่านั้นอาจเกิดเหตุการณ์ร้ายแรงขึ้นกว่าเดิม อีกทั้งสร้างความ ก่อความไม่เป็นอยู่ที่ดีของคนอื่น ๆ ในสังคม เนื่องจากเป็นช่วงเวลาในตอนกลางคืน ที่เป็นเวลา พักผ่อนของทุกคน (Shaffer LJ, Khadka KK, Van Den Hoek J, and Naithani KJ, 2019)

4. การแจ้งเจ้าหน้าที่เฝ้าระวัง เพื่อผลักดันช้างป่าออกจากพื้นที่ ซึ่งทางเจ้าหน้าที่ อุทยานแห่งชาติกุยบุรี และทหาร มีการติดตั้งกล้องส่องสัตว์ไว้ในบริเวณพื้นที่ชุมชน ในจุดที่พบช้างป่า เข้ามาบ่อย เมื่อช้างป่าเดินเข้ามา กล้องจะส่งสัญญาณไปที่ศูนย์ควบคุม เจ้าหน้าที่และทหารจะรีบ ออกมาปฏิบัติหน้าที่ช่วยชาวบ้านผลักดันช้างป่าออกจากพื้นที่ชุมชน และในกรณีที่ชาวบ้านโทรแจ้ง เจ้าหน้าที่หรือทหาร ได้ยินเสียงประทัดของชาวบ้าน เจ้าหน้าที่และทหารก็ออกมาปฏิบัติหน้าที่ช่วย ชาวบ้านผลักดันช้างป่าทันที ปัจจุบันมีการเปิดรับอาสาสมัครเข้ามาช่วยเป็นเจ้าหน้าที่ผลักดันช้างป่า โดยส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านกลุ่มวัยรุ่นในชุมชน เนื่องจากได้รับค่าตอบแทนในการปฏิบัติงาน อาจเป็น ข้อกังวลเกิดขึ้น หากช้างป่าไม่เข้ามาในพื้นที่ อาสาสมัครที่เข้ามาทำงานเพื่อหารายได้ ก็จะถูกยุบตัวลง จึงเป็นไปได้ที่จะเกิดปัญหาของความต้องการไม่ยอมแก้ไขปัญหาช้างป่าหมดไป ซึ่งวิธีนี้อาจไม่ส่งผลดี ต่อการแก้ไขปัญหาหระหว่างคนกับช้างป่าในระยะยาว อีกทั้งวิธีการนี้มีความเสี่ยงต่อชีวิตของผู้ขับไล่

ข้างป่า เนื่องจากต้องเผชิญหน้ากับข้างป่าโดยตรง ความรุนแรงอาจจะเกิดขึ้นได้ทุกเมื่อ ปัญหา
ระหว่างคนกับข้างป่าอาจเพิ่มความรุนแรงมากยิ่งขึ้น

5. การใช้แสงสว่าง โดยชาวบ้านส่วนใหญ่มักใช้ไฟฉาย ที่มีการให้แสงสว่างที่สูงมาก
เพื่อเอาไว้ส่องไล่ข้างป่าเมื่อได้ยินเสียงของข้างป่าเดินเข้ามา แต่ก็ไม่สามารถไล่ให้ข้างออกนอกพื้นที่
เกษตรได้ ในบางบ้านมีการก่อกองไฟในบริเวณไร่ เพื่อไล่ข้างป่า เนื่องจากสัตว์ป่ากลัวเปลวไฟ
แต่ผลลัพธ์ใช้ได้แค่ช่วงแรก ๆ จากนั้นข้างป่าเรียนรู้และจดจำได้ว่ากองไฟและแสงไฟฉายนั้นไม่ได้สร้าง
อันตรายใด ๆ ให้ มีเพียงแค่หลบหลีกแต่ไม่ได้หลบหนีออกไปนอกเขตพื้นที่การเกษตร หากมองถึง
ความปลอดภัย โดยพื้นที่ไร่ที่ติดกับเขตป่า นั้น และในพื้นที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เป็นจังหวัด
ที่ประสบปัญหาภัยแล้ง ในพื้นที่เองก็ประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำ มองว่าวิธีการก่อกองไฟไล่ข้างป่า
อาจนำพามาสู่ปัญหาไฟป่าได้ ผลกระทบอาจร้ายแรงมากกว่าที่ข้างป่าเข้ามากินพืชผลทางการเกษตร
แตกต่างจากพื้นที่ที่ประสบปัญหาเช่นกันในประเทศซิมบับเว (Zimbabwe) ที่มีการใส่พริกแห้งผสม
กับขี้วัวใส่ลงไปเป็นเชื้อเพลิงไล่ข้างป่า เพื่อให้เกิดกลิ่นฉุน เพราะข้างป่าไม่ชอบ และพื้นที่
ที่ประสบปัญหาเช่นกันในประเทศอินโดนีเซีย (Indonesia) ใช้วิธีการจุดตะเกียงน้ำมันก๊าดไว้รอบ
แปลงเกษตร เป็นวิธีการที่ใช้ต้นทุนต่ำ แต่เป็นการแก้ไขปัญหาระยะสั้น ๆ เท่านั้น (สมาคมอนุรักษ์สัตว์
ป่า ประเทศไทย, 2550 และ Shaffer LJ, Khadka KK, Van Den Hoek J, and Naithani KJ, 2019)

6. การสร้างหอเฝ้าข้างป่า ชาวบ้านสร้างหอเฝ้าข้างป่า เป็นหอที่ถูกสร้างโดยชาวบ้านเอง
วัสดุที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นไม้ไผ่ มีความคงทนและแข็งแรง ซึ่งหอเฝ้าข้างป่าในบางบ้านนั้นสามารถรับ
น้ำหนักได้มากกว่า 20 คน ลักษณะหอเป็นแบบเปิดโล่ง มีเพียงหลังคากันฝน ทางขึ้นเป็นบันไดไม้ขึ้นไป
สูงประมาณ 3 – 4 เมตร ตั้งอยู่บริเวณมีตั้งแต่หัวไร่ กลางไร่ และปลายไร่ แล้วแต่ชาวบ้านคนไหน
จะสะดวกแบบไหน ซึ่งหอเฝ้าข้างนี้ไม่ใช่เครื่องมือการป้องกันเหมือนในแบบเครื่องมืออื่น ๆ ที่กล่าวมา
แต่เป็นเพียงเครื่องมือที่ช่วยอำนวยความสะดวกให้ชาวบ้านได้ใช้เครื่องมืออื่น ๆ ได้อย่างมี
ประสิทธิภาพ ซึ่งวิธีการนี้จากข้อมูลของ สมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า ประเทศไทย (2550) ระบุว่า เป็นวิธี
ที่ใช้ทุกพื้นที่ทั้งในทวีปเอเชีย และในทวีปแอฟริกาเช่นกัน แต่ต่างจากชุมชนหมู่บ้านรวมไทยที่นำมาใช้
เพื่อประโยชน์ด้านการท่องเที่ยวอีกด้วย โดยในกิจกรรมทานข้าวทำไร่ ที่จะพานักท่องเที่ยวขึ้นมา
ทานข้าวที่หอเฝ้าข้างป่าในตอนเย็น เป็นการชมบรรยากาศไร่ลับประรด หากถึงช่วงกลางคืน
นักท่องเที่ยวมีโอกาสได้เห็นวิถีชีวิตในการไล่ข้างป่าของชาวบ้าน

ภาพที่ 28 หอเฝ้าช้างป่าของพื้นที่ชุมชนบ้านรวมไทย

กระบวนการที่ 2 การยับยั้งช้างป่าให้อยู่ในเขตพื้นที่ป่า

การสร้างแหล่งอาหารให้แก่สัตว์ป่า ได้แก่ โป่งเทียม แพลงหญ้า กระจะน้ำ และการกำจัดวัชพืช เพื่อไม่ให้ช้างป่าออกมาหาแหล่งอาหารนอกเขตพื้นที่ป่า แต่การสร้างนั้นไม่ได้เข้าไปสร้างในป่าลึก จึงทำให้ช้างป่ายังมาวนเวียนและเข้ามาในพื้นที่เกษตรของชาวบ้าน อาจเพราะพฤติกรรมของช้างป่าที่เคยชินต่อการเข้ามากินพืชผลการเกษตรของชาวบ้านที่มีมาอย่างยาวนาน จากข้อมูลของ สำนักอุทยานแห่งชาติ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช (2565) กล่าวว่า ปัจจุบันจำนวนช้างป่าในพื้นที่มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น การยับยั้งช้างป่าด้วยการสร้างแหล่งอาหารให้ช้างป่า อาจไม่สามารถยับยั้งให้ช้างป่าอยู่นอกพื้นที่ได้ และวิธีการนี้อาจชี้ให้เห็นถึงจำนวนพื้นที่ป่าอาจไม่เพียงพอต่อการใช้ชีวิตของช้างป่า เพราะศักยภาพของพื้นที่แหล่งอาหารถึงขีดจำกัดแล้ว ถึงได้พยายามเข้าไปสร้างแปลงหญ้า โป่งเทียม และแหล่งน้ำ เพิ่มลงไปในพื้นที่เพิ่มมากขึ้น อีกทั้งวิธีการทำการเกษตรของชาวบ้านยังคงเป็นไปในรูปแบบเดิมที่เป็นการทำเกษตรเชิงเดี่ยว คือ สับปะรด มะม่วง มะละกอ ข้าวโพด เป็นต้น ซึ่งล้วนเป็นพืชที่ดึงดูดช้างป่าให้เข้ามากิน ปัญหาระหว่างคนกับช้างป่า ก็ยังคงอยู่ตามเดิม

กระบวนการที่ 3 วิธีการเรียนรู้การอยู่ร่วมกันกับช้างป่า ในปีพ.ศ. 2542 อุทยานแห่งชาติกุยบุรี นำแนวความคิดการมีส่วนร่วมมาปรับใช้กับทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่าที่มีอยู่ในพื้นที่ จึงเกิดเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า โดยที่มาของแนวความคิดการมีส่วนร่วมนี้ มาจากพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จึงได้พระราชทานพระราชดำริให้แก้ไขปัญหาช้างป่าอย่างมีส่วนร่วม เนื่องจากทรงทราบถึงวิกฤตของการเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าที่ทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น และบริบทความสัมพันธ์ของชุมชน เป็นชุมชนที่เกิดจากการรวมตัวกันของคนจากหลายภูมิภาคมา ไม่มีรากฐานประวัติความเป็นมาและวัฒนธรรม

เดียวกัน จึงไม่มีสิ่งที่จะเหนี่ยวนำให้เข้าทำงานร่วมกันได้ อีกทั้งผู้ที่ได้รับผลกระทบมีหลากหลายระดับ และบางครอบครัวก็ไม่ได้รับผลกระทบเลย ซึ่งพื้นที่อยู่ในความดูแลของอุทยานแห่งชาติกุยบุรีทั้งพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน พื้นที่ป่าและสัตว์ป่า จึงมีข้อจำกัดในเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินและลักษณะของการทำมาหากิน พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า และนโยบายการแก้ไขปัญหาช้างป่า ทำให้เป็นพื้นที่แรกในประเทศไทยที่ชาวบ้านส่วนใหญ่พร้อมที่จะแก้ไขปัญหาพร้อมกับหน่วยงานภาครัฐและองค์กรที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งภายในชุมชนมีการท่องเที่ยวเข้ามา โดยเป็นกลุ่มบริษัททัวร์ที่พานักท่องเที่ยวเข้ามาและให้ชุมชนดูแล แต่ชุมชนไม่ได้รับค่าจ้างตามที่ตกลง อุทยานแห่งชาติกุยบุรีจึงเห็นโอกาสนี้ และวิเคราะห์ถึงทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ จนเกิดเป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าผ่านกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า (นักวิจัยอิสระ, 2566)

ซึ่งกล่าวได้ว่า การมีส่วนร่วมของชาวบ้านที่ทำงานร่วมกับบริษัททัวร์ ที่เข้ามาในช่วงก่อนปีพ.ศ. 2550 ชาวบ้านมีส่วนร่วมที่อยู่ในชั้น การถูกควบคุมจัดการ (Manipulation) ที่ถูกควบคุมจัดการโดยบริษัททัวร์ ทำให้ชาวบ้านไม่ได้รับผลประโยชน์อย่างแท้จริง

การท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า เป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงผจญภัยที่มีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) ที่เป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Conservation Tourism) ที่มีความรับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีลักษณะเฉพาะ (สมพงษ์ วราภาสกุล, 2544) อีกทั้งกิจกรรมนี้เป็นการส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่าด้วยการใช้องค์ความรู้ในการปรับเปลี่ยนระบบนิเวศมาปรับใช้กับกระบวนการทางสังคม ทำให้เกิดการพัฒนาด้านเศรษฐกิจของชุมชน เป็นการจัดการสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วม โดยรูปแบบของการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่านั้นมุ่งเน้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ (Learning process) การได้สัมผัสกับระบบนิเวศอย่างมีจิตสำนึกและความตระหนักต่อการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวและทรัพยากรต่าง ๆ หรือระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

โดยลักษณะของกิจกรรมเป็นการท่องเที่ยวที่ต้องมีการเผชิญหน้าระหว่างคนกับสัตว์ป่า โดยไม่มีอะไรมาขวางกั้น ไม่มีใครมีอำนาจเหนือกว่าใคร ไม่มีการจำลองใด ๆ ที่การเปิดให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาชมสัตว์ป่าเขตป่าอุทยานแห่งชาติกุยบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่ธรรมชาติดั้งเดิมและการได้พบเจอสัตว์ป่าในพื้นที่ เป็นสิ่งที่กำหนดไม่ได้และไม่สามารถควบคุมสัตว์ป่าได้ ต้องป้องกันความปลอดภัยด้วยตัวเอง โดยทางอุทยานแห่งชาติกุยบุรีมีการแจ้งรายละเอียดข้อควรปฏิบัติและไม่ควรปฏิบัติต่อผู้ที่เข้าชมก่อนทำกิจกรรมการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า เพราะมีโอกาสเกิดเหตุการณ์ที่ต้องเผชิญหน้าและอาจมีความรุนแรงในการปะทะ ทางอุทยานแห่งชาติกุยบุรีมีการแจ้งรายละเอียดข้อควรปฏิบัติและไม่ควรปฏิบัติต่อผู้ที่เข้าชมก่อนทำกิจกรรมการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่าเพื่อความปลอดภัยซึ่งการท่องเที่ยว

รูปแบบนี้แตกต่างจากการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่าในรูปแบบสวนสัตว์ เพราะสวนสัตว์มีการจำลองพื้นที่เสมือนจริง มีสิ่งกีดขวางขณะเผชิญหน้าระหว่างคนกับสัตว์ป่า

โดยกิจกรรมการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่าในพื้นที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี เป็นการได้สัมผัสกับที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า และได้พบเห็นวิถีชีวิตของสัตว์ป่าจริง ซึ่งถือได้ว่าเป็นพื้นที่แรก ๆ ของประเทศไทย ที่จัดสรรทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่าในพื้นที่ ด้วยองค์ความรู้ในการจัดการระบบนิเวศมาปรับใช้กับกระบวนการทางสังคม ที่นำแนวทางการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่ามาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าภายในพื้นที่ โดยมุ่งเน้นช่วยบรรเทาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากช้างป่า และเยียวยาชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่า ควบคู่ไปกับการสร้างให้เกิดความเข้าใจช้างป่าและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่าอื่น ๆ และการสร้างให้เกิดการพึ่งพิงกันระหว่างคนกับสัตว์ป่า และที่สำคัญเป็นเครื่องมือที่ทำให้เกิดกระบวนการทำงานร่วมกันแก้ไขปัญหาในหลาย ๆ หน่วยงาน องค์กรเอกชน และชุมชน โดยต่างกับพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ตรงที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรีเปิดโอกาสให้ชาวบ้านในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่าเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่กระบวนการแรกจนถึงการดำเนินงาน ตามหลักแนวความคิดมีส่วนร่วม ได้แก่ การร่วมค้นหาปัญหา การร่วมวางแผน การร่วมดำเนินการ การร่วมติดตามประเมินผล และการร่วมรับผลประโยชน์ สามารถอธิบายรายละเอียดได้ดังนี้

ภาพที่ 29 กิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า อุทยานแห่งชาติกุยบุรี

4.3.3 ข้อมูลการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านรวมไทย ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ร่วมกับหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าในบริเวณอุทยานแห่งชาติกุยบุรี

กระบวนการที่ 1 การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาระหว่างคนกับช้างป่า

การค้นหาปัญหาและอุปสรรคในการแก้ไขปัญหภายในหน่วยงานอุทยานแห่งชาติกุยบุรี ก่อนที่จะนำไปสู่การถอดบทเรียนร่วมกับชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบ การทำงานของเจ้าหน้าที่เป็นเพียงการรับฟังข้อร้องเรียนของชาวบ้านเท่านั้น ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมแบบที่เห็นประชาชนน้อยกว่า (Therapy) เป็นการให้ข้อมูลข่าวสารแก่ชาวบ้านอย่างไม่ทั่วถึง ทำให้ชาวบ้านไม่ยอมรับการทำงาน

ร่วมกับหน่วยงาน ถึงช่วงการผลัดเปลี่ยนยุคสมัยของการทำงาน ทำให้การทำงานของหน่วยงานเกิดการปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำงานเป็นไปในทางที่สามารถเข้าใจและเข้าถึงชาวบ้านได้อย่างแท้จริง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงระบบการทำงานเกิดจากการตั้งคำถามง่าย ๆ กับเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานว่า ช้างป่าในพื้นที่มีกี่ตัว เป็นเพศผู้กี่ตัว เพศเมียกี่ตัว ช้างป่าเข้ามาในเขตชุมชนกี่ตัว เข้ามาในช่วงไหนบ้าง ฯลฯ พบว่าไม่มีข้อมูล เพราะไม่มีการจัดทำรายงานการสำรวจช้างป่าในพื้นที่เลย จึงให้มีการจัดสำรวจจำนวนประชากรช้างป่าที่อยู่ภายในพื้นที่ทั้งหมด และเก็บรวบรวมสถิติการเข้าออกของช้างป่า เกิดการบูรณาการทำงานร่วมกันกับหน่วยงานและองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้ง องค์กรกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (WWF ประเทศไทย) ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการสำรวจทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า รวมไปถึงงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่าทั้งหมด และประสานงานร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนนักวิชาการในด้านต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าในพื้นที่

จากนั้นขยับกระบวนการเข้ามาทำงานร่วมกับชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบ ด้วยการจัดเวทีประชาคม เพื่อถอดบทเรียนและร่วมค้นหาปัญหาและอุปสรรคในการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าร่วมกับชาวบ้าน โดยเจ้าหน้าที่ใช้เทคนิคการมีส่วนร่วม ด้วยการสร้างบรรยากาศให้มีความเป็นกันเองทั้งการใช้ภาษาที่ไม่เป็นทางการเพื่อให้ชาวบ้านเข้าใจง่าย และเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้พูดความรู้สึกและผลกระทบที่เกิดขึ้นอย่างอิสระ ชาวบ้านจึงเกิดความไว้วางใจ เชื่อใจกับเจ้าหน้าที่มากขึ้น ให้ความร่วมมือในกิจกรรมครั้งนี้ อยู่ในระดับการมีส่วนร่วมที่อยู่ในขั้นการสร้างความร่วมมือ (Partnership) เป็นความร่วมมือที่อยู่ในขั้นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงทำให้กระบวนการค้นหาปัญหาในครั้งนี้สามารถค้นพบอุปสรรคที่เป็นปัญหาในการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่า คือ

1. นโยบายเก่าไม่สามารถแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าได้ เนื่องจากเป็นนโยบายที่ไม่ได้มาจากฐานข้อมูลที่แท้จริง จึงไม่สอดคล้องกับการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น อีกทั้งยังส่งผลกระทบทางลบต่อการแก้ไขปัญหาในระยะยาว
2. การทำงานของหน่วยงานยังขาดทักษะและความพร้อมในการปฏิบัติงาน โดยไม่มีการติดต่อประสานงาน และขาดระบบการติดตามงานแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่า ซึ่งเป็นปัญหาต่อการปฏิบัติงานร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ ในระดับเดียวกัน และระดับชุมชน
3. ขาดการประสานงานระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการในพื้นที่ ทั้งหน่วยงานภาครัฐ เอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน และชุมชนท้องถิ่น จึงเกิดปัญหาในการดำเนินงาน เช่น ปัญหาการขาดการรับฟัง ขาดการเข้าประชุมหารือ และขาดการแลกเปลี่ยนในข้อมูลต่าง ๆ และการดำเนินงานต่าง ๆ ในบางส่วนเกิดการซ้ำซ้อนกัน ไม่มีการบูรณาการข้อมูลร่วมกัน ซึ่งเป็นปัญหาต่อการแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่า

4. การขาดการมีส่วนร่วมของหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งเป็นหัวใจหลักของแผนการดำเนินการแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่า

5. หน่วยงานที่ดำเนินการแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่า ขาดการสรุปทบทวน ทำให้การดำเนินการแก้ไขปัญหานั้นในแต่ละครั้งไม่สามารถเห็นภาพรวมของการแก้ไขปัญหานั้น ปัญหาที่สามารถแก้ไขได้ ปัญหาแทรกซ้อน ปัญหาที่เกิดขึ้นใหม่ หรือปัญหาที่ไม่สามารถแก้ไขได้ เป็นต้น ซึ่งเป็นผลต่อประสิทธิภาพการทำงาน

หลังจากทราบถึงปัญหาและอุปสรรค และได้มีการร่วมวิเคราะห์ต้นทุนและโอกาสภายในพื้นที่ว่ามีบริษัททัวร์รับนักท่องเที่ยวเข้ามาจากหัวหิน แต่ชาวบ้านไม่ได้รับประโยชน์ใด ๆ มีแต่สูญเสีย เพราะเป็นการมีส่วนร่วมที่ถูกควบคุมจัดการ (Manipulation) ที่ชาวบ้านไม่มีสิทธิและอำนาจใด ๆ ในการต่อรองหรือเสนอความคิดเห็น จึงทำให้ชาวบ้านขาดผลประโยชน์ เป็นระดับการมีส่วนร่วมไม่แท้จริง และเห็นว่าทรัพยากรในพื้นที่นั้นสามารถขยับทำการท่องเที่ยวได้ จึงเกิดแนวทางการแก้ไขใหม่ คือ การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า

เกิดกลุ่มที่ใช้ชื่อว่า “ชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรี” ในปี พ.ศ. 2542 เพื่อให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมวางแผนบริหารจัดการกิจกรรม ต่อมาในปี พ.ศ. 2550 ชมรมได้เปลี่ยนชื่อเป็น “ชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรี” เป็นการรวมกลุ่มอย่างเป็นทางการ มีการทำงานที่แบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ การกำหนดกฎระเบียบและเป้าหมายการทำงานอย่างชัดเจน ส่วนความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในกลุ่ม เป็นความสัมพันธ์ที่สนิทสนมกัน มีการพบปะกันอย่างสม่ำเสมอ จึงนำมาสู่การขยายผลสู่การก่อตั้งกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ภายในชุมชนอีกด้วย ได้แก่ กลุ่มกระดาดจากใบสับปะรด กลุ่มบ้านพักโฮมสเตย์ กลุ่มผักปลอดสารพิษ และกลุ่มอาหารท้องถิ่น (ข้าวทำไร่) โดยมีหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาสนับสนุน ได้แก่ มูลนิธิฯ ช้างกลับบ้าน และสถาบันการศึกษาต่าง ๆ

แต่อย่างไรก็ตามในช่วงแรกชาวบ้านไม่ได้ให้ความสนใจ เพราะยังมองไม่เห็นถึงความเป็นไปได้ของกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่าที่จะมาแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าได้ เพราะการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ก่อนหน้านั้นไม่ตอบสนองความต้องการของชาวบ้านได้ เจ้าหน้าที่จะปฏิบัติงานต่อเมื่อชาวบ้านเข้าร้องเรียน ชาวบ้านจึงยังไม่ให้ความเชื่อมั่นในการที่จะเข้ามามีส่วนร่วม แต่ยังมีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งที่มีความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่และมองว่าเป็นโอกาสใหม่ในการแก้ไขปัญหาช้างป่า จึงเข้ามามีส่วนร่วมกับเจ้าหน้าที่ ซึ่งตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบันชาวบ้านกลุ่มนี้เป็นแกนนำในการปฏิบัติงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ และแกนนำกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ภายในชุมชน และการทำงานของผู้อำนวยการอุทยานแห่งชาติกุยบุรีในสมัยนั้น มีความเข้าใจและเข้าถึงชาวบ้าน ตลอดจนเข้าใจในพฤติกรรมของช้างป่าในพื้นที่ มีการวางระบบการปฏิบัติงานที่มีเป้าหมายอย่างชัดเจนที่อยู่บนความเป็นไปได้ “พูดจริง ทำจริง” มีทีมงานที่คอยติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่องในการ

ทำงานกับชาวบ้านอย่างสม่ำเสมอ ไม่ทิ้งชุมชน ทำให้ชาวบ้านเกิดการยอมรับและค่อย ๆ เข้ามา มีส่วนร่วมในกิจกรรมมากขึ้น จากมีเพียงชาวบ้านแค่ 3 คน ในปี พ.ศ. 2542 ที่เข้ามามีส่วนร่วม ตั้งแต่กระบวนการแรกที่มีการทำงานร่วมกับชาวบ้าน จนปัจจุบันสมาชิกชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ สัตว์ป่ากุยบุรี มีสมาชิกเพิ่มขึ้นเป็น 70 กว่าคน ในปี พ.ศ. 2565 โดยมี ผู้ขับร่นำชมสัตว์ป่า จำนวน 50 คน และผู้นำเที่ยวชมสัตว์ป่าท้องถิ่นหรือมัคคุเทศก์ท้องถิ่น จำนวน 30 คน ส่วนใหญ่มีอายุ อยู่ในช่วง 30 – 60 ปี (ชาวบ้าน 4, 2565) แต่อย่างไรก็ตามมีบางส่วนที่เข้ามามีส่วนร่วม ในช่วงระยะเวลาหนึ่งแล้วถอนตัว เนื่องจากไม่มีเวลาในการเข้าร่วมประชุม และไม่สามารถ ร่วมให้บริการแก่นักท่องเที่ยวในกิจกรรมการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่าได้

ในช่วงสถานการณ์โควิด - 19 (COVID - 19) ในปีพ.ศ. 2563 กิจกรรมการท่องเที่ยว ชมสัตว์ป่าได้หยุดกิจกรรมชั่วคราว ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อชาวบ้าน เนื่องจากชาวบ้านมีอาชีพหลัก คือ การทำการเกษตร โดยกิจกรรมการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่านี้เป็นเพียงอาชีพเสริม ที่สร้างความรู้ความ เข้าใจและเกิดการยอมรับการอยู่ร่วมกับระหว่างชาวบ้านกับช้างป่าได้อย่างดี ถึงแม้ในช่วงที่ชาวบ้าน ไม่มีรายได้เสริม ความรุนแรงของคนกับช้างป่าในพื้นที่ไม่ได้เพิ่มขึ้น อีกทั้งเมื่อหยุดกิจกรรมนั้น ส่งผลดีต่อทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่าอีกด้วย จากข้อมูลการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติ กุยบุรีทั้ง 5 คน กล่าวตรงกันว่า “ช่วงที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรีปิดและงดทำกิจกรรมการท่องเที่ยวชม สัตว์ป่า ทำให้สัตว์ป่าออกมาให้เห็นจำนวนมาก มากกว่าช่วงที่ทำกิจกรรม”

พอมายหลังสถานการณ์โควิด - 19 (COVID - 19) เริ่มมีประชากรวัยรุ่นที่อยู่ในช่วง อายุ 18 – 29 ปี เริ่มเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า โดยเข้ามาเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ที่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ เนื่องจากมีบิดา มารดา หรือสถานะทางครอบครัวเป็นครอบครัวที่ได้รับ ผลกระทบจากช้างป่า ปัจจุบันหากเป็นคนในพื้นที่ที่สามารถเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสมาชิก ชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรีได้ นอกจากนี้ยังมีบางกลุ่มที่ไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วม ส่วนใหญ่ เป็นกลุ่มที่ทำธุรกิจส่วนตัว เช่น การค้าขาย ร้านขายของชำ ปั้มน้ำมัน ร้านอาหาร เป็นต้น โดยมีพื้นที่ ตั้งอยู่เขตด้านในชุมชนที่ไม่ได้ติดกับขอบเขตพื้นที่ชายป่า ไม่ได้รับผลกระทบใด ๆ จึงเห็นว่าการเข้ามามีส่วนร่วมนั้นเป็นเรื่องเสียเวลา เพราะตนเองไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องและไม่ได้มีผลประโยชน์ ร่วมด้วย นอกจากนี้ยังมีชาวบ้านส่วนเล็ก ๆ ส่วนหนึ่งที่มีสาเหตุแบบเดียวกันในการไม่เข้าร่วม เพราะว่า ไม่มีความจำเป็นเข้ามามีส่วนร่วม เป็นเรื่องเสียเวลา ขาดความเชื่อมั่นในกระบวนการทำงาน และมีความขัดแย้งกับฝ่ายอื่น ๆ จึงก่อให้เกิดความอคติส่วนตัว หรืออาจเป็นปัญหาที่มาจากทั้งสอง ฝ่ายที่ความคิดเห็นที่ต่างกัน สามารถจำแนกกลุ่มชาวบ้านที่เข้ามามีส่วนร่วมได้ตามการประกอบอาชีพ หลักได้ดังนี้

กลุ่มที่ 1 ผู้ที่ประกอบอาชีพหลักค้าขาย รับจ้าง รองลงมาเลี้ยงสัตว์ เช่น วัว กระจ่าง เป็นต้น ส่วนใหญ่ไม่ได้รับผลกระทบจากช้างป่า จึงไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาช้างป่า

กลุ่มที่ 2 ผู้ที่ประกอบอาชีพหลักเกษตรกรกรรม ทำไร่ ทำสวน ที่ไม่ได้รับผลกระทบจากช้างป่า ไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาช้างป่า เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านที่ทำการเกษตร ทำสวนอยู่ในบริเวณเขตด้านในชุมชน โดยพื้นที่ไม่ได้ติดกับขอบพื้นที่ป่า

กลุ่มที่ 3 ผู้ที่ประกอบอาชีพหลักเกษตรกรกรรม ทำไร่ ทำสวน ส่วนใหญ่ได้รับผลกระทบจากช้างป่า เข้ามามีส่วนร่วมในการร่วมแก้ไขปัญหาช้างป่า โดยชาวบ้านในกลุ่มนี้มีบางส่วนที่ประกอบอาชีพเสริมนอกภาคการเกษตร คือ ค้าขาย และ รับจ้าง

กระบวนการที่ 2 การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการแก้ไขปัญหาหระหว่างคนกับช้างป่า

อุทยานแห่งชาติกุยบุรีร่วมกับองค์การกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (WWF ประเทศไทย) มีการกำหนดทิศทางการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า โดยผู้อำนวยการอุทยานแห่งชาติกุยบุรีในสมัยนั้น มีประสบการณ์จากการไปศึกษาดูงานจากต่างประเทศในแถบ South Africa ที่เป็นพื้นที่ประสบปัญหาหระหว่างคนกับช้างป่าเช่นกัน และในอีกหลายประเทศ รวมถึงประเทศไทย ในหลายพื้นที่ เช่น การท่องเที่ยวชมสัตว์ป่าจากอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ จึงนำแนวคิดที่ได้รับมาปรับใช้กับพื้นที่

จึงได้เชิญนักวิชาการจากต่างประเทศเข้ามาให้ความรู้ทักษะการสื่อสารด้านภาษาอังกฤษ ทักษะการบริการนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติให้แก่ชาวบ้าน และพาไปศึกษาดูงานที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ว่าการจัดการการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่าเป็นอย่างไร มีองค์ประกอบอะไรบ้าง จึงได้แนวทางการบริหารจัดการมาปรับใช้กับในพื้นที่ จึงเริ่มมีการวางแผนกำหนดทิศทางการปฏิบัติ โดยให้ชาวบ้านร่วมกันคิดไปพร้อมกัน ทั้งการตั้งกฎระเบียบข้อปฏิบัติ รูปแบบการทำกิจกรรม การให้บริการต่าง ๆ ช่วงระยะเวลาของการให้บริการ ซึ่งที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่นั้น เป็นการให้บริการในช่วงเวลากลางคืน แต่ทางอุทยานแห่งชาติกุยบุรีเห็นว่า พฤติกรรมของสัตว์ป่าที่สำรวจมานั้น สัตว์ป่าส่วนใหญ่มักต้องการการพักนอนในช่วงเวลากลางคืน และมีการออกหาอาหารในช่วงเช้า - เย็น จึงกำหนดช่วงเวลาในการทำกิจกรรมเป็นช่วง 14.00 – 17.00 น. และมีการจัดอบรมให้ความรู้แก่ชาวบ้านที่เข้ามาเป็นสมาชิก ชุดความรู้ส่วนใหญ่เป็นชุดความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่าในพื้นที่ พฤติกรรมและลักษณะของสัตว์ป่าการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติสัตว์ป่า ความเชื่อ เทคนิคการเล่าเรื่องราวการนำเสนอให้มีความน่าสนใจ ทักษะภาษาอังกฤษ การเตรียมความพร้อมเมื่อเกิดอุบัติเหตุ การปฏิบัติตัวให้ปลอดภัยจากสัตว์ป่า เมื่อผ่านการอบรม จะมีการประเมินผลด้วยการให้ชาวบ้านทดสอบเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น และขับรถนำชมสัตว์ป่า กับเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี องค์การกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (WWF ประเทศไทย) และคณะผู้เชี่ยวชาญ เพื่อตรวจสอบความพร้อม จึงเริ่มเปิดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาทำกิจกรรม

โดยชาวบ้านได้ร่วมวางแผน แสดงความคิดเห็น เสนอแนะ ตัดสินใจ และให้ความร่วมมือในส่วนที่ช่วยได้ ซึ่งกระบวนการนี้อยู่เป็นการมีส่วนร่วมระดับการมอบหมายอำนาจบางส่วน

(Delegated power) เป็นขั้นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง โดยอุทยานแห่งชาติกุยบุรีมอบหมายหน้าที่บางส่วนให้ชาวบ้านได้ร่วมดำเนินการร่วม อีกทั้งยังใช้เทคนิคการมีส่วนร่วมที่สร้างให้เกิดความเป็นเจ้าของ ทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกกระตือรือร้นในการร่วมกิจกรรม ซึ่งมีรายละเอียดแผนการดำเนินงานประกอบด้วย 4 ด้าน คือ

1. ด้านกฎระเบียบการทำกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า

ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการกำหนดกฎระเบียบสำหรับมัคคุเทศก์ท้องถิ่นและผู้ขับรถนำชมสัตว์ป่า แต่อย่างไรก็ตามอุทยานแห่งชาติกุยบุรีกับองค์การกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (WWF ประเทศไทย) จะเป็นผู้ตัดสินใจสูงสุด ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมถึงแม้จะมีการมอบหมายงานบางส่วนให้ชาวบ้านเป็นผู้ดำเนินการ เนื่องจากกิจกรรมอยู่ในพื้นที่ป่ามีความเกี่ยวข้องและอาจเกิดผลกระทบต่อสวัสดิภาพของทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า หรือชาวบ้านผู้ปฏิบัติงาน และนักท่องเที่ยว จึงต้องใช้ความรู้ความชำนาญพิเศษ แต่การกำหนดกฎระเบียบนั้นเป็นกระบวนการที่ร่วมกันกำหนดซึ่งจะผ่านการยอมรับจากสมาชิกทุกคน โดยกฎระเบียบแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ กฎระเบียบในการปฏิบัติสำหรับมัคคุเทศก์ท้องถิ่น กฎระเบียบสำหรับผู้ขับรถนำชมสัตว์ป่า และกฎระเบียบสำหรับนักท่องเที่ยว

ในช่วงเปิดกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่าครั้งแรกเมื่อ ปีพ.ศ. 2552 นักท่องเที่ยวที่สามารถเข้ามาทำกิจกรรมต้องซื้อตั๋วเข้าอุทยานแห่งชาติกุยบุรี และสามารถเลือกที่จะขับรถเข้ามาชมสัตว์ป่าได้ด้วยตนเองหรือใช้บริการรถยนต์ของชาวบ้าน และสามารถเลือกได้ว่าใช้บริการมัคคุเทศก์ท้องถิ่นหรือไม่ใช้ จนในปีพ.ศ. 2558 เกิดเหตุการณ์กระต๊อบในพื้นที่ตายจำนวนมาก จึงมีการหยุดให้ทำกิจกรรม และออกกฎระเบียบมาตรการใหม่ และในปี พ.ศ. 2564 หลังสถานการณ์โควิด - 19 (COVID - 19) มีการปรับมาตรการความปลอดภัยเพิ่มขึ้น โดยนักท่องเที่ยวไม่สามารถรวมกลุ่มกับนักท่องเที่ยวกลุ่มอื่น ๆ เพื่อขึ้นรถนำชมสัตว์ป่าได้

2. ด้านการจัดการทรัพยากรพื้นที่และสัตว์ป่า

หน่วยงานอุทยานแห่งชาติกุยบุรี องค์การกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (WWF ประเทศไทย) ร่วมกับโครงการอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรี เป็นผู้ดำเนินการหลัก เนื่องจากในด้านนี้ต้องใช้ทักษะและความรู้ที่มีความชำนาญในการปฏิบัติงาน หากต้องการความช่วยเหลือสนับสนุนในด้านไหนจะติดต่อประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้น ๆ โดยตรง ส่วนชาวบ้านเป็นผู้คอยช่วยเหลือในการปฏิบัติงาน เช่น งานการช่วยฟื้นฟูสภาพพื้นที่ แหล่งอาหารให้แก่สัตว์ป่า จัดทำแปลงหญ้า กระทะน้ำ (แอ่งน้ำขนาดเล็ก) และโป่งเทียม

โดยข้อมูลจากการสำรวจประชากรสัตว์ป่าในพื้นที่ พบจำนวนสมาชิกสัตว์ป่าจำแนกได้ 50 ชนิด เช่น ช้างป่า วัวแดง กระต๊อบ เลียงผา เก้งหม้อ เก้ง เสือโคร่ง เสือดาว หมึกควาย ค่างแว่น ชะนี ธรรมดา แมวลายหินอ่อน พะยูง เก้งหม้อ นกกระเรียน เลียงผา กวางผา ละองหรือละมั่ง สมัน กูปรี

ควายป่า แรด กระซู่ สมเสร็จ นกแก้วแล้วท้องดำ และนกเจ้าฟ้าหญิงสิรินธร นกกายัง นกแก๊ก นกเงือกกรามช้าง นกเงือกสีน้ำตาล นกขุนทอง นกกระรางหัวขวาน นกกาขزندง นกเขียวคราม ไก่ฟ้าหน้าเขียว ไก่ป่าตุ้มหูแดง ผีเสื้ออุ้งทองปักข์ใต้ ผีเสื้อหางติ่งสะพายเขียว ผีเสื้อหางติ่งนางระเวง ผีเสื้อหางมังกรเขียว

สัตว์ป่าที่พบบ่อย ได้แก่ ช้างป่า กระทิง วัวแดง นกกายัง นกแก๊ก นกเงือกกรามช้าง นกเงือกสีน้ำตาล นกขุนทอง นกกระรางหัวขวาน นกกาขزندง นกเขียวคราม และสัตว์ป่ากลุ่มผีเสื้อ

เส้นทางกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า : ระยะทางไปประมาณ 7.6 กิโลเมตร และกลับ 7.6 กิโลเมตร รวมระยะทางทั้งหมด 15.2 กิโลเมตร (เส้นทางชมสัตว์ป่าเป็นเส้นทางเดียวกันทั้งขาไปและขากลับ) มีจุดชมสัตว์ป่าทั้งหมด 4 จุด คือ 1) โป่งสลัดโต 2) หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติที่ กร.1 ป่ายาง 3) พุยายสาย และ 4) จุดชมวิวสัตว์ป่า (หน้าผา) โดยบริเวณจุดชมสัตว์ป่าในแต่ละจุดมีการรองรับนักท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน เช่น จุดที่ 1 โป่งสลัดโต จะมีหอนชมสัตว์ป่า จุดที่ 2 หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติที่ กร.1 ป่ายาง เป็นจุดที่ตั้งของศาลช้างป่า จุดที่ 3 พุยายสาย เป็นพื้นที่ป่าที่สามารถยืนชมช้างป่าและสัตว์ป่าอื่น ๆ ได้ และจุดที่ 4 จุดชมวิวสัตว์ป่า เป็นจุดหน้าผาที่สามารถมองเห็นช้างป่าและสัตว์ป่าอื่น ๆ ได้อย่างชัดเจน คล้ายกับการชมช้างป่าและสัตว์ป่าอื่น ๆ บนเวทีลานกว้าง ๆ นอกจากนี้ยังสามารถเห็นสัตว์ป่าได้ตลอดสองข้างทาง แต่อย่างไรก็ตามการพบเห็นสัตว์ป่านั้นไม่สามารถกำหนดได้ว่าจะได้เห็นสัตว์ป่าทุกครั้งที่จะเข้ามาทำกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า ส่วนบรรยากาศตลอดสองข้างทางนั้นเป็นเส้นทางธรรมชาติ ที่เจ้าหน้าที่ใช้ในการสำรวจป่าและสัตว์ป่า ลักษณะถนนเป็นดินแดงล้อมรอบไปด้วยต้นไม้ป่าไม้นานาพันธุ์ตลอดสองข้างทาง ผ่านพื้นที่ไร่สับปะรดเก่าที่ถูกเวียนคืนกลับมาเป็นพื้นที่ป่า ซึ่งปัจจุบันได้ฟื้นฟูกลับมาเป็นผืนป่าอีกครั้ง และผ่านต้นมะม่วงเก่าแก่ที่มีประวัติเรื่องราวในอดีต

3 ด้านการบริหารจัดการกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า สามารถจำแนกได้ 5 องค์ประกอบ คือ

3.1 การบริหารจัดการบุคลากรที่ดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า โดยหน่วยงานอุทยานแห่งชาติกุยบุรีร่วมกับองค์การกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (WWF ประเทศไทย) เป็นผู้ดำเนินการจัดอบรมสร้างความรู้และความเข้าใจในทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า และประสานงานติดต่อวิทยากรที่มีความเชี่ยวชาญในการเสริมสร้างทักษะด้านการนำเสนอ การสื่อสาร การใช้ภาษาอังกฤษ การเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น และอื่น ๆ ให้แก่บุคลากรที่ดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่าเข้ามาเป็นสมาชิกชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรี โดยมีการประเมินผลทดสอบการปฏิบัติงาน กำหนดกฎระเบียบในการปฏิบัติงาน ที่เกิดจากการเสนอความคิดเห็นของทุกคนและผ่านการยอมรับในกฎเกณฑ์การปฏิบัติจากทุกคน ซึ่งการให้บริการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่าแบ่งบทบาทหน้าที่ออกเป็น 3 ส่วน คือ

3.1.1 มัคคุเทศก์ท้องถิ่น ที่ต้องผ่านการฝึกอบรมความรู้ในการให้บริการกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า ที่เป็นองค์ความรู้ที่ถูกต้องและปลอดภัยทั้งคนและสัตว์ป่า ได้แก่

- ทรพยากรสัตว์ป่าและพรรณไม้ในเขตพื้นที่เส้นทางกิจกรรมชมสัตว์ป่า
- วิธีการเล่าเรื่องหรือนำเสนอข้อมูลให้แก่นักท่องเที่ยว
- ข้อมูลเบื้องต้นของช้างป่าและกระทิง การสังเกตลักษณะของช้างป่าและกระทิง และพฤติกรรมของช้างป่าและกระทิง
- การดูนก
- แหล่งอาหารธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น แหล่งกระต๊อ และแปลงหญ้า
- เรื่องราวประวัติศาสตร์ช้างป่า
- จุดสังเกตอื่น ๆ ที่สามารถนำมาเสนอได้ เช่น รังมดดำ กาฝาก ล่องลอยทางเดินของช้างป่า รอยเท้าช้างป่าและกระทิงและสัตว์อื่น ๆ ชีชีช้างป่า

เมื่อผ่านกระบวนการฝึกอบรม จะมีการทดสอบความรู้ที่ได้รับ โดยการให้จำลองการนำชมสัตว์ป่า และมีการประเมินจากเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี ผู้เชี่ยวชาญ และเจ้าหน้าที่โครงการอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรี (WWF ประเทศไทย) จึงสามารถนำชมสัตว์ป่าได้ หากในปัจจุบันมีมัคคุเทศก์เข้ามาสมัครใหม่ จะได้รับการฝึกอบรมเช่นกัน และทดสอบการนำชมสัตว์ป่า และมีการประเมินจากมัคคุเทศก์รุ่นแรกที่มีองค์ความรู้และความเชี่ยวชาญในการนำชมสัตว์ป่าแล้ว นอกจากนี้มีการนัดประชุมประจำเดือน เพื่อให้สมาชิกบอกถึงปัญหาที่พบ และความต้องการ เพื่อนำมาปรับแก้ไขในครั้งถัดไป

ซึ่งการให้บริการกิจกรรมนำชมสัตว์ป่า จะมีการจัดลำดับคิวของการให้บริการทั้งผู้ขับรถนำชมสัตว์ป่า และผู้นำเที่ยวชมสัตว์ป่าท้องถิ่นหรือมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ด้วยวิธีการจับฉลาก เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งภายในกลุ่ม โดยการให้บริการจะรันไปตามลำดับคิวที่ได้รับ หากกรณีเมื่อถึงคิวแล้วไม่สามารถมาให้บริการได้ ต้องโทรแจ้งเจ้าหน้าที่ดูแลคิวล่วงหน้า หากขาดโดยไม่แจ้งจะได้รับโทษตามที่บัญญัติไว้ ปัจจุบันจากการสัมภาษณ์ปีพ.ศ. 2565 ชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรี มีสมาชิกทั้งหมดประมาณ 70 คน โดยมี ผู้ขับรถนำชมสัตว์ป่า จำนวน 50 คน และผู้นำเที่ยวชมสัตว์ป่าท้องถิ่นหรือมัคคุเทศก์ท้องถิ่น จำนวน 30 คน โดยทางเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี จะทำหน้าที่รับนักท่องเที่ยว ควบคุมดูแลในการจัดจำหน่ายตั๋วเข้าชมกิจกรรม โดยราคาการเข้าชมกิจกรรมต่อ 1 ครั้ง ราคา 850 บาท รายละเอียดราคา ได้แก่

- ค่าจ้างสำหรับรถนำชมสัตว์ป่า 500 บาทต่อ 1 รอบ
- ค่าผู้นำเที่ยวชมสัตว์ป่าท้องถิ่นหรือมัคคุเทศก์ท้องถิ่น 170 บาทต่อ 1 รอบ
- ค่าส่วนกลางโดยเข้าชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรี 50 บาทต่อ 1 รอบ
- ค่าอุทยานแห่งชาติกุยบุรี 130 บาทต่อ 1 รอบ

3.1.2 ผู้ขับรณนำชมสัตว์ป่า ต้องผ่านการฝึกอบรม และต้องผ่านการตรวจสอบสภาพรถยนต์ที่นำมาใช้รับนักท่องเที่ยว โดยรถยนต์ต้องตรงกับกฎเกณฑ์ที่กำหนด ได้แก่ ข้อบังคับสำหรับรถให้บริการ และการให้บริการ

3.1.3 เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี เป็นผู้ตรวจสอบ ดูแลเรื่องการอำนวยความสะดวก ความปลอดภัย กำหนดเวลาเปิด - ปิดกิจกรรม ให้ข้อมูลกิจกรรมการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า ประชาสัมพันธ์ และการจำหน่ายบัตรเข้าชมกิจกรรม

3.2 การบริหารจัดการสิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการ

การเตรียมอุปกรณ์หรือสิ่งอำนวยความสะดวกทางอุทยานแห่งชาติกุยบุรี เป็นผู้จัดสรรให้ประกอบด้วย ได้แก่ วิทยุสื่อสาร ชุดปฐมพยาบาลขนาดพกพา เสื้อชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่า กุยบุรี น้ำยาสำหรับพ่นฆ่าเชื้อภายในรถยนต์ ส่วนอุปกรณ์ที่ใช้ในกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า สมาชิกต้องรับผิดชอบจัดการด้วยตนเอง ได้แก่ รองเท้าผ้าใบ กางเกงขายาว และกระเป๋าเป้ใส่เครื่องปฐมพยาบาลเบื้องต้น โดยการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวต้องเข้ามาซื้อตั๋วกับทางศูนย์การท่องเที่ยวของอุทยานแห่งชาติกุยบุรี จึงสามารถเข้านำชมสัตว์ป่าได้ โดยการมีรณนำชมสัตว์ป่าพร้อมมัคคุเทศก์หนึ่งคนต่อหนึ่งคัน

โดยอัตราค่าเช่าอุทยานแห่งชาติกุยบุรีของนักท่องเที่ยวชาวไทยและนักท่องเที่ยวต่างชาติไม่เท่ากัน แต่อัตราค่าเช่ารณนำชมสัตว์ป่าและมัคคุเทศก์ท้องถิ่นนั้นเท่ากัน แต่หลังจากสถานการณ์ COVID - 19 ที่ผ่านมา ในปี พ.ศ. 2564 มีมาตรการในการป้องกัน โดยการเปลี่ยนแปลงการรับนักท่องเที่ยว จากเดิมนักท่องเที่ยวสามารถร่วมกับกลุ่มนักท่องเที่ยวคนอื่น ๆ ได้ ปัจจุบันมีการแบ่งกลุ่มนักท่องเที่ยวเป็นเฉพาะกลุ่ม ไม่สามารถมารวมกลุ่มกับนักท่องเที่ยวคนอื่น ๆ ได้ เช่น หากมา 2 ท่านก็จ่าย 850 บาท หรือ 10 ท่าน ก็จ่าย 850 บาท

3.3 การบริหารกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า

ช่วงเวลาในการให้บริการกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า โดยการเปิด - ปิดการให้เข้าชมสัตว์ป่า ทางอุทยานแห่งชาติกุยบุรีเป็นผู้กำหนดช่วงเวลา ทั้งช่วงเวลาฤดูการเปิดกิจกรรมชมสัตว์ป่า ที่เปิดให้เข้าชมสัตว์ป่าในช่วงเดือน มกราคม กุมภาพันธ์ พฤษภาคม มิถุนายน กรกฎาคม สิงหาคม พฤศจิกายน และธันวาคม ปิดการให้บริการในช่วงเดือน มีนาคม - เมษายน และ กันยายน - ตุลาคม อย่างไรก็ตามการเปิด - ปิดกิจกรรมชมสัตว์ป่าขึ้นอยู่กับสถานการณ์ปัจจุบัน หากต้องการเข้ามาท่องเที่ยวทำกิจกรรมต้องคอยติดตามข่าวสารผ่านช่องทางเพจประชาสัมพันธ์ต่าง ๆ และโทรสอบถามได้กับทางชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรี และอุทยานแห่งชาติกุยบุรี ช่วงเวลาเปิดให้เข้าชมสัตว์ป่า ตั้งแต่ 14:00 - 17:00 น. ส่วนของการบำรุงรักษาเส้นทางที่นำชมสัตว์ป่าทางอุทยานแห่งชาติกุยบุรี เป็นผู้ดำเนินงานหลักในการตรวจสอบดูแลรักษา หากต้องการกำลังในการกำจัดวัชพืช หรือ

การบำรุงรักษาจะดำเนินการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ และชาวบ้าน รวมไปถึงการเกิดเหตุการณ์สัตว์ป่าเสียชีวิตอีกด้วย

การปฏิบัติหน้าที่หลักในการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า มีเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรีเป็นผู้จัดจำหน่ายบัตรเข้าชมกิจกรรม พร้อมทั้งให้ข้อมูลการปฏิบัติตัว ส่วนการให้ข้อมูลในระหว่างทำกิจกรรม คือ ชาวบ้านที่เป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น และผู้ขับรถนำชมสัตว์ป่า

3.4 การบริหารจัดการที่พัก

หน่วยงานอุทยานแห่งชาติกุยบุรีมีบ้านพักและสถานที่กางเต็นท์ รองรับสำหรับนักท่องเที่ยวที่ต้องการเข้ามาพัก โดยได้รับการตรวจสอบและดูแลความปลอดภัยจากเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี หากนักท่องเที่ยวท่านใดต้องการเรียนรู้วิถีชีวิตของชาวบ้าน ทางชุมชนมาบ้านรวมไทย มีบ้านพักโฮมสเตย์ (Homestay) ที่ชาวบ้านเป็นผู้บริหารจัดการด้วยตนเอง โดยทั้ง 2 ที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยว แต่ต้องมีการติดต่อก่อนล่วงหน้า

3.5 การบริหารจัดการคมนาคมและการเข้าถึง

สามารถเดินทางเข้ามาทางชุมชนบ้านรวมไทย และอุทยานแห่งชาติกุยบุรี ด้วยรถมอเตอร์ไซด์และรถยนต์ส่วนตัว ด้วยเส้นทางจากกรุงเทพฯ สามารถเดินทางสายกรุงเทพฯ - ภาคใต้ ทางหลวงหมายเลข 4 (ถนนเพชรเกษม) หลักกิโลเมตรที่ 295 แยกขวาเข้าทางหลวงจังหวัดหมายเลข 3217

(กุยบุรี - ยางชุม) เข้ามาเส้นทางหมู่บ้านยางชุมผ่านโครงการอ่างเก็บน้ำบ้านยางชุม ซึ่งลักษณะของเส้นทางเป็นเส้นทางคอนกรีต และทางลาดยางตลอดเส้นทาง สภาพถนนเป็นการดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลหาดขาม โดยสภาพถนนคอนกรีตและลาดยาง มีบางส่วนที่เป็นหลุมเป็นบ่อ ส่วนใหญ่ถนนมีสภาพดี

4. ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า เป็นหน้าที่หลักของอุทยานแห่งชาติกุยบุรี ในการดำเนินงาน เพื่อปกป้องและคุ้มครองดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสวัสดิภาพของสัตว์ป่า ดูแลและพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน บูรณาการการบริหารจัดการ บริหารจัดการพื้นที่, โครงการ/กิจกรรม ร่วมกับหน่วยงานองค์การกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (WWF ประเทศไทย) ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่าด้วยการยับยั้งการทำลายสิ่งแวดล้อมและสัตว์ป่า ส่งเสริมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน และส่งเสริมให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ

กิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า จึงต้องใช้ทักษะและความรู้ความชำนาญพิเศษในการวางแผน มาตรการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่าให้ดีที่สุดก่อนทำการท่องเที่ยว โดยเริ่มจากการปลูกจิตสำนึกให้แก่ชาวบ้านได้เห็นคุณค่า ด้วยการจัดประชุมอบรมให้ความรู้ เข้าใจในบริบทสภาพปัญหา และพฤติกรรมของสัตว์ป่า เพื่อลดการค้าสัตว์ป่า การทำร้ายช้างป่า และการบุกรุกพื้นที่ป่า

แต่เพิ่มการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่าให้ดีที่สุด ด้วยการเพิ่มมูลค่าให้แก่ทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า ให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชน อีกทั้งให้ชุมชนเข้ามาช่วยในกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ ได้แก่ การกำจัดวัชพืช การสร้างแหล่งอาหารให้สัตว์ป่า การสร้างโปงเทียม และการร่วมจัดงานประเพณีช้างไทย นอกจากนี้ยังมีงานอื่น ๆ ที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรีติดต่อขอคำสั่งคนจากชาวบ้าน

ส่วนการส่งต่อการอนุรักษ์ให้แก่นักท่องเที่ยวได้นั้น ขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพของมัคคุเทศก์ท้องถิ่น จึงต้องใช้ทักษะและความรู้ความชำนาญในการดำเนินการด้านการอนุรักษ์ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า และเพื่อป้องกันรักษาความปลอดภัยแก่ชาวบ้านและนักท่องเที่ยว

กระบวนการที่ 3 การมีส่วนร่วมในการดำเนินการแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่า

ชาวบ้านดำเนินการในส่วนของการบริหารจัดการชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรี ได้แก่ การประสานงานทำงานระหว่างชุมชนกับชุมชน และระหว่างชุมชนกับหน่วยงาน โดยภาระหน้าที่ในส่วนของกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า ชาวบ้านเป็นผู้จัดลำดับการให้บริการของมัคคุเทศก์ท้องถิ่นและผู้ขับรถนำชมสัตว์ป่า และให้บริการแก่นักท่องเที่ยว โดยการพานำชมสัตว์ป่าทั้งขับรถนำชมสัตว์ป่า และนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า หลัก ๆ คือ พฤติกรรมช้างป่า กระติง และวัวแดง การสังเกตลักษณะเพศ การขับถ่าย การกินอาหาร การรวมกลุ่มรวมฝูง รวมไปถึงพืชพันธุ์ ต้นไม้ต่าง ๆ ตลอดสองข้างทาง

และร่วมดำเนินการในกิจกรรมอนุรักษ์อื่น ๆ เช่น การช่วยบำรุงรักษาพื้นที่เขตอนุรักษ์ จัดทำแปลงหญ้า แหล่งน้ำ กระจะน้ำ โปงเทียม เพื่อเป็นอาหารให้สัตว์ป่า ยับยั้งช้างป่าไม่ให้ออกนอกพื้นที่เขตป่า เพราะสาเหตุการออกมาอาจมาเพราะภายในพื้นที่ป่ามีอาหารไม่เพียงพอ จึงมีการจัดทำแหล่งอาหารให้สัตว์ป่าในพื้นที่ป่า และกิจกรรมเฉพาะกิจอื่น ๆ ที่อุทยานแห่งชาติติดต่อประสานงานขอคำสั่งคน เช่น ในปีพ.ศ. 2558 เกิดเหตุการณ์กระติงล้มป่วยและตายจำนวนมาก ในตอนนั้นไม่ทราบสาเหตุของการตาย จึงต้องหยุดกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่าประมาณ 8 เดือน เพื่อค้นหาสาเหตุของการตายของกระติง โดยเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี เจ้าหน้าที่องค์การกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (WWF ประเทศไทย) ต้องระดมคำสั่งคนเพื่อช่วยค้นหาซากกระติงตายทั้งหมดในพื้นที่ จึงประสานงานขอคำสั่งคนจากหน่วยงาน ทหารที่ประจำการในพื้นที่ อำเภอ ชาวบ้าน และหน่วยงานอื่น ๆ และชาวบ้านในชุมชน เข้าไปสำรวจพื้นที่ค้นหาซากกระติง เพื่อหาสาเหตุของการตาย จึงพบว่าสาเหตุที่กระติงตาย คือ การเป็นโรคที่ติดเชื้อปากเท้าเปื่อย

การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการร่วมดำเนินการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าที่ผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า ซึ่งชาวบ้านมีส่วนร่วมที่อยู่ในระดับการควบคุมโดยประชาชน (Citizen control) ที่มีบทบาทหน้าที่เป็นผู้บริหารจัดการชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรีเอง และ

การให้บริการนักท่องเที่ยวระหว่างการทำกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า ซึ่งอยู่ชั้นที่ 8 เป็นขั้นสุดท้ายของการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ถึงแม้ในส่วนของงานที่เกี่ยวข้องกับความปลอดภัยของทรัพยากรธรรมชาติ สวัสดิภาพของสัตว์ป่า และความปลอดภัยของผู้ปฏิบัติงานและนักท่องเที่ยว เป็นหน้าที่ของหน่วยงานอุทยานแห่งชาติกุยบุรีและองค์การกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (WWF ประเทศไทย) ในการตัดสินใจ การดำเนินการต่าง ๆ ดังนี้

อุทยานแห่งชาติกุยบุรี เป็นผู้ควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนการดำเนินงาน กิจกรรมการท่องเที่ยวชมสัตว์ ได้แก่ การจัดทำนายตัวเข้าชมกิจกรรม การกำหนดช่วงเวลา ในการเปิดกิจกรรม การกำหนดช่วงเวลา เปิด - ปิดกิจกรรม การดูแลสถานที่ การตรวจสอบคัดกรอง นักท่องเที่ยว การประชาสัมพันธ์ข้อมูลการท่องเที่ยว และการดูแลความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว และชาวบ้านผู้เข้ามาปฏิบัติงาน ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า โดยทุกครั้งจะมีการเก็บรวบรวมข้อมูลทางสถิติเกี่ยวกับจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาทำกิจกรรม เพื่อนำผลไปประกอบกับข้อมูลในส่วนต่าง ๆ และเป็นผู้กำหนดการจัดประชุมการปฏิบัติงานประจำเดือน เพื่อติดตามข้อมูล และประเมินผล เพื่อนำผลตรงนี้ไปดำเนินการในการจัดประชุมประจำปีของคณะกรรมการที่ปรึกษาอุทยานแห่งชาติกุยบุรี (Protected Area Committee: PAC) โดยมีหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งหน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน สมาคม และตัวแทนชุมชนในพื้นที่ทั้งหมด เพื่อวางแผนและกำหนดนโยบาย ร่วมกัน

โดยมีองค์การกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (WWF ประเทศไทย) เข้ามาช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูลและสนับสนุนข้อมูลทั้งกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า และงานอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า อีกทั้งมีส่วนช่วยในการติดต่อประสานงานหน่วยงานอื่น ๆ นักวิชาการ และสถาบันการศึกษา เพื่อส่งเสริมการพัฒนาทักษะให้แก่มัคคุเทศก์ท้องถิ่น และผู้ชำนาญนำชมสัตว์ป่า

กระบวนการที่ 4 การมีส่วนร่วมในการได้รับผลประโยชน์จากการแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่า

การทำงานแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่า ทางเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี องค์การกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (WWF ประเทศไทย) และหน่วยงานท้องถิ่นมีภารกิจที่ต้องช่วยเหลือชาวบ้าน ผลประโยชน์พื้นฐานที่ชาวบ้านทุกคนได้รับ คือ การได้รับความช่วยเหลือในการป้องกันการแก้ไขปัญหา การช่วยเหลือเยียวยาในกรณีที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่าถึงขั้นเสียชีวิตหรือได้รับบาดเจ็บ และการช่วยเหลือเครื่องมือและอุปกรณ์ต่าง ๆ จากองค์การเอกชนหรือหน่วยงานภายนอกที่มอบให้แก่หน่วยงานที่ดูแลรับผิดชอบ ส่วนผลประโยชน์อื่น ๆ เป็นการได้รับในรูปแบบของค่าจ้างและค่าตอบแทนจากการที่ต้องเข้ามาทำงานปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ในกิจกรรมหรือโครงการของหน่วยงาน ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมโดยให้ชาวบ้านเข้ามาดำเนินการร่วมกัน ทั้งการให้บริการนักท่องเที่ยว ในกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า อาสาสมัครผลักดันช้างป่า ฯลฯ เป็นระดับการมีส่วนร่วม

ที่อยู่ในขั้นที่ 6 คือระดับการสร้างความร่วมมือ (Partnership) ที่อยู่ในขั้นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง อีกทั้งกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่ายังกระจายผลประโยชน์ทางอ้อมเข้ามาในพื้นที่ชุมชน เช่น ชาวบ้านคนอื่น ๆ ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่า กุญบุรี ได้รายได้เกิดจากการค้าขายสินค้าให้แก่นักท่องเที่ยวที่เข้ามาทำกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า และเข้ามาทำกิจกรรมท่องเที่ยวโดยชุมชน

กระบวนการที่ 5 การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล

อุทยานแห่งชาติกุญบุรีร่วมมือกับองค์การกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (WWF ประเทศไทย) เป็นผู้ติดตามประเมินผลจากการสำรวจทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่าและติดตามและประเมินผลในทุกช่วงของการดำเนินงานกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า วิธีการติดตามผล คือ การเก็บรวบรวมข้อมูลขณะปฏิบัติงาน การจัดประชุมประจำเดือน การลาดตระเวนเพื่อสำรวจสภาพความเป็นอยู่ของสัตว์ป่า และแหล่งอาหารของสัตว์ป่า ส่วนชาวบ้านร่วมประเมินผลด้วยการชี้แจงรายละเอียดระหว่างการทำงานในที่ประชุม เพื่อเป็นข้อมูลในการสนับสนุนให้แก่เจ้าหน้าที่ แต่บทบาทส่วนใหญ่ในการติดตามประเมินผลของชาวบ้านเป็นผู้รับฟังข้อมูลจากหน่วยงานผ่านการเข้าประชุม และช่องทางแอปพลิเคชัน LINE กลุ่ม (Informing/consulting)

โดยผลการติดตามประเมินผลการประชุมประจำปีของคณะกรรมการที่ปรึกษาอุทยานแห่งชาติกุญบุรี (Protected Area Committee: PAC) ประจำปีพ.ศ. 2565 พบว่า สัตินักท่องเที่ยวที่เข้ามาทำกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่าตั้งแต่เดือนกันยายน – เดือนพฤศจิกายน 2563 นักท่องเที่ยวชาวไทยจำนวน 2,306 คน นักท่องเที่ยวต่างชาติ จำนวน 1,585 คน รวม 3,891 คน รายได้ทั้งหมดจำนวน 145,210 บาท สัตินักท่องเที่ยวมีแนวโน้มลดลง เนื่องจากอยู่ในช่วงการแพร่กระจายเชื้อโคโรนาไวรัส – 19 (COVID – 19) แต่ในขณะเดียวกันทางอุทยานแห่งชาติกุญบุรีได้มีการปรับกลยุทธ์ในการแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวเขตอุทยานแห่งชาติกุญบุรี โดยนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมต่าง ๆ เข้ามาปรับใช้ ได้แก่ โครงการเฝ้าระวังช้างป่า ด้วยระบบเตือนภัยล่วงหน้าในพื้นที่อุทยานแห่งชาติกุญบุรี เพื่อยับยั้งไม่ได้ช้างป่าเข้าไปบุกรุกทำลายพืชผลทางการเกษตรของชาวบ้าน โดยติดตั้งกล้องถ่ายภาพอัตโนมัติ จำนวน 30 ตัว โดย โครงการอนุรักษ์สัตว์ป่า กุญบุรี องค์การกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (WWF ประเทศไทย) สนับสนุนมา 8 ตัว และบริษัท TRUE คอร์เปอร์เรชั่น จำกัด (มหาชน) จำนวน 3 ตัว ปัจจุบันใช้งานได้จำนวน 26 ตัว มีการดูแลและบำรุงรักษาจัดทำแปลงหญ้าจำนวน 22 แปลง รวมทั้งหมด 2,038 ไร่ จัดทำแหล่งน้ำจำนวน 16 บ่อ จัดทำกระทะน้ำ จำนวน 43 จุดจัดทำโป่งเทียม จำนวน 73 โป่ง และจัดประชุมเกษตรกรเพื่อขอความร่วมมือจากผู้ที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่า เข้าร่วมเป็นเครือข่ายเฝ้าระวังช้างป่า โดยการให้ช่วยประสานความร่วมมือในทุกภาคส่วน ร่วมเสนอแนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ระหว่างคนกับช้างป่า และช่วยกันจัดทำโป่งเทียม แปลงหญ้า แหล่งน้ำ ให้เพียงพอในพื้นที่ป่า

เพื่อไม่ให้สัตว์ป่าออกมาหาแหล่งอาหารนอกเขตพื้นที่ป่า จัดจ้างชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบมาเป็นกองกำลังชุดเฝ้าระวังช้างป่า และส่งเสริมชาวบ้านปลูกพืชที่ช้างป่าไม่กิน แต่ชาวบ้านยังไม่ยอมรับ เพราะต้องปรับเปลี่ยนวิถีการทำการเกษตรเหมือนเดิม เนื่องจากเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและวิถีชีวิต กล่าวคือ เมล็ดพันธุ์หรือต้นพันธุ์ต้องจัดซื้อจากภายนอก และชาวบ้านไม่เห็นช่องทางการทำการตลาด จึงขาดความมั่นใจในเรื่องการจำหน่าย นอกจากนี้ชาวบ้านยังขาดความรู้ในการเลือกชนิดพันธุ์พืชที่ช้างป่าไม่กินที่เหมาะสมกับสภาพดินในพื้นที่

ในมุมมอง นักวิทยาศาสตร์ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ที่ให้ข้อเสนอว่า ปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าในหลายพื้นที่ของประเทศไทยลักษณะของสาเหตุปัญหาเหมือนกัน คือ คนเข้าไปเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าเพื่อทำการเกษตร ทำให้ช่องว่างระหว่างพื้นที่ของสัตว์ป่ากับคนแคบลง การเจอกัน การใช้พื้นที่ร่วมกันนั้นเป็นเรื่องที่ง่ายขึ้น ยิ่งช้างป่าเป็นสัตว์ป่าที่มีขนาดตัวใหญ่ ขอบเขตการหากินกว้างขึ้น ปริมาณการกินมากขึ้น พื้นที่การเกษตรของชาวบ้านจึงเป็นแหล่งอาหารที่ดีของช้างป่า ยิ่งในชุมชนในพื้นที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี ที่มีการปลูกสับปะรดจำนวนมากแล้วนั้น แน่ใจว่าไม่สามารถหลบเลี่ยงการเข้ามาของช้างป่าได้ และการนำเครื่องมือการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่าเข้ามาปรับใช้ในพื้นที่ เป็นสิ่งที่ดีของการเริ่มต้น ที่ให้ชาวบ้าน ผู้ได้รับผลกระทบจากช้างป่าเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่า การที่กิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่าสามารถทำให้ชาวบ้านได้เห็นช่องทางหรือโอกาสในการขยายผลของกิจกรรมไปสู่กิจกรรมอื่น ๆ ที่ช่วยให้ชาวบ้านได้มีรายได้ เป็นสิ่งที่ดีต่อการช่วยลดทัศนคติเชิงลบ ปัญหาการทำร้ายช้างป่า หรือการล่าช้างป่าลดลง ชาวบ้านเห็นคุณค่าของช้างป่ามากขึ้นมากกว่าความเชื่อเดิมที่รับรู้ช้างป่าเป็นสัตว์คู่บ้านคู่เมือง อีกทั้งช่วยให้เข้าใจพฤติกรรมของช้างป่ามากขึ้น การปรับตัวในการอยู่ร่วมกันกับช้างป่าเป็นไปในทิศทางที่ดี แต่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าให้หมดไปได้อย่างยั่งยืน เพราะด้วยวิถีชีวิตความเป็นอยู่ วิถีการทำการเกษตรของชาวบ้านที่ยังทำการเกษตรในรูปแบบเดิม คือ การปลูกสับปะรดถึงแม้ปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนการปลูกพืช โดยเพิ่มพืชผลอื่น ๆ แต่ก็ยังเป็นพืชผลที่ช้างชอบกินอยู่ดี

จึงเสนอแนวทางของการปรับเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ที่ดิน หน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชนต่าง ๆ ควรเข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมทั้งองค์ความรู้และหลักประกันในอาชีพของชาวบ้าน และการเชื่อมประสานงานทำงานร่วมกันเป็นเครือข่ายอุทยานแห่งชาติหรือพื้นที่ที่ประสบปัญหาเช่นกัน กระบวนการแลกเปลี่ยนในการแก้ไขปัญหาเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยลดระยะเวลาและงบประมาณในการทดลองแก้ไขปัญหา และช่วยย่นเวลาของการแก้ไขปัญหาให้ประสบความสำเร็จ “ในระยะยาว ต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้ที่ดินที่ไม่ดึงดูดช้างป่า และเหมาะสมกับพื้นที่เหมาะสมกับเกษตรกร”

ดังนั้น การแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่า กล่าวคือ การแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าอาจไม่สามารถแก้ไขปัญหาให้หมดไปได้อย่างยั่งยืน แต่กระบวนการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นนี้เป็นการแก้ไขปัญหาที่ช่วย

บรรเทาหรือลดผลกระทบในระดับที่ชาวบ้านยอมรับได้ที่จะอยู่ร่วมกันกับช้างป่า ด้วยการสร้างความเข้าใจในพฤติกรรมช้างป่าผ่านกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า ทำให้ทัศนคติของชาวบ้านที่มีต่อช้างป่ามีความเข้าใจกันมากขึ้น ด้วยการสร้างรายได้จากการที่มีช้างป่าอยู่ เข้ามาทดแทนผลผลิตที่เสียหายจากการเข้ามาของช้างป่า และนำมาสู่การขยายผลสู่การต่อตั้งกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ภายในชุมชน

ตารางที่ 16 ข้อมูลบทบาท/หน้าที่ กระบวนการและผลที่ได้รับ

หน่วยงาน	บทบาท/หน้าที่	กระบวนการ	ผลที่ได้รับ
อุทยานแห่งชาติกุยบุรี (ผู้ดำเนินการหลักในการแก้ไขปัญหา)	<ul style="list-style-type: none"> • คุ้มครองดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของสัตว์ป่า • ดูแลและพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน • บูรณาการการบริหารจัดการ • บริหารจัดการพื้นที่, โครงการ/กิจกรรม 	<ul style="list-style-type: none"> • สำรวจทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่าและปัญหา • วิเคราะห์ข้อมูลพื้นที่และปัญหา • จัดประชุมเพื่อถอดบทเรียน, ค้นหาปัญหา, ติดตามประเมินผล • กำหนดแผนนโยบาย • ประสานงานกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง • ดำเนินการโครงการ/กิจกรรม • ติดตามประเมินผล • รวบรวมข้อมูลประมวลผล • รายงานผล 	<ul style="list-style-type: none"> • ชมรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรี • ปัญหาการทำร้ายช้างป่าลดน้อยลง • รายได้จากการท่องเที่ยว • การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการช่วยเหลือปฏิบัติงาน
องค์การกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (WWF ประเทศไทย)	<ul style="list-style-type: none"> • อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่าด้วยการยับยั้งการทำลายสิ่งแวดล้อมและสัตว์ป่า ส่งเสริมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน และส่งเสริมให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ 	<ul style="list-style-type: none"> • ประสานงานกับชุมชนหน่วยงานอนุรักษ์และนักวิชาการที่เกี่ยวข้อง • จัดเตรียมข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า • จัดอบรมให้ความรู้และประเมินผล • สำรวจทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของสัตว์ป่า • รวบรวมข้อมูลประมวลผล 	<ul style="list-style-type: none"> • ชาวบ้านมีความเข้าใจในพฤติกรรมของช้างป่ามากขึ้น • ชาวบ้านให้ความร่วมมือช่วยเหลือการปฏิบัติงานด้านอนุรักษ์
มูลนิธิฯ ช้างกลับบ้าน	<ul style="list-style-type: none"> • ส่งเสริมให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันกับช้างป่า 	<ul style="list-style-type: none"> • ทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน • จัดตั้งกลุ่มภายในชุมชน • ให้องค์ความรู้แก่ชุมชน • จัดทำโครงการ/กิจกรรม 	<ul style="list-style-type: none"> • กลุ่มอาชีพ • รายได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์

หน่วยงาน	บทบาท/หน้าที่	กระบวนการ	ผลที่ได้รับ
		(แปลงทดลองการปลูกพืชที่ข้างป่าไม้กินและผลิตภัณฑ์ชุมชน)	
ผู้เชี่ยวชาญและนักวิชาการ	ให้ความรู้และพัฒนาทักษะแก่ชุมชน (ด้านท่องเที่ยว การสื่อสาร การบริการ)	<ul style="list-style-type: none"> • จัดอบรมให้ความรู้ • จัดทำ Workshop 	<ul style="list-style-type: none"> • ชาวบ้านมีความรู้และทักษะเพิ่มมากขึ้น • กลุ่มอาชีพ • กิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการปัญหาคนกับช้างป่า กรณีศึกษา: การท่องเที่ยวสัตว์ป่า อุทยานแห่งชาติกุยบุรี โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาสภาพปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าและผลกระทบจากช้างป่าของชุมชนหมู่บ้านรวมไทย ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และเพื่อกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านรวมไทย ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ร่วมกับหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าในบริเวณอุทยานแห่งชาติกุยบุรี ด้วยการดำเนินงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีผลสรุปดังนี้

5.1 สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

ปัญหาคนกับช้างป่าในพื้นที่ชุมชนหมู่บ้านรวมไทย เกิดจากการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจากพื้นที่ป่ามาทำการเกษตรปลูกไร่สับปะรด โดยจำนวนครัวเรือนที่ทำเกษตรกรรมมีมากถึง 450 ครัวเรือน จากจำนวนครัวเรือนในชุมชนทั้งหมดมี 560 ครัวเรือน คิดเป็น 80% ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด (องค์การบริหารส่วนตำบลหาดขาม, 2550) กล่าวได้ว่ารายได้ต่อครัวเรือนทั้งหมดมาจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งส่วนใหญ่ปลูกสับปะรดและพืชผลอื่น ๆ ได้แก่ มะม่วง ขนุน กล้วย ทุเรียน ที่ล้วนเป็นอาหารของช้างป่า และพื้นที่เกษตรกรรมบางส่วนเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ กล่าวได้ว่าในพื้นที่ส่วนนั้นเป็นพื้นที่อยู่อาศัยของช้างป่าและสัตว์ป่าอื่น ๆ แต่ได้รับการผ่อนผันจากหน่วยงานอุทยานแห่งชาติกุยบุรี มาทำเป็นพื้นที่เกษตรกรรม โดยปลูกสับปะรดจำนวนมากและพืชผลอื่น ๆ เป็นสาเหตุสำคัญที่ดึงดูดช้างให้ออกจากเขตพื้นที่ป่า ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า

โดยปัญหาที่ทำให้ช้างป่าเข้ามากินผลผลิตทางการเกษตรของชาวบ้าน เกิดขึ้น ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2520 ที่ปล่อยให้ให้นายทุนเช่าพื้นที่ทำไร่สับปะรดก่อนเวียนคืนพื้นที่มาจัดตั้งชุมชน ตั้งแต่นั้นทำให้ช่องว่างระหว่างพื้นที่ของช้างป่ากับชาวบ้านแคบลง และทำให้พฤติกรรมการออกหากินของช้างป่าเปลี่ยนไป จากการอพยพหาแหล่งอาหารในป่าลึก มาเป็นการปักหลักอยู่กับที่ คือ ในพื้นที่ไร่ของชาวบ้าน อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจากพื้นที่ป่าเป็นพื้นที่เกษตรกรรมทำให้พื้นที่ป่าลดลง ที่สวนทางกับจำนวนประชากรช้างป่าที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยพื้นที่ที่สามารถรองรับช้างป่าได้ดีที่สุด คือ จำนวนประชากรช้างป่า 0.19 ตัว ต่อตารางกิโลเมตร และลักษณะพื้นที่ต้องเป็นพื้นที่ราบที่มีสภาพป่า 60% ทุ่งหญ้า 40% มีแหล่งน้ำกระจายอยู่ทั่วพื้นที่ หากพื้นที่ใดคำนวณแล้วมีตัวเลขประชากรช้างป่าเกินที่พื้นที่จะสามารถรองรับได้ (ไสว วังงษา, 2547) แต่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรีมีทั้งหมด 969 ตารางกิโลเมตร (สำนักอุทยานแห่งชาติ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2558) และจำนวนช้างป่าจากผลการสำรวจเมื่อปี พ.ศ. 2563 พบว่า มีช้างป่า

ประมาณ 300 ตัว และมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น (ศุภชัย ใฝ่ระวังช้างป่า อุทยานแห่งชาติกุยบุรี, 2565) เท่ากับจำนวนประชากรช้างป่า 3.23 ตัวต่อตารางกิโลเมตร จึงชี้ให้เห็นได้ว่า ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี ตกอยู่ในสภาวะวิกฤตที่เกินความสามารถของพื้นที่ที่จะรองรับจำนวนประชากรช้างป่าได้

การแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่า จึงเป็นเรื่องสำคัญ จากการศึกษาพบว่า ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรีมีมาตรการในการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าหลายวิธีการ ตั้งแต่การป้องกันช้างป่า คือ การสร้างรั้วไฟฟ้ากั้นช้างป่า การขุดคูกั้นช้างป่า การส่งเสียงดังหรือจุดประทัดไล่ช้างป่า การแจ้งเจ้าหน้าที่ใฝ่ระวังเพื่อผลักดันช้างป่า การใช้แสงสว่าง การสร้างหอเฝ้าช้างป่าไปจนถึงการยับยั้งช้างป่าให้อยู่ในเขตพื้นที่ป่า คือ การสร้างแหล่งอาหารให้แก่สัตว์ป่า อย่างไรก็ตาม ทั้งการป้องกันและยับยั้งช้างป่าที่กล่าวมาแล้วนั้นล้วนเป็นวิธีที่สามารถแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าได้เพียงระยะเวลาสั้น ๆ เท่านั้น เพราะช้างป่ามีการปรับตัวและเรียนรู้ที่จะหลบหลีกและหลีกเลี่ยงสิ่งต่าง ๆ ที่ชาวบ้านสร้างขึ้น

จึงนำมาซึ่งผลกระทบ คือ ความเสียหายในด้านการเกษตรกรรม (Natural Capital) ผลผลิตภายในไร่และวัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตรเกิดความเสียหาย จึงกระทบด้านการเงิน (Financial Capital) ยิ่งเสียหายมาก ยิ่งต้องใช้เงินมากในการซ่อมบำรุง อีกทั้งขาดรายได้จากผลผลิตในส่วนที่สูญเสียไป ทำให้ในทุก ๆ วันยิ่งช่วงใกล้ฤดูการเก็บเกี่ยวผลผลิตในไร่ ชาวบ้านต้องไปนอนเฝ้าไร่เพื่อคอยเฝ้าระวังไม่ให้ช้างป่าเข้ามา ส่งผลต่อด้านสุขภาพกายและจิตใจของคนในชุมชนโดยเฉพาะเจ้าของไร่ (Human Capital) เพราะการที่ต้องไปนอนค้ำคินเพื่อเฝ้าไร่ ทำให้ร่างกายเหนื่อยล้าอ่อนล้า พักผ่อนได้ไม่เพียงพอ วิตกกังวล ระวัง ระวัง ฯลฯ ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตประจำวัน สอดคล้องกับ อติราช เกิดทอง, ภูวดล บัวบางพลู, ธิฎา สมณา (2562) พบว่า การที่ช้างป่าออกมาหากินในพื้นที่ไร่ ยิ่งในช่วงหน้าแล้งนั้นส่งผลกระทบต่อชุมชนโดยตรงในด้านการดำรงชีพและความเป็นอยู่ แต่ชาวบ้านยอมรับสภาพปัญหาได้ เพราะเข้าใจความเป็นมาและความเป็นอยู่ของช้างป่าจากการได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าที่ร่วมกับหน่วยงานอุทยานแห่งชาติกุยบุรีและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ในระยะแรก ปัญหาคนกับช้างป่าถูกผลักให้หน่วยงานรัฐ คือ อุทยานแห่งชาติกุยบุรีเป็นผู้รับผิดชอบ ซึ่งเป็นการทำงานในรูปแบบเดิม คือ ทำงานแบบแยกส่วน และเป็นการแก้ไขปัญหาตามสถานการณ์ จึงไม่สามารถแก้ไขปัญหาหรือบรรเทาความเดือดร้อนของชุมชนได้จริง และไม่เกิดแผนหรือนโยบายแก้ไขปัญหาที่สอดคล้องกับพื้นที่ นอกจากนั้นข้อมูลที่มีจึงเป็นข้อมูลเชิงเดี่ยวที่เป็นมุมมองจากหน่วยงานและองค์กรเดียว แต่ปัญหานี้มีผู้ที่ได้รับผลกระทบหลัก คือ ชาวบ้าน การแก้ไขปัญหาจึงไม่ประสบความสำเร็จ หน่วยงานหลัก ๆ ที่ทำงานในพื้นที่ยังขาดบุคคลที่มีทักษะในการเชื่อมประสานงานร่วมกับชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ จึงทำให้ไม่เกิดการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วม (สุพจ จิตรวิจักขณ์, ชลธร ชำนาญคิด, และเสาวนีย์ สารเนตร, 2550) ซึ่งเหมือนกับในพื้นที่ตำบลวังดั่ง

อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี ที่ประสบปัญหาคนกับช้างป่าเช่นเดียวกัน ด้วยสาเหตุที่มาจาก การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจากพื้นที่ป่าเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ด้วยวิธีการแก้ไขที่มีนั้น ไม่สามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าได้ เนื่องจากการมีส่วนร่วมของชาวบ้านที่อยู่ใน ระดับ การถูกควบคุมจัดการ (Manipulation) ซึ่งเป็นขั้นที่แสดงถึงการให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม เพียงเพื่อดำเนินการตามแผนงานที่กำหนด เป็นการมีส่วนร่วมไม่แท้จริง เพราะผู้ดำเนินงานทั้งหมด ในการแก้ไขปัญหาคอนกับช้างป่า คือ เจ้าหน้าที่และองค์กรที่เกี่ยวข้อง (นพพร อังศุโชติ, 2551)

วิธีการแก้ไขปัญหาคอนกับช้างป่าที่ยั่งยืนที่สุด คือ การเรียนรู้การอยู่ร่วมกันกับช้างป่า ซึ่งชุมชนและอุทยานแห่งชาติกุยบุรี เป็นพื้นที่แรกในประเทศไทยที่ใช้แนวคิดการมีส่วนร่วมของ ประชาชนและเครื่องมือการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า ที่ให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่กระบวนการ จนถึงกระบวนการสุดท้าย คือ การร่วมค้นหาปัญหา การร่วมวางแผน การร่วมดำเนินการ การร่วมรับ ผลประโยชน์ และการร่วมประเมินผล โดยเป็นการแก้ไขปัญหาคอนตามหลักการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพ ป่าสงวนแห่งชาติกุยบุรี อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่เริ่มให้ดำเนินการเมื่อปี พ.ศ. 2541 ที่ส่งเสริม การแก้ไขปัญหาคอนช้างป่าอย่างมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง จึงทำให้มีการบูรณาการ ความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและชุมชน (สุพจ จิตรวิจักษณ์, ชลธร ชำนาญคิด, และ เสาวนีย์ สารเนตร, 2550) โดยหลายพื้นที่ที่มีการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่าในอุทยานแห่งชาติ ประเทศไทย ที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวมากที่สุด คือ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ และอุทยานแห่งชาติกุยบุรี

อุทยานแห่งชาติกุยบุรี เป็นอุทยานเดียวที่มีผลค่าเฉลี่ยด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมากกว่าอุทยานแห่งชาติอื่น ๆ (จตุรเทพ โควินทวงศ์, ดรรชนี เอมพันธ์, และอุทิศ กุฎอินทร์, 2558) โดยอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่และอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ มีรูปแบบ การจัดการกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า ที่ควบคุมโดยเจ้าหน้าที่อุทยาน ชาวบ้านเป็นเพียงผู้ร่วม ดำเนินงานตามแผนดำเนินงานที่หน่วยงานกำหนด เช่น อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ชาวบ้านมีส่วนร่วม คือ การให้บริการขับรถนำชมสัตว์ป่า

จากการวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคม (Social Capital) ของชุมชนบ้านรวมไทยแล้ว พบว่า ชุมชนเกิดจากการรวมตัวกันของคนจากหลายภูมิลำเนาอาศัยอยู่ร่วมกันโดยไม่ได้มีรากฐานประวัติ ความเป็นมาและวัฒนธรรมเดียวกัน เนื่องจากข้อมูลทางปฏิทินประเพณีของชุมชนบอกได้ว่าเป็น ประเพณีที่เกิดขึ้นใหม่ที่จัดตั้งตามบริบทของชุมชนที่พยายามแก้ไขปัญหาคอนกับช้างป่า ด้วยการ ปลูกฝังจิตสำนึกให้แก่ชาวบ้านให้เห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า เข้าใจพฤติกรรมของ ช้างป่า เช่น ประเพณีงานนั่งฟ่อนกองฟาง, กิจกรรมทำอาหาร ล้างกระทะ และปราบวัชพืชให้ช้างป่า, 13 มี.ค. วันช้างไทย : กลางวัน ทำกิจกรรมในอุทยานฯ, กลางคืน ชุมชนจัดกิจกรรม (นั่งฟ่อน, มีการรับบริจาคระดมทุน) ภายในงานจะมีการนำผลิตภัณฑ์ของชุมชนมาวางขาย มีดนตรี มีการรำลึก

ถึงความเป็นมาของพื้นที่และช้างป่า จึงไม่มีสิ่งที่จะเหนี่ยวนำให้เข้ามาทำงานร่วมกันได้ นอกจากนี้พื้นที่อยู่อาศัยยังอยู่ในความดูแลของอุทยานแห่งชาติกุยบุรี จึงมีข้อจำกัดในเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินและลักษณะของการทำมาหากิน

การแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าในพื้นที่เป็นหลักการที่อาศัยธรรมชาติเป็นพื้นฐานโดยอาศัยองค์ความรู้ในการบริหารจัดการระบบนิเวศ และปัจจัยผู้ดำเนินงาน ได้แก่ หน่วยงานอุทยานแห่งชาติกุยบุรี องค์กรกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (WWF) ประเทศไทยและองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ที่ทำให้เกิดการนำต้นทุนทางธรรมชาติ (Natural Capital) มาใช้เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่ โดยการใช้กระบวนการทางสังคมที่พัฒนาเศรษฐกิจไปพร้อมกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า

จนเกิดเป็น “กิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า” ในรูปแบบของการท่องเที่ยวที่ไม่ใช่ “สวนสัตว์” เพราะสวนสัตว์มีการจำลองพื้นที่เสมือนจริง มีสิ่งกีดขวางขณะเผชิญหน้าระหว่างคนกับสัตว์ป่า อธิบายได้ว่า สวนสัตว์ เป็นการนำสัตว์มาขังกรงหรือในพื้นที่ที่มนุษย์สร้างขึ้น สัตว์จึงถูกตัดขาดจากโลกธรรมชาติดั้งเดิม เพื่อมาอยู่ในโลกจำลองที่สร้างขึ้นโดยมนุษย์ กินอาหารที่มนุษย์เตรียมไว้ให้ ถูกอธิบายความหมายด้วยข้อความเล็ก ๆ เพียงไม่กี่บรรทัดแปะหน้ากรง (Berger J., 2009)

นำมาสู่การขยายผลการก่อตั้งกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ภายในชุมชนอีกด้วย ได้แก่ กลุ่มกระดาดจากขี้ช้าง (ใบสับปะรด) กลุ่มบ้านพักโฮมสเตย์ และกลุ่มอาหารท้องถิ่น (ข้าวทำไร่) โดยมีหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาสนับสนุน ได้แก่ มูลนิธิพาช้างกลับบ้าน และสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ทำให้ชาวบ้านมีอาชีพเสริม มีรายได้เพิ่มมากขึ้น ช่วยบรรเทาผลกระทบที่เกิดขึ้นในด้านการเงิน (Financial Capital) และทำให้ชาวบ้านเห็นคุณค่าของการที่มีช้างป่าอยู่ในพื้นที่ เนื่องจากกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน นอกจากกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า มีบางกิจกรรมที่มีการใช้ประโยชน์จากการที่มีช้างป่าอยู่ในพื้นที่ เช่น กิจกรรมการทำกระดาดจากขี้ช้าง (ใบสับปะรด) โดยกิจกรรมนี้ได้รับการสนับสนุนองค์ความรู้จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เป็นการนำขี้ช้างป่าที่อยู่ในพื้นที่เกษตรกรรมมาแปรรูปเป็นกระดาดให้นักท่องเที่ยวได้เข้าเรียนรู้ทดลอง โดยกลุ่มนักท่องเที่ยวที่เข้ามาทำกิจกรรมท่องเที่ยวภายในชุมชนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มนักเรียน นักศึกษาชาวต่างชาติ ที่เข้ามาผ่านการประสานงานของมูลนิธิพาช้างกลับบ้าน นอกจากนี้มูลนิธิพาช้างกลับบ้าน ช่วยส่งเสริมการแปรรูปต้นทุนทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Capital) ด้วยการทำผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ จากการนำสิ่งที่ชาวบ้านมีภายใต้โครงการ “ตั้มยาโปรเจ็ค” เช่น พืชพันธุ์ต่าง ๆ นำมาทำสบู่จากธรรมชาติ ทำแยม อีกทั้งยังส่งเสริมการทำแปลงทดลองการปลูกพืชที่ช้างป่าไม่กิน โดยเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ทั้งร่วมค้นหาปัญหา ร่วมเสนอแนะ ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ และร่วมตัดสินใจ เป็นการมีส่วนร่วมที่อยู่ในระดับที่ 6 คือ การสร้างความร่วมมือ (Partnership) ขั้นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

ผลการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า อุทยานแห่งชาติกุยบุรี ใช้แนวคิดการมีส่วนร่วมที่มีความแตกต่างจากพื้นที่อื่น ๆ โดยดำเนินการผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า ที่ให้สิทธิอำนาจและความสำคัญ

แก่ชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบเข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการอย่างมาก ซึ่งสอดคล้องกับ ศรีสุดา เพ็งสมบัติ, และพิพัฒน์ นนทนาธรณ์ (2558) ที่พบว่า ชุมชนท้องถิ่นที่มีส่วนร่วมในการพัฒนา การท่องเที่ยวเชิงสัตว์ป่าในระดับสูง การท่องเที่ยวสัตว์ป่าที่นำมาใช้เป็นหลักการเดียวกับการท่องเที่ยว เชิงนิเวศและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ที่มุ่งเน้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ การได้สัมผัสกับระบบนิเวศ อย่างมีจิตสำนึกและความตระหนักต่อการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว (สมพงษ์ วราภา สกุล, 2544) การพัฒนาการท่องเที่ยวดังกล่าวเป็นตัวเชื่อมการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานกับ หน่วยงานและหน่วยงานกับชุมชน นำพาให้ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบเข้ามารวมกลุ่มกันทำงาน ร่วมกัน เกิดเป็นชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรี ทำให้เกิดการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่า ที่มีแนวทางเป็นการสร้างการยอมรับได้ในผลกระทบที่เกิดขึ้นให้แก่ชาวบ้านในชุมชนบ้านรวมไทย ด้วยการสร้างให้เกิดความเข้าใจในความเป็นมาของพื้นที่และพฤติกรรมของช้างป่า อีกทั้งสร้างรายได้ ให้แก่ผู้ได้รับผลกระทบผ่านกิจกรรมที่มีการใช้ประโยชน์จากการมีช้างป่าอยู่ในพื้นที่ แต่อย่างไรปัญหา ช้างป่าเข้ามามีถิ่นที่ผลภายในพื้นที่เกษตรก็ยังคงเกิดขึ้นอยู่

จึงกล่าวได้ว่า กระบวนการมีส่วนร่วมทำให้ชาวบ้านเกิดการยอมรับและการปรับตัวเรียนรู้ ที่จะอยู่ร่วมกันกับช้างป่ามากขึ้น ความยั่งยืนของการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าจึงเป็นในรูปแบบ “การเรียนรู้ที่อยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าอย่างสมดุล” เพราะผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการใช้ ประโยชน์ของมนุษย์ต่อพื้นที่อาศัยของสัตว์ป่า โดยชาวบ้านเข้าใจถึงผลกระทบของการใช้พื้นที่ป่า ต่อสัตว์ป่า แต่การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่านั้นมีความจำเป็นต่อการดำรงชีพของชาวบ้านเช่นกัน (สุพร พลพันธ์, 2552) ดังนั้น การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าอย่างสมดุล คือ วิธีการแก้ไข ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าที่ดีที่สุดในตอนี้ โดยที่ไม่เกิดความรุนแรงต่อสัตว์ป่าและ ชาวบ้านยอมรับผลกระทบที่เกิดจากช้างป่าได้

กิจกรรมที่สำคัญ คือ อุทยานแห่งชาติกุยบุรีร่วมกับองค์การกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (WWF ประเทศไทย) ใช้วิธีการเปิดเวทีพูดคุยกับชาวบ้านทุกคนอย่างตรงไปตรงมาถึงสภาพปัญหาที่ เกิดจากการปฏิบัติหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐ และความต้องการที่อยากให้เข้ามาช่วยเหลือสนับสนุน รวมไปถึงชี้แจงรายละเอียดของสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น มีการถอดบทเรียนของสภาพปัญหา ผลกระทบ จากช้างป่า และความต้องการของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบ และประสานงานกับองค์กรอื่น ๆ เพื่อขอความร่วมมือตลอดการดำเนินงานแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าในพื้นที่ สรุปผล จึงเริ่มดำเนินการวางแผน พาไปศึกษาดูงาน จัดทำแผนปฏิบัติงาน ชี้แจงรูปแบบเป้าหมาย การแบ่งปันผลประโยชน์ บทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ และแผนดำเนินการต่าง ๆ อย่างชัดเจน ให้ชาวบ้านได้รับฟัง จากนั้น จึงร่วมมือดำเนินกิจกรรมการร่วมกัน มีการแบ่งหน้าที่ และกำหนดข้อปฏิบัติร่วมกัน แต่งตั้งประธาน คณะกรรมการ และเลขานุการ ประสานงานกับหน่วยงานและสมาชิกกลุ่ม โดยหลักการเน้นให้ ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมให้มากที่สุดดังที่ได้วิเคราะห์ข้างต้น

ดังนั้น จึงสรุปกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านรวมไทย ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ร่วมกับหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่า ในบริเวณอุทยานแห่งชาติกุยบุรี ได้ว่า ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าอยู่ในระดับ การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง เพราะชาวบ้านมีบทบาทถึงขั้นได้ร่วมกันวางแผนและตัดสินใจ (Citizen control) แต่อย่างไรก็ตามอำนาจการตัดสินใจสูงสุดในส่วนของการคุ้มครองดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า คือ หน่วยงานอุทยานแห่งชาติกุยบุรี เพราะเป็นพื้นที่ที่อยู่ในการดูแล และด้วยเงื่อนไข กรรมสิทธิ์ที่ดินและลักษณะของการทำมาหากิน

โดยสิ่งที่ทำให้กระบวนการมีส่วนร่วมประสบความสำเร็จ คือ ศักยภาพการดำเนินงานของ หน่วยงานอุทยานแห่งชาติกุยบุรี ที่ใช้กลยุทธ์และเทคนิคในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของ ประชาชนที่ร่วมกับหน่วยงานและองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่า ทำให้ระดับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านอยู่ในขั้นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงได้ ได้แก่ การดำเนินการ อย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ การสื่อสารที่เข้าใจง่าย การเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเสนอความคิดเห็น ได้อย่างอิสระ การสร้างความรู้สึกรับรู้ความเป็นเจ้าของพื้นที่ให้แก่ชาวบ้าน ด้วยการมอบหมายอำนาจ หน้าที่ในการบริหารจัดการบางส่วน การรับฟังเสียงของชาวบ้าน การชี้แจงรายละเอียดอย่าง ตรงไปตรงมา การกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน และการวางแผนอย่างมีระบบ ฯลฯ สอดคล้องกับ สมจินตรา คุ่มภัย (2559) กล่าวว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน คือ กลยุทธ์ในการจัด กิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ของหน่วยงาน ที่มีความสม่ำเสมอ การให้ข้อมูลข่าวสารที่ชัดเจน

แต่อย่างไรก็ตามหน่วยงานอุทยานแห่งชาติกุยบุรีก็ยังคงเป็นผู้ตัดสินใจในขั้นสุดท้ายของ การทำกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ เนื่องจากเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติเป็นส่วนหนึ่ง ในเขตพื้นที่ที่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก

5.2 ข้อเสนอแนะงานวิจัย

5.2.1 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

5.2.1.1 งานวิจัยนี้พบข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่า โดยป้องกันไม่ได้ ช้างป่าเข้ามาในพื้นที่ ด้วยการปรับเปลี่ยนวิธีการทำการเกษตร ที่มีการจัดสรรที่ดินด้วยการปลูกพืช ล้อมรั้ว โดยการปลูกพืชที่ช้างป่าไม่กินล้อมเป็นรั้วกันพื้นที่ที่ปลูกสับประรด แต่วิธีการนี้ได้ต้องรับ การช่วยเหลือจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีองค์ความรู้ในด้านนี้

5.2.1.2 งานวิจัยนี้พบว่าปัญหาคนกับช้างป่าเกิดขึ้นหลายพื้นที่ในประเทศไทย จึงเห็นว่าหากมีการศึกษาการสร้างเครือข่ายเพื่อส่งต่อองค์ความรู้ในการจัดการแก้ไขปัญหาคนกับ ช้างป่า จะเป็นประโยชน์ต่อพื้นที่และชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่าอย่างมาก

บรรณานุกรม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

- Arnstein, S. R. (1969). A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Planning Association*, 35(4), 216 – 224.
- AsESG Thailand Forum. (2017). ช้างป่าในประเทศไทย.
<https://humanelephantvoices.org/elephants-thailand/>
- Berger, J. (2009). *Why look at Animals?*. Penguin Book.
- Braithw, R. (2001). Wildlife – based tourism.
https://www.researchgate.net/figure/Figure-1-Wildlife-based-tourism_fig1_361176438
- David Newsome, R. K. D., and Susan A. Moore. . (2005). *Wildlife Tourism*. Multilingual Matters Ltd. .
- Erwin, W. (1976). *Participation Management: Concept Theory and Implementation*. Atlanta. Georgia state University Georgia.
- I.Borges de lima, a. R. J. G. (2017). *Wildlife Tourism, Environmental Learning and Ethical Encounters, Geoheritage, Geopark and Geotourism*. Springer.
- Programme., U. N. D. (2017). *GUIDANCE NOTE Application of the Sustainable Livelihoods Framework in Development Projects*.
- Shaffer LJ, K. K., Van Den Hoek J, and Naithani KJ. . (2019). Human-Elephant Conflict: A Review of Current Management Strategies and Future Directions. *Front. Ecol. Evol.*
- Uvanno, B. (2011). *Good Governance: The Participation of The Pubic and Environmental Processes*. Streamers.
- ไชยวัฒน์ ปัญญานิติกุล. (2552). การศึกษาสภาวะปัญหาช้างแร้งร้อนในประเทศไทย มหาวิทยาลัยแม่โจ้. สำนักบริหารและพัฒนาวิชาการ.
- กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ. (2564). รายงานข้อมูลตำบลหาดขาม ประจำปี 2564.
https://3doctor.hss.moph.go.th/main/rp_village?region=5&prov=Nzc=&provn=4Lib4Lij4Liw4Li4Lin4Lia4LiE4Li14Lij4Li14LiC4Lix4LiZ4LiY4LmM&amid=7702&rn=4LiB4Li44Lii4Lia4Li44Lij4Li1&tamid=770207&tamname=4Lir4Liy4LiU4LiC4Liy4Lih

- กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. (2562). ข้อมูลเกี่ยวกับการกระทำผิดกฎหมายป่าไม้
ปีงบประมาณ 2558 – 2562 . . [http://it2.dnp.go.th/wp-content/uploads/ตาราง-11-
ทำผิดกฎหมาย-ปี-2558-2562.pdf](http://it2.dnp.go.th/wp-content/uploads/ตาราง-11-ทำผิดกฎหมาย-ปี-2558-2562.pdf)
- กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. (2563). จำนวนผู้เข้าไปท่องเที่ยวในอุทยานแห่งชาติ
ปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 – 2562. [http://it2.dnp.go.th/wp-content/uploads/ตาราง-
10-จำนวนผู้เข้าไปท่องเที่ยวในอุทยาน-ปี-2558-2562.pdf](http://it2.dnp.go.th/wp-content/uploads/ตาราง-10-จำนวนผู้เข้าไปท่องเที่ยวในอุทยาน-ปี-2558-2562.pdf)
- กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. (2564). รายงานสรุปสถิติคดีเกี่ยวกับป่าไม้.
<http://portal.dnp.go.th/Content?contentId=2134>
- กิตติพันธุ์ ประสิทธิ์. (2562). การจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของอุทยานแห่งชาติกุยบุรี อำเภอกุยบุรี
จังหวัดประจวบคีรีขันธ์. วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ 22 (1).
- จตุรเทพ โควินทวงศ์, ด. ., และอุทิศ กุญอินทร์,. (2558). ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการจัดการ
ท่องเที่ยวสัตว์ป่าในอุทยานแห่งชาติในประเทศไทย. การประชุมทางวิชาการของ
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ครั้งที่ 53,
- จรัญญา บรรเทิง. (2548). การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท. โอ เอ พรินติ้ง การพิมพ์.
- ชาติชาย ณ เชียงใหม่. (2533). การมีส่วนร่วมของประชาชนและการสนับสนุนการพัฒนาขององค์กร
ประชาชน. สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนาบริหารศาสตร์.
- ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ. (2548). วัดระดับการบริหารจัดการที่ดี. พิมพ์ดี.
- นพพร อังศุโชติ. (2551). แนวทางการบรรเทาปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า กรณีศึกษาตำบลวัง
ดัง อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี มหาวิทยาลัยมหิดล].
- บัญชา แก้วส่อง. (2531). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการวางแผนของมหาวิทยาลัย. กองแผน
มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- บุญิกา จุลละโพธิ และคณะ. (2565). มาตรการทางกฎหมายในการจัดการช้างเร่ร่อนของกรมปศุสัตว์. สัตว์
แพทย์มหานคร 17(1), 101 - 111.
- บุตดา โชติมานวิจิต. (2564). สถิติคนกับช้างป่าบาดเจ็บและเสียชีวิต พ.ศ. 2564. Retrieved 11
กรกฎาคม พ.ศ. 2566, from [https://humanelephantvoices.org/elephant/thailand-
human-elephant-conflict-2021/](https://humanelephantvoices.org/elephant/thailand-human-elephant-conflict-2021/)
- ประเทศไทย, B. N. (2566). พระศรีลังกาต้องการให้ไทยต้องส่งคืน “พลายศักดิ์สุรินทร์” หากรักษาเสร็จ.
<https://www.bbc.com/thai/articles/c4n42r2rklgo>
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2546). กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. โครงการ
เสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2554). มโนทัศน์การดำรงชีพ. พงษ์สวัสดิ์การพิมพ์.

- พนา กัณธา. (2560). พหุภพวิทยาในโลกคู่ขนานระหว่างสัตว์กับมนุษย์ การประชุมวิชาการระดับชาติ เวทีวิจัยมนุษยศาสตร์ไทย ครั้งที่ 11 “เปิดโลกสุนทรีย์ในวิถีมุษยศาสตร์.” Naresuan University. พิเชฐ นุ่นโต, ช. ช., มันทนา ศรีกระจ่าง, และชัชฌวัฒน์ มณีศรีขำ. (2561). เสี่ยงคน เสี่ยงช้างป่า: แนวโน้มการตอบสนองของชุมชนต่อการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในประเทศไทย. กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น.
- พิทักษ์ ยิ่งยง. (2561). คู่มือการควบคุมและแก้ไขปัญหาช้างป่าในพื้นที่ชุมชน. ชลบุรีการพิมพ์.
- มูลนิธิสืบนาคะเสถียร. (2563). แผนแก้ปัญหาช้างป่าออกนอกพื้นที่ เขาอ่างฤๅไน กับแนวความคิดอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนของ “คนกับช้างป่า”. Retrieved 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2564 from <https://www.seub.or.th/blogging/news/แผนแก้ปัญหาช้างป่า-เขาอ/>
- ศรีสุตา เพ็งสมบัติ และพิพัฒน์ นนทนาธรณ์. (2558). การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวสัตว์ป่า ณ อุทยานแห่งชาติกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์]. ศูนย์เฝ้าระวังช้างป่า อุทยานแห่งชาติกุยบุรี. (2565). การจัดการช้างป่า อุทยานแห่งชาติกุยบุรี. .
- ศูนย์วิจัยและพัฒนานวัตกรรมอุทยานแห่งชาติกุยบุรี. (2561). รายงานการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพของสัตว์ป่าในพื้นที่มรดกอาเซียน อุทยานแห่งชาติกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์. ส. ส. ก. ส. และพันธุ์พืช.
- สมจินตรา คุ่มภักย์. (2559). ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในองค์การบริหารส่วนตำบลต้นแบบที่บูรณาการแผนชุมชนสู่แผนพัฒนาท้องถิ่น จังหวัดนครศรีธรรมราช. Veridian E – Journal, 9(พฤษภาคม – สิงหาคม 2559), 1906 – 3431.
- สมพงษ์ วราภาสกุล. (2544). การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism). การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. <https://ph01.tcithaijo.org/index.php/psru/article/view/17394/15625>
- สมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า (WCS) ประเทศไทย ร่วมกับ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. (2550). เทคนิคการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า (1 ed.). แสงเมืองการพิมพ์.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. (2552). คู่มือการจัดระดับการกำกับดูแลองค์กรภาครัฐตามหลักธรรมาภิบาลของการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี. (Good Governance Rating). พรีเมียร์ โปร.
- สำนักจัดการที่ดินป่าไม้ กรมป่าไม้. (2562). พื้นที่ป่าประเทศไทย. <http://forestinfo.forest.go.th/Content.aspx?id=10384>
- สำนักอุทยานแห่งชาติ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. (2558). ข้อมูลอุทยานแห่งชาติกุยบุรี. Retrieved 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2566, from <https://portal.dnp.go.th/Content/nationalpark?contentId=1015>

- สำนักอุทยานแห่งชาติกุยบุรี กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. (2565). แผนปฏิบัติการแก้ไขปัญหาช้างป่า อุทยานแห่งชาติกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พ.ศ. 2565 – 2570.
- สุพจ จิตรวิจักขณ์, ช. ช., และเสาวนีย์ สารเนตร,. (2550). คนกับช้างป่าบนสถานการณ์ใหม่ อุทยานแห่งชาติกุยบุรี. ฝ่ายจัดการทรัพยากรป่าไม้ WWFประเทศไทย.
- สุพร พลพันธ์. (2552). ผลกระทบจากการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าของชุมชนท้องถิ่นต่อการในพื้นที่อาศัยของสัตว์ป่า: กรณีศึกษาอุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์]. บัณฑิตวิทยาลัยองค์การพิทักษ์สัตว์แห่งโลก. (2563). ยื่น 16,000 รายชื่อ ผลัก “ร่าง พ.ร.บ.ช้างไทย. Retrieved 28 มิถุนายน 2566, from <https://www.worldanimalprotection.or.th/Elephant-Bill-Petition-Delivery>
- องค์การบริหารส่วนตำบลหาดขาม. (2550). สภาพและข้อมูลพื้นฐาน. Retrieved 10 กรกฎาคม 2566 from <https://www.hadkham.go.th/index/?page=article1932>
- อติราช เกิดทอง, ภ. บ., และพิภา สมณา,. (2563). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการลดปัญหาช้างป่าบุกรุกทำลายพื้นที่เกษตร ตำบลทับช้าง อำเภอสอยดาว จังหวัดจันทบุรี. วารสารวิจัยรำไพพรรณี 14(1).
- อรทัย ก๊กผล. (2552). การปกครองส่วนท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของประชาชน. วิทยาลัยพัฒนาการปกครองท้องถิ่น สถาบันพระปกเกล้า.
- อุทยานแห่งชาติกุยบุรี. (2560). รายงานผลการประชุมคณะกรรมการที่ปรึกษาอุทยานแห่งชาติกุยบุรี ครั้งที่ 1 ประจำปี 2560. รายงานการประชุม.
- อุทยานแห่งชาติกุยบุรี. (2562). รายงานผลการประชุมคณะกรรมการที่ปรึกษาอุทยานแห่งชาติกุยบุรี ครั้งที่ 2 ประจำปี 2562.
- อุทยานแห่งชาติกุยบุรี. (2563). โครงการจัดประชุมที่มีบุคคลภายนอกเข้าร่วม เรื่องการประชุมคณะกรรมการที่ปรึกษาอุทยานแห่งชาติ (Protected Area Committee: PAC) ประจำปี 2563.
- อุทยานแห่งชาติกุยบุรี. (2564). โครงการจัดประชุมที่มีบุคคลภายนอกเข้าร่วม เรื่องการประชุมคณะกรรมการที่ปรึกษาอุทยานแห่งชาติ (Protected Area Committee: PAC) ประจำปี 2564.
- อุทยานแห่งชาติกุยบุรี. (2565). โครงการจัดประชุมที่มีบุคคลภายนอกเข้าร่วม เรื่องการประชุมคณะกรรมการที่ปรึกษาอุทยานแห่งชาติ (Protected Area Committee: PAC) ประจำปี 2565.

แบบสอบถามการมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่า กรณีศึกษา: การท่องเที่ยว
สัตว์ป่า อุทยานแห่งชาติกุยบุรี

ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล	
เพศ	
อายุ	
อาชีพ	
แนวคำถาม	
สภาพปัญหาคนกับช้างป่าสำหรับชาวบ้าน	สภาพปัญหาคนกับช้างป่าสำหรับหน่วยงาน
ประวัติความเป็นมาของพื้นที่	การแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าในพื้นที่
เรื่องราวคนกับช้างป่าในอดีต/จุดกำเนิดของปัญหาคนกับช้างป่า	กระบวนการแก้ไขปัญหา/บรรเทาปัญหา
พฤติกรรม การเข้ามาของช้างเป็นอย่างไร ชอบกินผลผลิตไหนมากที่สุด แนวกันช้าง หรืออุปสรรคในการป้องกันช้างเข้ามา สามารถป้องกันช้างได้มากน้อยอย่างไร และช้างมีการเปลี่ยนพฤติกรรมในการหลบเลี่ยงเครื่องมือป้องกันอย่างไรบ้าง	สาเหตุของการเกิดปัญหาคนกับช้างป่า
ช้างป่าที่เข้ามาในพื้นที่ทางการเกษตรของแต่ละช่วงเวลา มีพฤติกรรมเหมือนหรือต่างกันอย่างไร	ความรุนแรงของปัญหาที่ผ่านมาและในปัจจุบัน
พฤติกรรม การเข้ามาของช้างเป็นอย่างไร ชอบกินผลผลิตไหนมากที่สุด แนวกันช้าง หรืออุปสรรคในการป้องกันช้างเข้ามา สามารถป้องกันช้างได้มากน้อยอย่างไร และช้างมีการเปลี่ยนพฤติกรรมในการหลบเลี่ยงเครื่องมือป้องกันอย่างไรบ้าง	การช่วยเหลือเยียวยาชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบ
ปัญหาที่เกิดขึ้นก่อนการเพาะปลูก ระหว่างการเพาะปลูกจนถึงการเก็บเกี่ยวผลผลิต	ช่องทางการติดต่อกับชาวบ้าน
การช่วยเหลือของหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ	พฤติกรรมของช้างป่าที่เข้ามาในพื้นที่
ช้างป่าออกมาทำลายพื้นที่ทางการเกษตร ทรัพย์สิน ในช่วงไหนถึงช่วงไหน ความเสียหายที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไร	ทำไมถึงใช้แนวคิดการมีส่วนร่วม/กิจกรรมท่องเที่ยว สัตว์ป่ามาแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าในพื้นที่
สัตว์อะไรบ้างที่ทำลายหรือทำให้ผลผลิตเกิดความเสียหาย ช่วงเวลาของการเข้ามาทำลายหรือก่อกวน	การท่องเที่ยวสัตว์ป่าสามารถลดปัญหาคนกับสัตว์ป่าในพื้นที่ได้มากน้อยเพียงใด อย่างไร

เปอร์เซ็นต์ของความเสียหายที่เกิดขึ้น	
ปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินการแก้ไขปัญหาค้นกับช่างป่า	ปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินงานแก้ไขปัญหา
มุมมอง ทศนคติ ความรู้สึกที่มีต่อการจัดการแก้ไขปัญหาค้นกับช่างป่า กิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างใด ข้อคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะอะไรบ้าง อย่างไร	หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหามีหน่วยงานอะไรบ้าง
การท่องเที่ยวสัตว์ป่าสามารถลดปัญหาค้นกับสัตว์ป่าในพื้นที่ได้มากน้อยเพียงใด อย่างไร	โครงการ/กิจกรรมของการแก้ไขปัญหาค้นกับสัตว์ป่าที่ดำเนินงานไปแล้ว และผลเป็นอย่างไร
เมื่อมีการท่องเที่ยวสัตว์ป่าทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านไหนบ้าง เช่น ความรู้สึกที่มีต่อสัตว์ป่าพฤติกรรม การอนุรักษ์ เป็นต้น	แนวโน้มของปัญหาค้นกับช่างป่าในอนาคต
ท่านมีความต้องการอย่างไรในการแก้ไขปัญหาค้นกับช่าง	
ท่านต้องการให้ช่วยแก้ไขปัญหาด้านใดมากกว่ากัน ระหว่างปัญหาช่างป่ากับปัญหาด้านโครงสร้างพื้นฐาน ปัญหาการว่างงาน ปัญหาการเข้าถึงพื้นที่ทำกิน หรือปัญหาด้านอื่น ๆ	
ประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับช่างป่า หรือมีความเชื่อมโยงกับอาชีพการเกษตรกรรม	
เมื่อช่างป่าเข้ามาในพื้นที่ทำให้รู้สึกอย่างไร	
เมื่อช่างป่าเข้ามาในพื้นที่ทำให้รู้สึกอย่างไร	

ข้อคำถามผลกระทบที่เกิดขึ้นการดำรงชีวิต สำหรับชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบจากช่างป่า		
การดำรงชีพ	ข้อคำถาม	รายละเอียด
6.ด้านมนุษย์	<ul style="list-style-type: none"> ได้รับผลกระทบจากช่างป่าอย่างไร? เคยถูกหรือพบเห็นช่างป่าทำร้ายไหม? 	
7.ด้านธรรมชาติ	<ul style="list-style-type: none"> ปลูกอะไรบ้างในพื้นที่ไร่? ทำไมถึงเลือกปลูกพืชผลชนิดดังกล่าว? ช่างป่าเข้ามาทำอะไรในไร่บ้าง? 	

	<ul style="list-style-type: none"> • ความเสียหายจากการที่ช้างป่าเข้ามาในไร่ เป็นอย่างไร? 	
8.ด้านการเงิน	<ul style="list-style-type: none"> • ช้างป่าส่งผลกระทบต่อทรัพย์สินอะไรบ้าง ที่นอกเหนือจากผลผลิตภายในไร่? • มีช่องทางการได้รับรายได้กี่ช่องทาง ทางไหนบ้าง? • หากผลผลิตภายในไร่ถูกช้างป่ากินหรือเสียหายจากช้างป่าจะมีผลกระทบต่อครัวเรือนอย่างไรบ้าง? 	
9.ด้านกายภาพ	<ul style="list-style-type: none"> • โครงสร้างพื้นฐานของชุมชนมีอะไรบ้าง (ไฟฟ้า น้ำประปา คมนาคม ระบบการสื่อสาร สัญญาณเฝ้าระวังภัย) แล้วช้างป่าเข้ามาทำลายไหม? • มีระบบการป้องกันช้างป่าอย่างไร? • มีหน่วยงานหรือองค์กรไหนเข้ามาช่วยส่งเสริม สนับสนุนช่วยเหลือ โครงสร้างพื้นฐาน ระบบการเฝ้าระวังที่เป็นในเชิงการก่อสร้าง ให้แก่ชุมชนหรือผู้ที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่าไหม อย่างไร ? 	
ด้านสังคม	<ul style="list-style-type: none"> • ภายในชุมชนมีการรวมกลุ่ม เครือข่ายอะไรบ้าง และแต่ละกลุ่มทำอะไร • กลุ่มอาชีพในชุมชนเกิดขึ้นได้อย่างไร • มีกลุ่ม เครือข่าย ไหนที่ช่วยแก้ไขปัญหาช้างป่า หรือช่วยบรรเทาผลกระทบที่เกิดจากช้างป่า อย่างไร • มีหน่วยงานหรือองค์กรไหนเข้ามาช่วยส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่มในการแก้ไขปัญหาคนกับช้างไหม อย่างไร • กิจกรรมภายในชุมชนมีอะไรบ้างที่เกิดขึ้นก่อนการเกิดชมรมฯ และเกิดหลังจากการเกิดชมรมฯ 	

ข้อคำถามการมีส่วนร่วม ในการบริหารจัดการแก้ไขปัญหาค้นกับข้างป่า สำหรับชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบ จากข้างป่า และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	
ข้อคำถาม	รายละเอียด
แนวคิดการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นได้อย่างไร	
เทคนิคที่ใช้ในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม	
กระบวนการขั้นตอนการร่วมค้นหา	
กระบวนการขั้นตอนการร่วมวางแผน	
กระบวนการขั้นตอนการร่วมดำเนินการ	
กระบวนการขั้นตอนการร่วมได้รับผลประโยชน์	
กระบวนการขั้นตอนการร่วมติดตามประเมินผล	
ปัญหา/อุปสรรค/ข้อจำกัด/ของแต่ละขั้นตอนเป็นอย่างไร	

ข้อคำถามบริหารจัดการกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า สำหรับชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบจากข้างป่า และ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง		
กิจกรรมท่องเที่ยว ชมสัตว์ป่า	ข้อคำถาม	รายละเอียด
5. กฎระเบียบ	<ul style="list-style-type: none"> • กฎระเบียบ และนโยบายการจัดการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องมีอะไรบ้าง • การวางแผนงาน การจัดประชุม 	
6. ด้านทรัพยากรพื้นที่ และสัตว์ป่า	<ul style="list-style-type: none"> • ขอบเขตพื้นที่และการใช้ประโยชน์ที่ดิน • คุณค่าและความโดดเด่นหรืออัตลักษณ์ในพื้นที่ • ความสมบูรณ์ของแหล่ง ทรัพยากรธรรมชาติ • การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว • ข้อจำกัดของพื้นที่ • ทรัพยากรในพื้นที่มีอะไรบ้าง (ทุนด้าน มนุษย์ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม) • จำนวนข้างป่าในแต่ละปี การเพิ่มขึ้น การลดลง 	

<p>7. ด้านการบริหารจัดการกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า</p>	<p>5. การบริหารจัดการบุคลากรในการดำเนินการท่องเที่ยว</p> <ul style="list-style-type: none"> • จำนวนบุคลากรที่มีความรู้เรื่องระบบนิเวศ สัตว์ป่าและการอนุรักษ์ที่ให้บริการด้านความรู้แก่นักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ และชุมชนในพื้นที่ • เกณฑ์ในการรับสมัครบุคคลและคนขับรถชมสัตว์ป่า • การถ่ายทอดองค์ความรู้ ทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า การอนุรักษ์ และความปลอดภัย • วิธีการสื่อความหมาย • การจัดประชุมเพื่อกำหนดแผนงาน <p>6. การบริหารจัดการกิจกรรมท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า</p> <ul style="list-style-type: none"> • ขอบเขตพื้นที่กิจกรรม • รายละเอียดของกิจกรรม • กฎระเบียบของกิจกรรมสำหรับนักท่องเที่ยว • การดูแลความปลอดภัยในแหล่งท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยว • การบริหารจัดการสิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการ • สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน • การรักษาความปลอดภัยต่อทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า และชุมชน นักท่องเที่ยว • ร้านอาหารและร้านขายของที่ระลึก • การบริการนักท่องเที่ยว • สิ่งอำนวยความสะดวกในกิจกรรมชมสัตว์ป่า 	
--	--	--

	<p>7. การบริหารจัดการที่ฟัก</p> <ul style="list-style-type: none"> • นักท่องเที่ยวสามารถพักได้ที่ไหนบ้าง • การบริหารจัดการที่ฟักอย่างไร <p>8. การบริหารจัดการคมนาคมและการเข้าถึง</p> <ul style="list-style-type: none"> • การเดินทางเข้ามาทำกิจกรรม • สภาพถนน 	
8. ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า	<ul style="list-style-type: none"> • บุคลากรที่มีความรู้เรื่องการอนุรักษ์ • การป้องกันภัยคุกคามสวัสดิภาพของทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า • การฟื้นฟูและรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า และชุมชนในพื้นที่ • จำนวนช้างป่าที่ตายต่อปี • สาเหตุของการตายของช้างป่า และสัตว์อื่น ๆ 	

ข้อความสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ/นักวิชาการ ประเด็นปัญหาระหว่างคนกับช้างป่า	
ข้อความ	รายละเอียด
• มุมมองปัญหาช้างป่าในต่างประเทศ ประเทศไทย และพื้นที่กุ่มบุรี	
• แนวโน้มของปัญหาคนกับช้างป่าในปัจจุบันและอนาคต	
• ทิศทางของการแก้ไขปัญหาคควรเป็นไปในแนวทางใด และใครควรมีบทบาทเข้ามาช่วยในการจัดการปัญหาคนกับช้างป่า	
• คิดอย่างไรกับการเอาแนวคิดการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่าเข้ามา ช่วยบรรเทาผลกระทบและลดทัศนคติเชิงลบต่อช้างป่า	
• แนวคิดการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่าเป็นการแก้ไขระยะยาวหรือไม่ จะเกิดผลกระทบต่อช้างป่าและสัตว์ป่าอื่น ๆ หรือไม่ และมองว่าเป็นการทำให้เงินเยียวยาในรูปแบบหนึ่งหรือไม่ เพราะหลักการคือชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบได้รายได้จากการเข้ามาเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ผู้ขับรณนำชมสัตว์ป่า ต่างกันที่ การจ่ายเงินเยียวยา คือการจ่ายเงินเมื่อได้รับผลกระทบ แต่แนวคิดนี้ เป็นการจ่ายเงินให้ผู้	

ข้อคำถามสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ/นักวิชาการ ประเด็นปัญหาระหว่างคนกับช้างป่า	
ข้อคำถาม	รายละเอียด
<p>ได้รับผลกระทบ เพียงแค่ต้องมีการเข้ามาทำงานแลกเปลี่ยน ถึงแม้จะได้ความรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมช้างป่าและสัตว์ป่าอื่น ๆ เพิ่มขึ้น แต่วิถีชีวิตในการทำการเกษตรก็ยังคงเหมือนเดิม ที่เป็นปัจจัยดึงดูดให้ช้างป่าออกมา ก็ใช้การป้องกันแบบเดิม ๆ ทั้งการเฝ้าระวัง การกันรั้วไฟฟ้า การจุดประทัด และจะบอกได้อย่างไรว่าแนวคิดนี้คือการแก้ไขระยะยาว</p>	
<ul style="list-style-type: none"> ปัจจุบันการทำเกษตรของชาวบ้านคือทำนานมนานจากรุ่นสู่รุ่น มีตลาดรองรับ มองว่าอย่างไร หากใช้แนวคิดการเปลี่ยนไปทำเกษตรทางเลือกหรือการปลูกพืชที่ช้างป่าไม่กิน 	
<ul style="list-style-type: none"> หากว่าแนวคิดการท่องเที่ยวนี้ทำให้ชาวบ้านปรับตัวยอมรับได้ แต่หากวันใดวันหนึ่งช้างป่า สัตว์ป่าไม่ออกมาให้นักท่องเที่ยวเห็น จะเกิดกรณีพยายามดึงดูดให้ช้างออกมาเพิ่มหรือไม่ 	
<ul style="list-style-type: none"> กรณีช้างป่าออกมาเยอะขึ้น เพราะจำนวนประชากรช้างป่ามีแนวโน้มสูงขึ้น ชาวบ้านจะทำการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่าเองหรือไม่ เช่นพานักท่องเที่ยวดูช้างเข้าไร่ตอนกลางคืน จะเกิดกรณีทำไร่เพื่อให้ช้างป่าเข้ามาหรือไม่ และจะกลายเป็นปัญหาที่มีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นหรือไม่ ทั้งความปลอดภัย การควบคุม เพราะไม่สามารถควบคุมสัตว์ป่าได้อยู่แล้ว จะเป็นอย่างไร 	
<ul style="list-style-type: none"> จุดจบของปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าของประเทศไทยเป็นอย่างไร มองถึงความยั่งยืนในการแก้ไขปัญหาอย่างไร 	

ภาคผนวก ข
ตัวอย่างภาพการดำเนินงานวิจัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาพที่ การเก็บข้อมูลการวิจัย

ภาคผนวก ค

ข้อมูลกฎระเบียบกิจกรรมการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า อุทยานแห่งชาติกุยบุรี

กฎระเบียบกิจกรรมการท่องเที่ยวชมสัตว์ป่า บทลงโทษสำหรับผู้ปฏิบัติงาน หากไม่ปฏิบัติตามมี 4 ระดับ ดังนี้

ระดับที่ 1 กระทำผิดครั้งแรก บทลงโทษ คือ การว่ากล่าวตักเตือน และลงบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร

ระดับที่ 2 กระทำผิดซ้ำครั้งที่ 2 บทลงโทษ คือ การตัดรอบคิว 1 รอบ และลงบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร

ระดับที่ 3 กระทำผิดซ้ำครั้งที่ 3 บทลงโทษ คือ การตัดรอบคิว 3 รอบ และลงบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร

ระดับที่ 4 เป็นความผิดร้ายแรง บทลงโทษ คือ การพักงาน 30 วัน

กฎระเบียบในการปฏิบัติสำหรับมัคคุเทศก์ท้องถิ่น

- ปิดเสียงโทรศัพท์ ห้ามคุยโทรศัพท์ระหว่างการนำเที่ยว ยกเว้นเกิดเหตุฉุกเฉิน (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2)
- ห้ามจับกลุ่มคุยกันเอง ต้องดูแลบริกรนักท่องเที่ยว (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2)
- ให้บริกรนักท่องเที่ยวตามลำดับคิวเท่านั้น (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2)
- ห้ามดื่มสุรา หรือเล่นการพนัน หรือเสพสิ่งเสพติดทุกชนิด (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2)
- ห้ามทะเลาะวิวาท (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2)
- ผู้นำเที่ยวต้องบริกรนักท่องเที่ยวอย่างเท่าเทียมกัน (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2)
- ห้ามพกอาวุธทุกชนิดเข้าพื้นที่ (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2)
- ห้ามนำนักท่องเที่ยวเข้าใกล้ช้างป่ามากเกินไป (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2)
- ต้องใช้ความเงียบให้มากที่สุด (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2)
- ไม่อนุญาตให้นักท่องเที่ยวลงจากรถ ยกเว้นจุดชมสัตว์ป่าที่นักท่องเที่ยวสามารถลงจากรถได้ หรือมีเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติและได้รับการอนุญาตจากเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติ (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2)
- ต้องให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่นักท่องเที่ยว (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2)
- ต้องได้รับการอบรมเกี่ยวกับข้อมูลอุทยานแห่งชาติจากเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2)
- ใช้ถ้อยคำสุภาพพูดคุยหรือนำเสนอข้อมูลในระหว่างนำเที่ยวชมสัตว์ป่าอย่างสุภาพทั้งต่อหน้าเจ้าหน้าที่และลับหลังเจ้าหน้าที่ (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2)

- ต้องเชื่อฟังคำสั่งและปฏิบัติตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่อุทยานอย่างเคร่งครัด (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2)
- หากต้องการเปลี่ยนคิวให้ตกลงกันเองแล้วโทรแจ้งเจ้าหน้าที่จัดคิว ถ้าไม่ถึงคิวที่ขอเปลี่ยนต้องตกคิว (กรณีคิวจองที่รับด้านนอก) หากอยู่หน้าต่อว่านต้องอยู่ทั้ง 2 คน ทั้งเจ้าของคิวและคนขอเปลี่ยนคิว จึงสามารถเปลี่ยนคิวได้ (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2)
- หากโทรเรียกให้มาเตรียมพร้อมรับนักท่องเที่ยว แล้วมาไม่ทันถือว่าตกคิว (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2)
- หากถึงคิวรับนักท่องเที่ยว แล้วไม่สามารถรับนักท่องเที่ยวได้ โดยไม่มีการแจ้งล่วงหน้า จะถูกตัดคิว 1 รอบ (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2)
- หากไม่พอใจ โวยวายอย่างไม่มีเหตุผล แต่ไม่รุนแรง จะถูกตักเตือน หากยังไม่หยุดโวยวายอย่างไม่มีเหตุผลจะถูกตัดคิว 1 รอบ (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2)
- แต่งกายสุภาพ สวมกางเกงขายาว สวมปลอกแขนแทนการใส่เสื้อคลุมกันแดด สวมรองเท้าผ้าใบ ติดบัตรประชาชนสมาชิกชมรมฯ ใส่เสื้อชมรมฯ เก็บผมให้เรียบร้อยทั้งผู้ชายและผู้หญิงในขณะที่ปฏิบัติหน้าที่รับนักท่องเที่ยว แลควรมีกระเป๋าเป้ สำหรับเก็บอุปกรณ์ที่ต้องใช้
- ต้องมีการแจ้งนักท่องเที่ยวให้รักษาความสะอาด ไม่ทิ้งขยะในพื้นที่ แจ้งจุดที่สามารถสูบบุหรี่ได้
- กรณีมีคคเทศก์ผู้หญิงที่ตั้งครรภ์ อายุครรภ์เกิน 3 เดือน ให้หยุดปฏิบัติหน้าที่จนกว่าจะพร้อม หากเมื่อพร้อมปฏิบัติหน้าที่แล้ว ให้แจ้งในที่ประชุมในการประชุมประจำเดือนของชมรมฯ ถึงสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้
- กรณีหยุดงานติดต่อกันไม่เกิน 2 เดือน ให้แจ้งในที่ประชุมในการประชุมประจำเดือนของชมรมฯ ถึงสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ แต่หากหยุดงานเกิน 1 ปี ต้องได้รับการฝึกอบรมใหม่ ถึงสามารถกลับมาทำงานได้
- ผู้ใดสร้างความเสื่อมเสียชื่อเสียงให้แก่ชมรมฯ ต้องออกจากความเป็นสมาชิกชมรมฯ
- ห้ามสมาชิกชมรมฯ ยุ้งเกี่ยวกับสารเสพติด ไม่ว่าจะเป็นการจัดจำหน่ายหรือผู้เสพ ต้องออกจากความเป็นสมาชิกชมรมฯ ทันที
- มัคคุเทศก์และผู้ขับรถนำเที่ยว ห้ามปล่อยให้นักท่องเที่ยวลงจากรถยนต์ระหว่างทาง จนกว่าจะถึงจุดชมสัตว์ป่าที่สามารถลงจากรถยนต์ได้
- มัคคุเทศก์และผู้ขับรถนำชมสัตว์ป่า หากไม่เข้าร่วมการประชุมประจำเดือนของชมรมฯ หรือไม่เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชมรมฯ หรือเข้าเพียงครึ่งวัน จะถูกตัดคิว 1 รอบ
- ผู้แจ้งคิว ต้องแจ้งล่วงหน้าหากมีจำนวนนักท่องเที่ยวมากกว่าปกติ ต้องแจ้งล่วงหน้าห้ามแจ้งกระชั้นชิด เพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานบริการมีเวลาในการเตรียมตัว

- มัคคุเทศก์หรือผู้ขับรถนำชมสัตว์ป่า ต้องทำความสะอาดรถยนต์ เบาะที่นั่ง 3 เบาะ เหล็กกันท้าย และต้องมีร่มหรือผ้าฝ้ายกันฝน สำหรับการให้บริการ
- การให้บริการรถนำชมสัตว์ป่า (ก่อนโควิด) รถยนต์ 1 คัน สำหรับนักท่องเที่ยวชาวไทย จำนวน 1 – 8 คน หากเป็นนักท่องเที่ยวต่างชาติ 1 – 6 คน สามารถรวมกลุ่มกับนักท่องเที่ยวกลุ่มอื่น ๆ ได้ และ (หลังโควิด) รถยนต์ 1 คัน สำหรับกลุ่มนักท่องเที่ยว 1 กลุ่มเท่านั้น ไม่สามารถรวมกลุ่มกับนักท่องเที่ยวกลุ่มอื่น ๆ ได้
- มัคคุเทศก์หรือผู้ขับรถนำชมสัตว์ป่า ต้องเตรียมอุปกรณ์สื่อสารหรือวิทยุสื่อสารให้สามารถใช้งานได้ดีและตลอดเวลา
- มัคคุเทศก์หรือผู้ขับรถนำชมสัตว์ป่า ต้องมีชุดอุปกรณ์พยาบาลเบื้องต้นขนาดพกพา

กฎระเบียบสำหรับผู้ขับรถนำชมสัตว์ป่า

- ต้องมีสัญชาติไทย อายุ 20 ปีขึ้นไป ไม่เป็นผู้ป่วยที่ไม่สามารถให้บริการได้ หรือ ไม่เป็นผู้ที่มองไม่เห็น หรือ ความสามารถในการได้ยินไม่ดี (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2,3)
- มีใบอนุญาตขับขี่รถยนต์ส่วนบุคคลหรือสาธารณะ และต้องจัดส่งสำเนาเอกสารทุกคัน และหากมีใบขับขี่ประเภทชั่วคราว ต้องต่อใบขับขี่ให้เป็นปัจจุบัน (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2,3)
- ต้องปฏิบัติตามข้อบังคับคำสั่ง คำแนะนำของอุทยานแห่งชาติกุยบุรี (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2,3)
- ห้ามขับขี่หวาดเสียวที่อาจก่อให้เกิดอุบัติเหตุแก่ผู้โดยสารหรือรถบริการร่วมคันอื่น ๆ (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2,3)
- ต้องสวมเสื้อขมรมฯ แขนงบัตรสมาชิกขมรมฯ สวมรองเท้ายึดส้น และห้ามพันขาทางแกงสูง (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2,3)
- ต้องจอดสองข้างทางสามารถชมสัตว์ป่า แต่ห้ามนักท่องเที่ยวลงจากรถเด็ดขาด จนกว่าจะถึงจุดชมสัตว์ป่า ที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรีกำหนดไว้ 4 จุด (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2,3)
- ห้ามทะเลาะกับเพื่อร่วมงาน นักท่องเที่ยว และเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี (หากฝ่าฝืนโทษ 4)
- ขณะขับรถชมสัตว์ป่า ต้องลดกระจกข้างลงเพื่อให้ได้ยินเสียงมัคคุเทศก์ที่ให้บริการ นักท่องเที่ยวด้านหลัง (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2,3)
- ห้ามสูบบุหรี่ขณะขับรถให้บริการนำชมสัตว์ป่า ยกเว้นจุดที่กำหนดไว้ หากสูบบุหรี่ต้องเก็บก้นบุหรี่ไปทิ้งถังขยะ ห้ามทิ้งไว้ภายในพื้นที่เขตป่าอุทยานแห่งชาติกุยบุรี (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2)
- ห้ามพกอาวุธปืน กระสุนปืน (หากฝ่าฝืนโทษ 4)
- พุดจาสุภาพ ไม่พูดหยาบคาย หรือด่าทอ (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2,3)
- ห้ามดื่มสุรา หรือของมึนเมา ก่อนขับรถนำชมสัตว์ป่า (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2,3)
- หากเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับการล่าสัตว์ป่า ต้องถูกหยุดพักงาน (หากฝ่าฝืนโทษ 4)

- หากขอเลื่อนคิว ต้องแจ้งผู้จัดคิวก่อนเวลา 12: 00 น. หากแจ้งขอเลื่อนคิวแล้ว ห้ามเปลี่ยนใจ (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2)
- การใช้วิทยุสื่อสาร ควรต้องใช้คำที่สุภาพ ห้ามมีการหยอกล้อเล่นกัน หรือแจ้งเหตุที่เป็นเท็จที่ก่อให้เกิดความเข้าใจผิด โดยการแจ้งเหตุการณ์ที่จำเป็น ให้เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรีเป็นผู้แจ้งและสั่งการ (หากฝ่าฝืนโทษ 3,4)
- รถยนต์ต้องต่อพ.ร.บ. และทะเบียนประจำปี (หากฝ่าฝืนโทษ 2,3)
- สภาพรถยนต์มีความแข็งแรงมั่นคง ปลอดภัย เบรก ครีซ และสัญญาณไฟใช้ได้ทุกดวง (หากฝ่าฝืนโทษ 2,3)
- ดูแลตรวจสอบท่อไอเสียของรถยนต์ไม่ให้มีควันดำ เสียงดัง หากมีต้องรีบปรับปรุงแก้ไข (หากฝ่าฝืนโทษ 2,3)
- รถยนต์ต้องติดตั้งลูกกรงสแตนเลสหรือเหล็ก ความสูงไม่เกินหัวแกง ยึดแน่นให้แข็งแรง พร้อมมีเหล็กกันท้าย หากนักท่องเที่ยวขึ้น ต้องถอดเหล็กกันออกให้นักท่องเที่ยวก่อนทุกครั้ง
- รถยนต์ทุกคันต้องมีเบาะเหล็ก หุ้มหนังเทียมทุกอัน ห้ามหุ้มด้วยพลาสติกหรือไวนิล (หากฝ่าฝืนโทษ 2,3)
- รถยนต์ทุกคันต้องติดสติ๊กเกอร์ชมรมฯ เบอร์รถ ที่ชมรมฯ กำหนดให้มี (หากฝ่าฝืนโทษ 2,3)
- ต้องรับถุงผ้าจากจุดพ่นน้ำยา เพื่อสำหรับใส่ขยะของนักท่องเที่ยวและนำส่งคืนกลับออกมา (หากฝ่าฝืนโทษ 2,3)
- รถยนต์ทุกคันต้องมีร่ม หรือผ้ากันฝนให้สำหรับนักท่องเที่ยว (หากฝ่าฝืนโทษ 2,3)
- เจ้าของรถยนต์ต้องทำความสะอาดเบาะนั่งสำหรับนักท่องเที่ยว ปราศจากเศษใบไม้ ดิน และฝุ่น
- รถยนต์ทุกคันต้องมีชุดปฐมพยาบาล 1 ชุด ต่อ 1 คัน (หากฝ่าฝืนโทษ 2,3)
- รถยนต์ทุกคันต้องมีวิทยุสื่อสารที่พร้อมใช้งาน ทุกครั้งที่ให้บริการนำชมสัตว์ป่า (หากฝ่าฝืนโทษ 2,3)
- หากต้องขับรถขึ้นเขาหรือเนินเขา ต้องใช้เกียร์ต่ำ เพื่อป้องกันเครื่องยนต์ดับบนเนินรถถอย ผู้ขับห้ามประมาทเด็ดขาด และต้องคำนึงถึงความปลอดภัยของผู้โดยสาร (หากฝ่าฝืนโทษ 3,4)
- หากเกิดอุบัติเหตุจากการขับรถยนต์ในพื้นที่และนักท่องเที่ยวได้รับบาดเจ็บ ให้พนักงานผู้ขับรถเป็นเวลา 1 เดือน และหากรถชนกันโดยมีคู่กรณี เมื่อพิจารณาแล้วหากผู้ใดผิดต้องถูกพักงานเป็นเวลา 1 เดือน และต้องชดใช้ค่าเสียหายให้แก่คู่กรณีตามความจำเป็น (หากฝ่าฝืนโทษ 3,4)
- รถคิว 1 – 5 ต้องถึงจุดพ่นน้ำยาฆ่าเชื้อ และพ่นน้ำยาฆ่าเชื้อในเวลา 13: 45 น. (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2,3)

- ให้ใช้ความเร็วไม่เกิน 40 กม./ชม. จุดจอดรถชมสัตว์ป่าที่นักท่องเที่ยวลงจากรถได้มี 4 จุด ได้แก่ 1. โป่งสลัดโต 2. กร. 1 3. พุยายสาย และ 4. หน้าผา หากฝ่าฝืนโทษ 1,2,3)
- การให้บริการรถนำชมสัตว์ป่า (ก่อนโควิด) รถยนต์ 1 คัน สำหรับนักท่องเที่ยวชาวไทย จำนวน 1 – 8 คน หากเป็นนักท่องเที่ยวต่างชาติ 1 – 6 คน สามารถรวมกลุ่มกับนักท่องเที่ยวกลุ่มอื่น ๆ ได้ และ (หลังโควิด) รถยนต์ 1 คัน สำหรับกลุ่มนักท่องเที่ยว 1 กลุ่มเท่านั้น ไม่สามารถรวมกลุ่มกับนักท่องเที่ยวกลุ่มอื่น ๆ ได้
- เพิ่มความระมัดระวังเป็น 2 เท่า เมื่อพบช้างป่าระยะใกล้ หรือช้างป่าข้ามถนน ระยะห่างในการจอดรถ ไม่น้อยกว่า 100 เมตร และห้ามดับเครื่องยนต์ รถคันที่ขับตามมาไม่ควรขับเข้าใกล้คันหน้า (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2,3)
- เอื้อทางให้รถคันที่ยังไม่เห็นช้าง ได้เข้ามาเห็นช้างบ้าง ควรหยุดดูแค่พอสมควร ไม่ควรนานเกินไป (หากฝ่าฝืนโทษ 2,3)
- หากจอดรถชมสัตว์ป่า ควรจอดรถให้เป็นแนวเดียวกัน โดยชิดขอบทางให้มากที่สุดและเว้นช่องว่างให้รถคันอื่นสามารถสวนทางได้ (หากฝ่าฝืนโทษ 2,3)
- หากจอดรถผิดเลนส์เมื่อนักท่องเที่ยวลงจากรถแล้ว ให้ขยับรถจอดให้ถูกเลนส์ (หากฝ่าฝืนโทษ 2,3)
- ขอให้ผู้ที่เป็นมัคคุเทศก์ด้านหลังช่วยดูท้ายรถเวลาต้องถอยรถ เพื่อความปลอดภัย (หากฝ่าฝืนโทษ 2,3)
- ให้อธิบายรายละเอียดแก่นักท่องเที่ยวก่อนเข้าชม เพราะกรณีหากนักท่องเที่ยวขอเงินคืน ผู้ขับรถและมัคคุเทศก์ต้องรับผิดชอบส่วนนั้น (หากฝ่าฝืนโทษ 1,2,3)
- หากต้องรับนักท่องเที่ยวจากสำนักงานอุทยานแห่งชาติกุยบุรี ผู้จัดคิวแล้ว ผู้นั้นต้องไป ถ้าไม่ไป ถือว่าตกคิวภายในวันนั้น (หากฝ่าฝืนโทษ 2,3)
- ผู้ขับรถนำชมสัตว์ป่าที่หยุดบริการนักท่องเที่ยววนาน 1 ปี ต้องแจ้งให้สมาชิกชมรมทราบล่วงหน้า 1 เดือน และเข้าอบรมจากอุทยานแห่งชาติกุยบุรี จึงสามารถกลับมาทำงานได้
- ผู้ขับรถนำชมสัตว์ป่า รถยนต์ที่ใช้ห้ามทะเบียนและพ.ร.บ. ขาด หากขาดต้องหยุดให้บริการ จนกว่าจะดำเนินการให้เรียบร้อย

กฎระเบียบสำหรับนักท่องเที่ยว

- นักท่องเที่ยวต้องซื้อตั๋วที่ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวอุทยานแห่งชาติกุยบุรี
- ห้ามขับรถยนต์ส่วนตัวเข้าไปในเส้นทางกิจกรรม ต้องใช้รถยนต์ที่เจ้าหน้าที่เตรียมให้เท่านั้น โดยรถยนต์ 1 คัน ต้องมีมัคคุเทศก์ 1 คน โดยรถยนต์ 1 คัน นั่งไม่เกิน 8 คน (มีค่าใช้จ่ายค่ารถยนต์และค่ามัคคุเทศก์)

- ชมสัตว์ป่าเวลา 14:00 – 18:00 น.
- ห้ามลงจากรถยนต์เด็ดขาด หากยังไม่ถึงจุดที่เจ้าหน้าที่บอกให้สามารถลงได้
- ห้ามให้อาหารสัตว์ป่าเด็ดขาด
- ห้ามนำอาหารหรือผลไม้เข้าพื้นที่
- ห้ามยั่วยุหรือกระทำการให้เกิดอันตรายต่อสัตว์ป่า
- ห้ามนำสัตว์เลี้ยงเข้าไปในพื้นที่ เพื่อป้องกันการระบาดของเชื้อโรคสู่สัตว์ป่า
- ห้ามทิ้งขยะหรือสิ่งปฏิกูลในพื้นที่
- ห้ามออกนอกเส้นทางกิจกรรม
- ห้ามเข้าใกล้สัตว์ป่าทุกชนิด ให้อยู่ห่างในระยะไม่ต่ำกว่า 100 เมตร
- ห้ามส่งเสียงดังอีกทีก็กรี๊ดโครม
- ไม่ควรใช้กล้องเปิดแฟลช
- ห้ามสูบบุหรี่ในพื้นที่
- ห้ามดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์และสารเสพติด
- ควรใส่เสื้อผ้าสีกลมกลืนกับธรรมชาติ
- ควรปฏิบัติตามกฎระเบียบอย่างเคร่งครัด

หลังสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด – 19 (COVID - 19) มีการเพิ่มกฎระเบียบสำหรับมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ผู้ขับรถนำชมสัตว์ป่า และนักท่องเที่ยว คือ ผู้ที่เข้ามาทำกิจกรรมต้องผ่านการฉีดวัคซีนแล้วอย่างน้อย 2 เข็มขึ้นไป ทุกคนต้องสวมหน้ากากอนามัยตลอดเวลา และเว้นระยะห่างอย่างน้อย 2 เมตร จึงต้องปรับจากรถยนต์ 1 คัน สามารถรับนักท่องเที่ยวได้ไม่เกิน 8 คน โดยนักท่องเที่ยวสามารถร่วมกลุ่มกับนักท่องเที่ยวกลุ่มอื่นได้ มาเป็นห้ามนักท่องเที่ยวร่วมกลุ่มกับนักท่องเที่ยวกลุ่มอื่น

ข้อมูลการจัดจำหน่ายตั๋วเข้าชมกิจกรรม โดยราคาการเข้าชมกิจกรรมต่อ 1 ครั้ง ราคา 850 บาท รายละเอียดราคา ได้แก่

- ค่าจ้างสำหรับรถนำชมสัตว์ป่า 500 บาทต่อ 1 รอบ
- ค่าผู้นำเที่ยวชมสัตว์ป่าท้องถิ่นหรือมัคคุเทศก์ท้องถิ่น 170 บาทต่อ 1 รอบ
- ค่าส่วนกลางโดยเข้าชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่ากุยบุรี 50 บาทต่อ 1 รอบ
- ค่าอุทยานแห่งชาติกุยบุรี 130 บาทต่อ 1 รอบ

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	นางสาววิมลญา ยิ้มยิ้ม
วัน เดือน ปี เกิด	23 กรกฎาคม 2538
สถานที่เกิด	นนทบุรี
วุฒิการศึกษา	ม.ศิลปากร
ที่อยู่ปัจจุบัน	45/3 ม.6 ต.คลองข่อย อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี 11120

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY